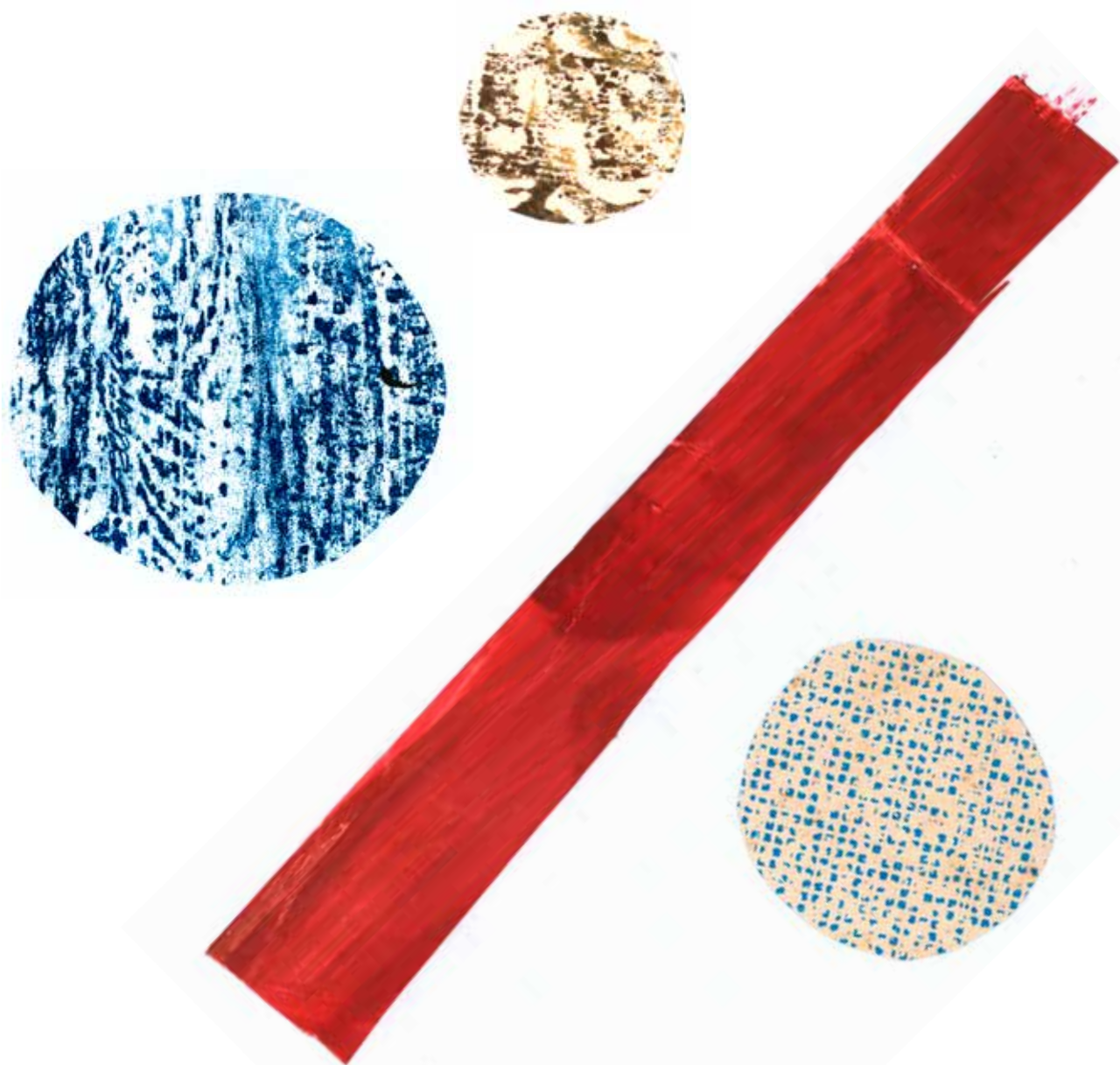

SPOLEČNOST A CÍRKEV V PROCESU RESTITUCÍ CÍRKEVNÍHO MAJETKU: PODPORA PARTICIPACE

Souhrnná výzkumná zpráva

BARBORA BENEŠOVSKÁ, VERONIKA FRANTOVÁ, PETR HAAS, HELENA JURAŠKOVÁ, MAREK LIŠKA, VILÉM PAŘIL,
VOJTĚCH PELIKÁN, BARBORA SPALOVÁ, JAN ALBERT ŠTURMA

Projekt TL02000132 Společnost a církve v procesu restitucí církevního majetku: Podpora participace byl spolufinancován se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu Eta.

MUNI

Biskupství plzeňské

OBSAH

ÚVODEM	4
HOSPODINAŘENÍ ANEB CÍRKEVNÍ EKONOMIKA V DOBĚ POSTRESTITUČNÍ	7
CÍRKEV A SPOLEČNOST: VZÁJEMNÉ DEFINICE	30
VNÍMÁNÍ RESTITUČNÍHO PROCESU, SAMOSTATNÉHO CÍRKEVNÍHO HOSPODAŘENÍ A JEHO UDRŽITELNOSTI	45
CÍRKEV JAKO SPRÁVKYNĚ VEŘEJNÉHO PROSTORU	63
CÍRKEV A RESTITUCE VE VYBRANÝCH MÉDIÍCH	76
KRAJINA A RESTITUCE CÍRKEVNÍHO MAJETKU: STAV A STRATEGIE PÉČE	97

Následující kapitoly jsou výsledkem práce na projektu Společnost a církve v procesu restitucí církevního majetku: Podpora participace, který probíhal v letech 2019–2022 ve spolupráci s Biskupstvím plzeňským. Mezioborový projekt financovala Technologická agentura České republiky za spoluúčasti Karlovy univerzity a Masarykovy univerzity.

Jak projekt vznikl?

Motivací k podání projektu bylo naše přesvědčení, že restituční proces představuje pro polistopadové církve zlomový okamžik. Nutí je nově přemýšlet nad smysluplností svého počínání a zároveň otevírá nová pole vztahů mezi církví a společností.

Naším záměrem bylo věnovat se tématu formou participativního aplikovaného výzkumu, který umožňuje všem zúčastněným aktivně spolupracovat na vytváření konkrétních cílů projektu i cest k jejich naplňování. To znamená, že jsme se během projektu ptali, jaké výstupy by byly lidem v terénu užitečné, a spoluutvářeli jsme je s těmi, jimž byly určeny.

Nic z toho by nebylo možné bez prvotního zájmu a podpory plzeňského biskupa Tomáše Holuba, který souhlasil s tím, že se Biskupství plzeňské stane aplikačním garantem projektu, tedy že bude využívat jeho výsledky pro své strategické uvažování.

Jak probíhal?

V lednu 2019 jsme začali objíždět diecézi a mluvit s faráři a farníky, členy církevních komunit, ale i se starosty a zastupiteli obcí, členy spolků i státních organizací, zemědělci a lesními správci atd. Část našeho týmu začala pročitat noviny pro účely mediální analýzy a studovat knihovní vložky při snaze o rekonstrukci vydaných a nevydaných pozemků v restitucích. Lidem v diecézi jsme začali nabízet možnost uspořádat workshop nebo diskusi a hledali zaměření, o které by měli zájem.

Za čtyři roky se nám podařilo mluvit se zástupci padesáti devíti farností; administrátoři zbývajících sedmi spolupráci odmítli. Spolu s rozhovory na biskupství se jedná o 81 nahraných a přepsaných rozhovorů, jež doplnilo množství méně formálních setkání během našich pobytů v terénu.

Workshopů jsme uspořádali celkem 18 a zúčastnilo se jich 255 lidí. Byly velmi různorodé – týkaly se například církve jako dobrého správce zemědělské půdy a lesů, mediální kauzy kolem kostela pro Lochotín nebo duchovního průvodcovství v církvi i mimo církve.

V druhém roce řešení jsme si na žádost biskupství přibrali zaměření na církevní školy v diecézi a konkrétně na jejich církevní identitu. Co znamená pro různé aktéry? Mluvili jsme celkem s 98 aktéry – řediteli, pedagogy i rodiči, studenty a studentkami, jakož i s kaplany a kaplankami a zástupci zřizovatele. Výsledkem našeho úsilí se stala Podkladová zpráva pro koncepci církevního školství v plzeňské diecézi.

Výsledky projektu, jakož i další informace o něm, jsou dostupné na stránkách <https://cirkev.fss.muni.cz/>.

Co najdete v této zprávě?

První kapitola zprávy shrnuje především kvantitativní poznatky o hospodaření jak na úrovni diecéze, tak jednotlivých farností. Na ni navazují tři kapitoly vycházející z antropologického výzkumu, tedy z rozhovorů a pozorování vztahů církve a společnosti v každodenních situacích. První z nich se věnuje vzájemným definicím církve a společnosti, druhá zachycuje, jak se v diecézi uvažuje o restitucích a církevním hospodaření a jeho pastoračním, sociálním a environmentálním rozměru. Třetí z těchto kapitol popisuje problémy a příležitosti církve jako správkyně veřejného prostoru. V pořadí pátá kapitola vychází z analýzy mediálního referování o církevních restitucích a s nimi spojeném obrazu katolické církve ve vybraných tištěných celostátních a regionálních denících. Poslední, šestá, pak přináší pohled krajinného ekologa na církevní pozemky z hlediska udržitelné péče o krajinu.

Obraz plzeňské diecéze, který nabízíme, není rozhodně úplný a dokonce není ani zcela aktuální. Když jsme zkraje roku 2019 s kolegy a kolegyněmi svůj výzkum začínali, bylo nám jasné, že vstupujeme do dynamického procesu. Situace, kterou jsme na začátku terénního výzkumu zachycovali, se od té současné lišila – a nepochybně se bude vyvíjet i nadále. Během čtyř let projektu se proměnila struktura i personální obsazení farností a kurie, v přístupech k hospodaření nastaly mnohé posuny, kartami zamíchala pandemie covidu... Rozhodli jsme se proto, že nemá smysl pokoušet se zachytit statický snímek celé situace. Spíše se chceme soustředit na témata a otázky, které se v souvislosti s hospodařením, restitucemi a vztahy se společností objevují a navzájem se různě provazují. Věříme, že díky tomu text zestárne pomaleji, než kdybychom se rozhodli jít jinou cestou.

Část poznatků z výzkumu je možno rovněž nalézt ve storymapě Plzeňská diecéze v mapách (viz <https://cirkev.fss.muni.cz/>).

Co je jejím smyslem?

Jak tato závěrečná zpráva, tak storymapa mají v našich očích dvojí účel. Zaprvé mají sloužit členům církve pro jejich reflexi a strategické uvažování, ale zároveň jsou veřejně dostupné, aby nabídly i necírkevní veřejnosti srozumitelný pohled do často velice složitého fungování svébytné instituce jménem katolická církev.

Jestliže měl celý projekt podtitul „podpora participace“, pak nám šlo o participaci dvojího – a vlastně trojího – druhu: Zaprvé se domníváme, že každé rozhodování je odolnější a adekvátnější, když je sdílené. Proto jsme chtěli v této přelomové postrestituční době podpořit zapojování různých lidí do rozhodovacích procesů v církvi.

Zadruhé si myslíme, že respektující dialog mezi církví a společností může prospět oběma stranám. Proto jsme chtěli podpořit participaci církve na životě občanské společnosti.

Na třetí druh participace jsme nemysleli, ale přihodil se nám samotným. Sami jsme díky otevřenosti a vstřícnosti mnoha lidí nahlédli, jaké to je „být církví“ v plzeňské diecézi. Poslouchali jsme příběhy o nadějích i zklamáních, závazcích vůči minulosti i budoucnosti, o radostech i bolestech, o inspiraci, o Božím vedení i mlčení. Sami jsme se stali součástí těchto příběhů. Podpořili jsme tak naši vlastní participaci na dialogu církve a společnosti a dost možná to bylo spíše tak, že jsme v ní byli podpořeni. Doufáme, že i naši výzkumní partneři zažívali setkání s námi jako respektující dialog mezi církví a společností.

Poděkování

Chtěli bychom poděkovat všem vypravěčům i posluchačům, s nimiž jsme mohli spřádat naši projektovou epizodku v příběhu vztahů církve a společnosti; všem farám, které nás hostily; krajinám sakrálním i profánním, do nichž jsme mohli vstupovat. Přáli bychom si, aby tato zpráva byla inspirací k participaci nějakého dobrého druhu.

HOSPODINAŘENÍ ANEB CÍRKEVNÍ EKONOMIKA V DOBĚ POSTRESTITUČNÍ

VILÉM PAŘIL

OBSAH

Církevní majetek a dědictví restitučního procesu	8
Východiska plzeňské diecéze	8
Současné majetkové državy	9
Restituční procesy a jejich ověření na příkladu okresů Plzeň-jih a Sokolov	13
Věřící, jejich zázemí a bohoslužebná činnost	15
Census návštěvníků bohoslužeb ve vikariátech plzeňské diecéze	17
Poskytování základních církevních služeb	21
Hospodaření	23
Hospodaření plzeňské diecéze	23
Hospodaření vybraných farností	24
Shrnutí	26
Doporučení	27
Použitá literatura	27

V této kapitole bude zaměřena pozornost na hospodaření farností i biskupství v plzeňské diecézi v kontextu římskokatolické církve jako celku. K zevrubnějšímu pochopení této problematiky je zde nastíněn také širší kontext restitucí a kontext demografický. Tato kapitola má za cíl přispět analýzou stávající situace, coby předpokladu možností dalšího rozvoje k podpoře finanční udržitelnosti církve. K tomu účelu jsou formulovány následující výzkumné otázky:

- Jaký je rozsah a charakter současného majetku plzeňské diecéze?
- Nakolik bylo stanovení restitučních náhrad pro církve adekvátní pro všechny dotčené subjekty vzhledem k jejich ztrátám?
- Jak se s restitucemi vypořádávají jednotlivé diecéze, vikariáty a farnosti?
- Jaká jsou socio-ekonomická východiska plzeňské diecéze z pohledu struktury věřících?
- Jaký je charakter a rozmanitost církevních subjektů z hlediska hospodaření?
- Co tvoří stěžejní církevní příjmy a jsou tyto příjmy udržitelné?
- Které náklady církve nejvíce zatěžují?

Církevní majetek a dědictví restitučního procesu

Tato kapitola se postupně bude věnovat stavu majetku římskokatolické církve v plzeňské diecézi, vybraným dotčeným subjektům restitučních procesů, stavu věřících a tomu odpovídajícímu stavu církevního zázemí a církví vykonávaných religiózních služeb. Následně bude pozornost věnována hospodaření vybraných subjektů.

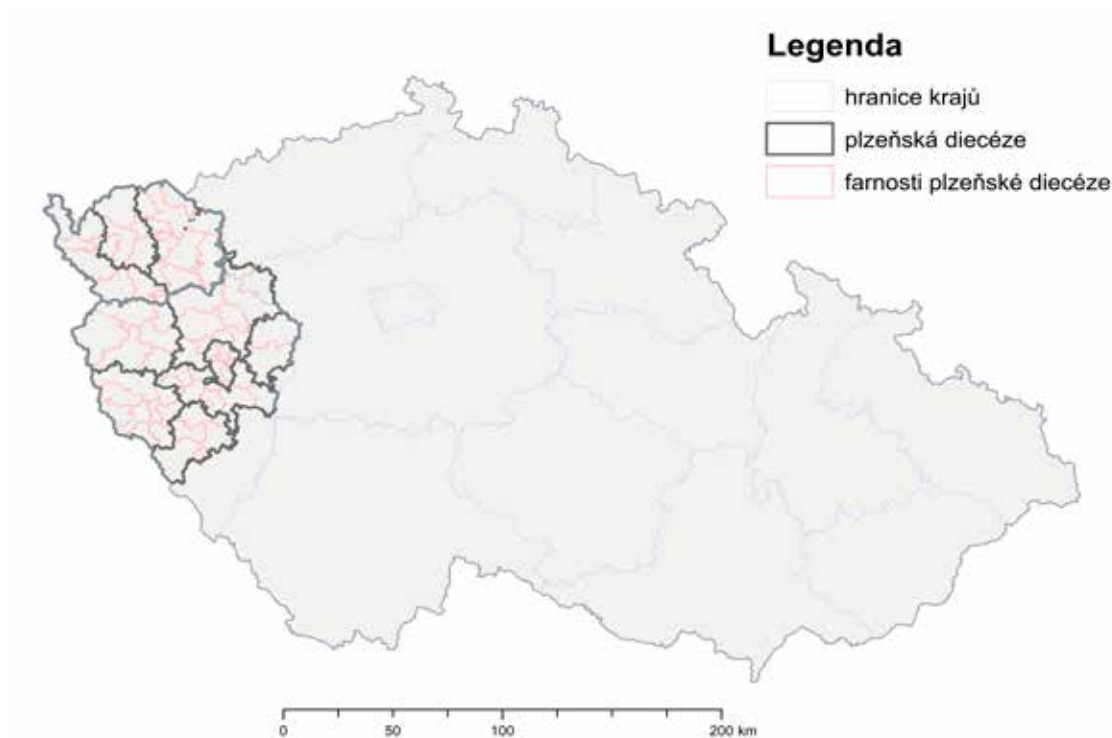
Východiska plzeňské diecéze

Římskokatolická církev je velmi specifickou organizační strukturou, jež je formována někdy pozvolným kontinuálním a jindy spíše reformním a radikálnějším vývojem. Příkladem spíše reformních radikálních změn je právě plzeňská diecéze, jež v době po sametové revoluci podstoupila řadu institucionálně-organizačních změn souvisejících především se slučováním farností. Tento reformní proces byl motivován stavem církve – především pak počtem věřících v jednotlivých farnostech –, jež vychází z poválečného vývoje. Poměrně velké množství církevního majetku v diecézi se nachází v oblastech Sudet a jejich údržba a správa vzhledem k počtu aktivních věřících i vzhledem k jejich věkové struktuře může být na mnoha místech problematická.

Základní stavební kameny římskokatolické církve tvoří jednotlivé farnosti. Tato kapitola se tedy bude zaměřovat z velké části právě na tuto nejnižší úroveň církevní správy. Důležité je poznamenat, že každá jednotlivá farnost je samostatnou právní osobou, a nese tedy veškerou odpovědnost za svoji existenci, hospodaření či udržitelnost na svých bedrech. Nejen z důvodů restitučních, ale také organizačních, však tento předpoklad neodpovídá zcela realitě.

V následující mapě (Obrázek č. 1) je zachyceno základní rozložení plzeňské diecéze včetně výskytu církevních subjektů. Tato diecéze se nachází v západní části České republiky a zasahuje na území čtyř různých krajů, a to Plzeňského, Středočeského, Karlovarského a Ústeckého. Pod plzeňskou diecézi spadá **66 farností**, které se **rozprostírají na území 581 obcí**.

Zdroj: Arc ČR 3.3 (2019); ČÚZK (2021); Biskupství plzeňské (2021); vlastní zpracování

Současné majtkové državy

Historicky byl nejvýznamnější součástí majetku církve majetek nemovitý. Nejinak je tomu i dnes, ať už se zohledněním restitučního procesu či bez něj. Nemovitosti jsou obecně považovány za relativně spolehlivý uchovatel hodnoty. Samozřejmě je však nutné tento statek dlouhodobě udržovat či kultivovat. Právě kultivace církevního majetku však byla v éře státního socialismu na téměř půl století zanedbávána.

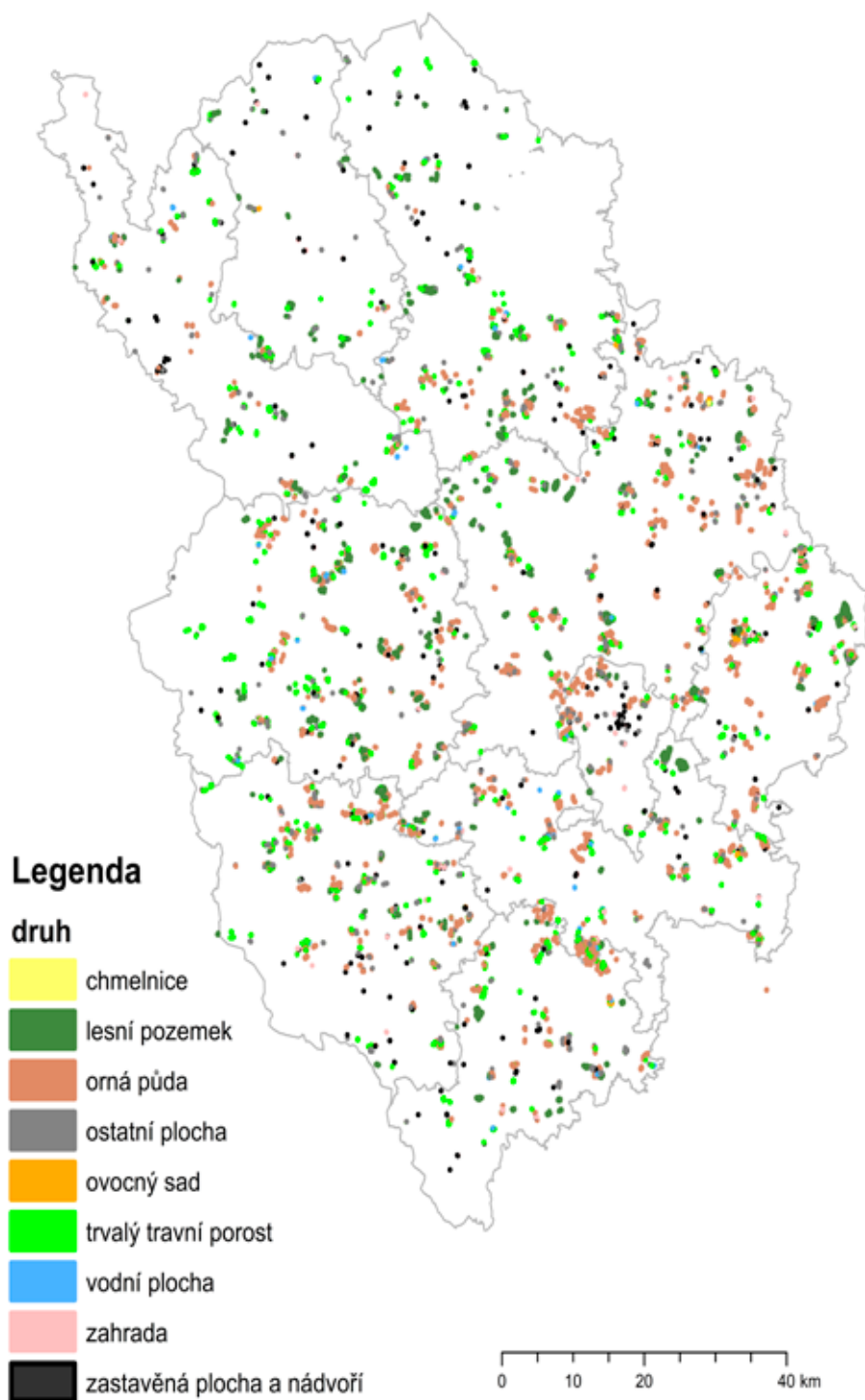
Plzeňská diecéze disponuje v současné době více než **8 tis. parcelami o celkové rozloze téměř 5,5 tis. hektarů** (viz následující Tabulka č. 1). Z toho přímo Biskupství plzeňské vlastní zhruba 2 % majetku a zbytek je rozprostřen mezi jednotlivé farnosti. Z celkových majtkových držav je více než 600 parcel zastavěným územím (s rozlohou více než 33 hektarů), z toho je zhruba 1 hektar zboženišť či zřícenin. Další významnou položkou ve struktuře majtkových držav je tzv. „ostatní plocha“. Jde o více než 1,7 tis. parcel pokrývajících více než 200 hektarů. Tyto pozemky jsou z hlediska využití často problematické, protože není možné jejich jednoduché využití ani pro účely zástavby, ani pro účely např. zemědělské výroby. Tvoří však nezanedbatelnou součást majetku plzeňské diecéze.

druh pozemku / způsob využití (v ha)	Chmelnice	Lesní pozemek	Orná půda	Ostatní plocha	Ovocný sad	Trvalý travní porost	Vodní plocha	Zahrada	Zastavěná plocha a nádvoří	Neurčeno	Celkem
Dobývací prostor			5,5	1,0							6,5
Jiná plocha				62,7							62,7
Koryto vodního toku přirozené nebo upravené							2,3				2,3
Koryto vodního toku umělé							3,3				3,3
Les jiný než hospodářský	155,5										155,5
Manipulační plocha				11,4							11,4
Neplodná půda	0,1			80,6							80,7
Ostatní dopravní plocha				0,8							0,8
Ostatní komunikace				15,4							15,4
Pohřebiště				17,0							17,0
Rybník							5,7				5,7
Silnice				1,0							1,0
Společný dvůr									0,6		0,6
Sportoviště a rekreační plocha				3,5							3,5
Vodní nádrž přírodní							0,3				0,3
Vodní nádrž umělá							6,6				6,6
Zamokřená plocha							11,6				11,6
Zbořeniště									1,2		1,2
Zeleň				10,9							10,9
Neurčeno	0,4	1 773,2	2 213,6		28,1	848,3		36,1	31,5	167,3	5 098,5
Celkem	0,4	1 928,8	2 219,2	204,2	28,1	848,3	29,8	36,1	33,3	167,3	5 495,4

Zdroj: ČÚZK (2021); Biskupství plzeňské (2021); vlastní zpracování

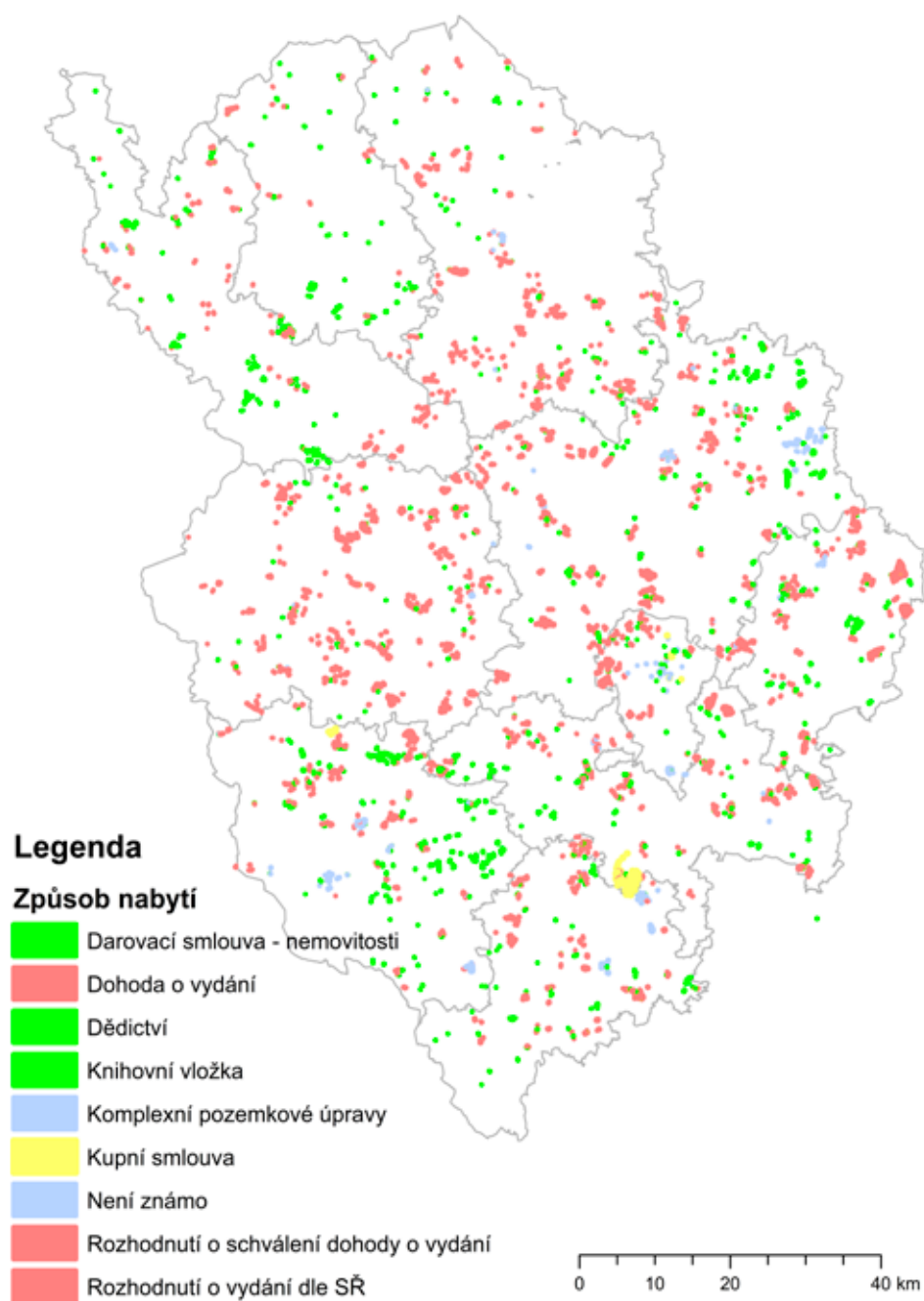
Lesních pozemků je necelých 2 tis. hektarů, zatímco zemědělských pozemků je přes 3,1 tis. hektarů. Zemědělské pozemky se ovšem rozkládají na téměř 4,5 tis. parcelách. Tato skutečnost ilustruje složitost správy zemědělského církevního majetku, jež je v celkovém objemu nezanedbatelný, ale je roztržštěn vlastnický mezi jednotlivé právnické osoby – farnosti. Také v rámci farností se rozprostírá spíše na mnoha oddělených územích, a tedy nevytváří komplexní územní celky, které by šlo spravovat jednotným způsobem z jednoho místa. Naopak je nutné spolupracovat s mnoha subjekty (např. zemědělci), kteří mají zájem tyto pozemky využívat, popř. se církevní parcely nacházejí v sousedství parcel těmito subjekty využívaných, a ty tedy mají zájem s církví o správě jednat. Tento jev územní roztržštěnosti pozemkového majetku církve v plzeňské diecézi je zachycen na následujícím Obrázku č. 2, jež zachycuje nejen územní roztržštěnost, ale i druhovou skladbu pozemků.

Obr. 2: Druhá skladba pozemkového majetku ŘKC v plzeňské diecézi

Zdroj: ArcČR 3.3 (2019); ČÚZK (2021); Biskupství plzeňské (2021); vlastní zpracování

Na následujícím obrázku je zachycen dopad restitučních procesů na pozemkový majetek církve v plzeňské diecézi (viz Obrázek č. 3). Na mapě jsou červeně vyznačeny parcely, jež církevní subjekty nabyly v souvislosti s restitucemi iniciovanými zákonem č. 428 z roku 2012 o majetkovém vyrovnání s církvemi. Restituční procesy se týkají více než 79 % z celého aktuálního pozemkového majetku církve v plzeňské diecézi. Těmto pozemkům odpovídá způsob nabytí prostřednictvím dohody o vydání, rozhodnutím o schválení dohody o vydání nebo rozhodnutím o vydání na základě správního řádu.

Zdroj: ArcČR 3.3 (2019); ČÚZK (2021); Biskupství plzeňské (2021); vlastní zpracování

Z mapy výše je také prostřednictvím žluté barvy, představující způsob nabytí nákupem, patrná snaha církevních subjektů o budování územně kompaktních celků, jejichž management je jednodušší, a tedy i efektivnější ve srovnání se zmíněnou správou mnoha roztříštěných menších území.

Restituční procesy a jejich ověření na příkladu okresů Plzeň-jih a Sokolov

Zmíněná problematika restitučních procesů, jež formálně či institucionálně vyvrcholila přijetím zmíněného zákona 428/2012 Sb., je diskutovaným tématem jak v odborné literatuře, tak i v mediálním odrazu veřejné diskuse (jak je popsáno v [mediální analýze](#), str. 76). Tato část textu nabízí poněkud netradiční pohled na restituční procesy; jejím hlavním cílem je posouzení adekvátnosti restitučních náhrad. Posouzení adekvátnosti je poměrně náročným procesem, neboť je nutné pro relevantní subjekty prověřit stav historického majetku z dostupných zápisů o knihovních vložkách a zároveň k nim dohledat současné odpovídající parcely. Tyto historické a současné parcely byly pro účely této analýzy komparovány z hlediska změny rozlohy dané parcely, a nakonec tedy byly kalkulovány celkové územní ztráty pro relevantní subjekty, které nejsou zachyceny v samotném výčtu restituovaných pozemků. Prostý výčet totiž nezachycuje procesy dělení či slučování parcel a dalších možných změn. Tato analýza byla provedena na příkladu dvou okresů, a to Plzeň-jih a Sokolov. V následujících dvou Tabulkách č. 2 a 3 jsou zobrazeny základní výsledky této analýzy.

Tab. 2: Restituční ztráty v okrese Plzeň-jih – souhrn

Plzeň-jih	Knihovní vložky	Dohoda o vydání	Rozhodnutí o schválení dohody o vydání	Rozhodnutí o vydání dle SŘ	Restituce celkem
Římskokatolická farnost Blovice	68 792	104	205 006	174 998	448 900
Římskokatolická farnost Merklín	306 117		305 039	19 938	631 094
Římskokatolická farnost Přeštice	71 411	99 750	90 526	47 587	309 274
Římskokatolická farnost Spálené Poříčí	78 657	25 941	773 577	13 460	891 635
Římskokatolická farnost Starý Plzenec	58 196	388	1 541 386	362 532	1 962 502
Římskokatolická farnost Stod	102 366		300 527	382 650	785 543
Okres Plzeň-jih	685 539	126 183	3 216 061	1 001 165	5 028 948
Okres Plzeň-jih celkem	5 028 948	m² / ha	502,89	Podíl na současném majetku	54,45 %
Ztráta dle KN	2 738 390	m ² / ha	274		–
Odhad původního stavu	7 767 338	m ² / ha	776,73	Ztráta z původního majetku	35,26 %

Zdroj: ČÚZK (2020); Biskupství plzeňské, 2019e; vlastní zpracování

Záměrem zákona 428/2012 Sb. bylo **nahradit církvi 56 % původního majetku** formou **restitucí pozemků**, zatímco zbývajících **44 % je kompenzováno** právě **finančními náhradami** během třicetiletého období **do roku 2042**. Z Tabulky č. 2 je patrné, že církevní subjekty v **okrese Plzeň-jih** po vypořádání restituovaného majetku **pozbyly přes 35 % pozemků**. V souhrnu se tedy pro ně na první pohled jeví restituční náhrada jako adekvátní, dokonce i mírně **v jejich prospěch (cca o 9 %)**.

Následující Tabulka č. 3 se věnuje restitučním ztrátám v okrese Sokolov a opět vyhodnocuje především celkové ztráty církevních subjektů v tomto okrese.

Tab. 3: Restituční ztráty v okrese Sokolov – souhrn

Sokolov	Knihovní vločka	Dohoda o vydání	Rozhodnutí o schválení dohody o vydání	Rozhodnutí o vydání dle SŘ	Restituce celkem
Římskokatolická farnost Chlum sv. Maří	0		7 744		7 744
Římskokatolická farnost Chodov	5 408		92 041		97 449
Římskokatolická farnost Kraslice	45 043		264 103		309 146
Římskokatolická farnost Loket	334 495		43 512	8 510	386 517
Římskokatolická farnost Sokolov	771 010		208 920	2 695	982 625
Okres Plzeň-jih	1 155 956	0	616 320	11 205	1 783 481
				Podíl na současném majetku	
Okres Sokolov celkem	1 783 481	m² / ha	178,35		104,62 %
Ztráta dle KN	1 865 803	m ² / ha	187		–
				Ztráta z původního majetku	
Odhad původního stavu	3 649 284	m ² / ha	364,93		51,13 %

Zdroj: ČÚZK (2020); Biskupství plzeňské, 2019e; vlastní zpracování

Z výsledků analýzy restitučních ztrát v **okrese Sokolov** je již patrný velmi odlišný výsledek od předchozího případu. U tohoto příkladu dosahují **ztráty více než 51 %** z odhadovaného původního majetku. I po vypořádání restituovaných pozemků a jejich převodu nazpět církevním subjektům dosahuje stav původního majetku zhruba okolo 49 %. V tomto případě tedy pro relevantní subjekty nastavený zákonný předpoklad vyznívá spíše negativně a **připravuje je o zhruba 7 % jejich původního majetku.**

K těmto výsledkům je vhodná metodická poznámka ohledně možností párování původního a současného majetku církve. Jak již bylo řečeno, právě plzeňská diecéze prošla určitým reformním procesem slučování farností. Proto je poměrně obtížné napárovat jak původní majitele, tedy církevní subjekty, tak i jednotlivé původní a současné farnosti, pod nimiž majetek byl a je evidován. Zároveň je evidence komplikována i příslušností majetku k původním soudním okresům, které již v současnosti také nekorrespondují se současnými okresy a jsou navíc odlišné od církevního uspořádání farností. Následující Tabulka č. 4 je ilustrací ztrát dle původních evidovaných církevních subjektů a farností.

Tab. 4: Restituční ztráty v okrese Sokolov – dle historických farností a subjektů

Okres Sokolov (v m ²)	Ztráta	Odhad původní		Ztráta (v %)
		Výměra	rozlohy majetku	
Hornoslavkovské děkanské beneficium	-116 978	48 493	165 471	71 %
Chlum	-5 750	0	5 750	100 %
Jindřichovice	-66 554	8 711	75 265	88 %
Kostelní	-27 142	239 377	266 519	10 %
Kostelní Bříza	-6 725	341 621	348 346	2 %
Krajková	-212 869	44 579	257 448	83 %
Královské Poříčí	-53 153	1 366	54 519	97 %
Kraslice	-29 352	10 282	39 634	74 %
Krásná Lípa	-3 654	1 200	4 854	75 %
Krásno	-356 922	37 103	394 025	91 %
Liboc	-11 513	6 192	17 705	65 %
Lobzy	-12 741	1 625	14 366	89 %
Loket	-10 101	0	10 101	100 %
Lomnice	-72 584	10 380	82 964	87 %
Nová Ves	-764	0	764	100 %
Oloví	-15 318	7 837	23 155	66 %
Přebuz	-8 191	21 655	29 846	27 %
Smrkovec	-49 500	591 732	641 232	8 %
Sokolov	-7 038	2 053	9 091	77 %
Staré Sedlo	-2 029	3 384	5 413	37 %
Stříbrná	-923	7 761	8 684	11 %
Svatava	0	1 101	1 101	0 %
Tatrovice	-24 381	92 998	117 379	21 %
Vranov	-660 222	101 341	761 563	87 %

Zdroj: ČÚZK (2020); Biskupství plzeňské, 2019e; vlastní zpracování

V souhrnu lze konstatovat, že uvedené dva příklady okresu Plzeň-jih a Sokolov dle dosažených výsledků oscilují kolem zamýšlené výše poměru majetkové a finanční náhrady v rozmezí okolo 10%, což se vzhledem ke složitosti celého procesu, jeho komplexnosti a rozsahu jeví jako poměrně pozitivní výsledek. Vypovídací schopnost takových výsledků je však limitována pouze rozsahem územních ztrát ve vztahu k stanovenému poměru navrácených pozemků a finančních kompenzací. K tomu je třeba poznamenat, že tato analýza nezohledňuje stav majetku před a po navrácení a zároveň se nezabývá ztrátami v nejlukrativnějších lokalitách – např. okres Plzeň-město, kde byla provedena obdobná sonda, ale možnosti rozkrývání historických a současných pozemkových vztahů jsou zde značně limitované. Dalšími nezahrnutými faktory církevních náhrad jsou samozřejmě např. doba jejich vyplácení a vliv inflace či portfolia za náhrady uskutečňovaných investic.

Z výše uvedených výsledků je také zřejmé, že pozemkové ztráty jsou velmi územně i institucionálně diferencované a že na jednotlivé subjekty měl tento proces velmi odlišný dopad pohybující se v řádech od jednotek do vysokých desítek procent.

Věřící, jejich zázemí a bohoslužebná činnost

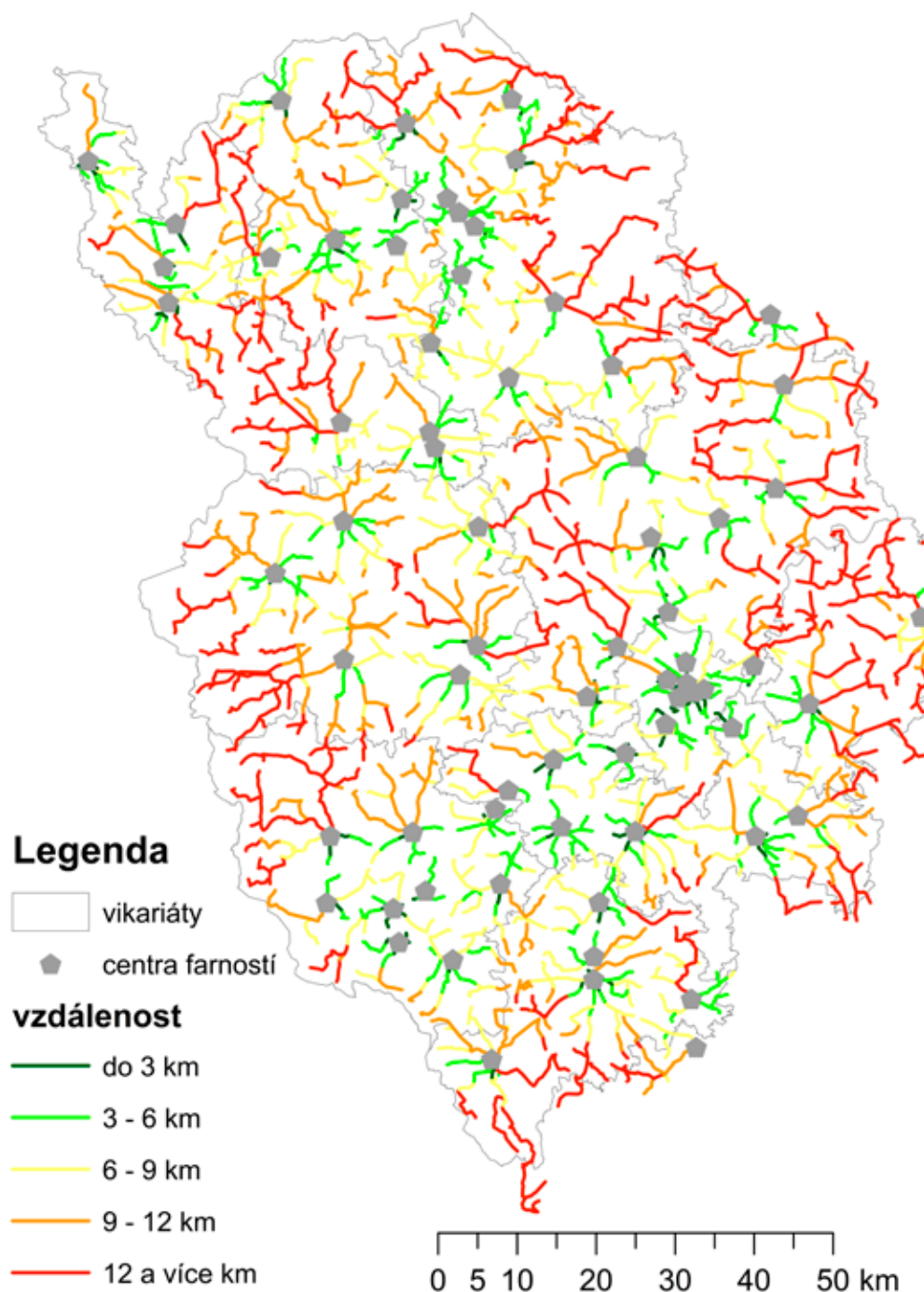
Následující část této kapitoly se věnuje církvi v plzeňské diecézi z pohledu zastoupení církevních subjektů, věřících jako takových a prostoru, jež mají k dispozici pro bohoslužebnou činnost i bohoslužbám samotným. Nepřímo tato část tedy zachycuje určitou parciální část aktivit církevních subjektů v plzeňské diecézi.

Církevní a náboženské společnosti v plzeňské diecézi

V plzeňské diecézi se nachází 66 farností římskokatolické církve, nicméně je zde samozřejmě přítomna i celá řada dalších církevních subjektů, ať už řádových či subjektů jiných církví. Pro správu

samotné církve je však základním stavebním kamenem právě farnost. Ačkoliv bohoslužby jsou vykonávány na mnoha místech i mimo centra jednotlivých farností, většina církevních aktivit se uskutečňuje právě v jejich centrech. Následující Obrázek č. 4 znázorňuje dostupnost jednotlivých center farností ze základních sídelních jednotek nacházejících se na území plzeňské diecéze. Jak bylo již výše řečeno, jde o poměrně rozsáhlé území, jež přesahuje hranice Plzeňského a Karlovarského kraje. Z vizualizace dostupnosti farních center je zajímavé, že v této církevní struktuře se objevuje efekt hranice („border effect“), který je znám spíše z literatury zabývající se přeshraničními obchodními či dopravními toky. Nicméně je patrné, že i v případě plzeňské diecéze se s klesající vzdáleností od její hranice objevuje větší množství vzdáleností od farnosti nad 12 kilometrů (vyznačených v mapě červeně), zatímco centrální část se jeví z tohoto pohledu pozitivněji. Tento efekt se však neprojevuje bez výjimek a např. jako vnitřní periferii z pohledu dostupnosti lze označit oblast kolem Úněšova. Naopak za pozitivní výjimky v bezprostřední blízkosti hranic diecéze lze označit Ašsko, Domažlicko a Klatovsko – v jejichž centru však sídlí významné farnosti –, viz dále.

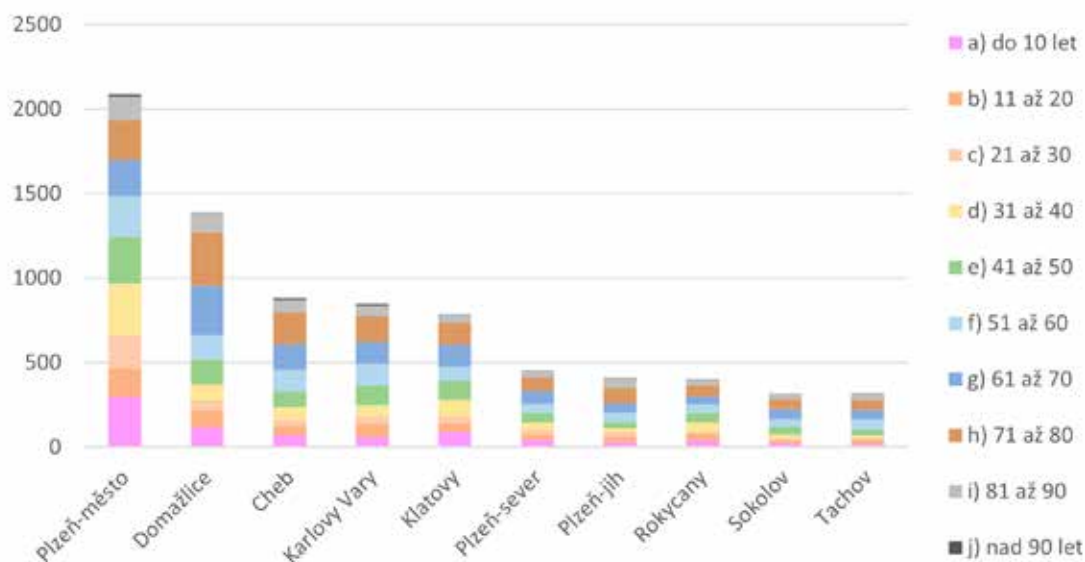
Obr. 4: Dostupnost farností v plzeňské diecézi

Census návštěvníků bohoslužeb ve vikariátech plzeňské diecéze

Ilustraci významu jednotlivých částí plzeňské diecéze poměrně dobře vyjadřuje počet věřících dle jednotlivých vikariátů, který je znázorněn na následujícím Obrázku č. 5. Tento obrázek znázorňuje poměr počtu věřících v jednotlivých vikariátech a zároveň zastoupení věřících dle jejich věkové struktury. Tato část vychází z církevního Sčítání návštěvníků bohoslužeb z roku 2019 (Biskupství plzeňské, 2019d).

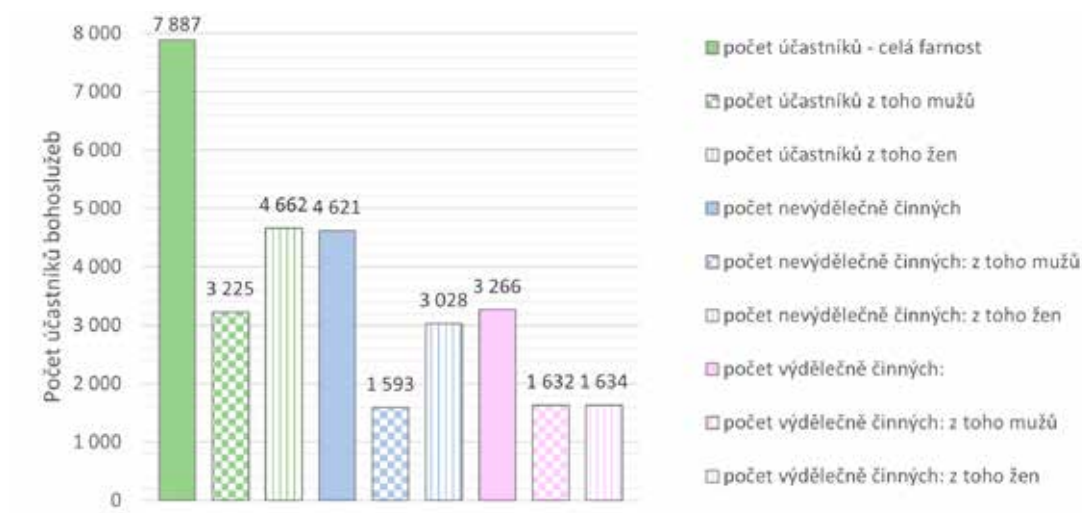
Obr. 5: Věková struktura a zastoupení věřících v plzeňské diecézi dle vikariátů

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

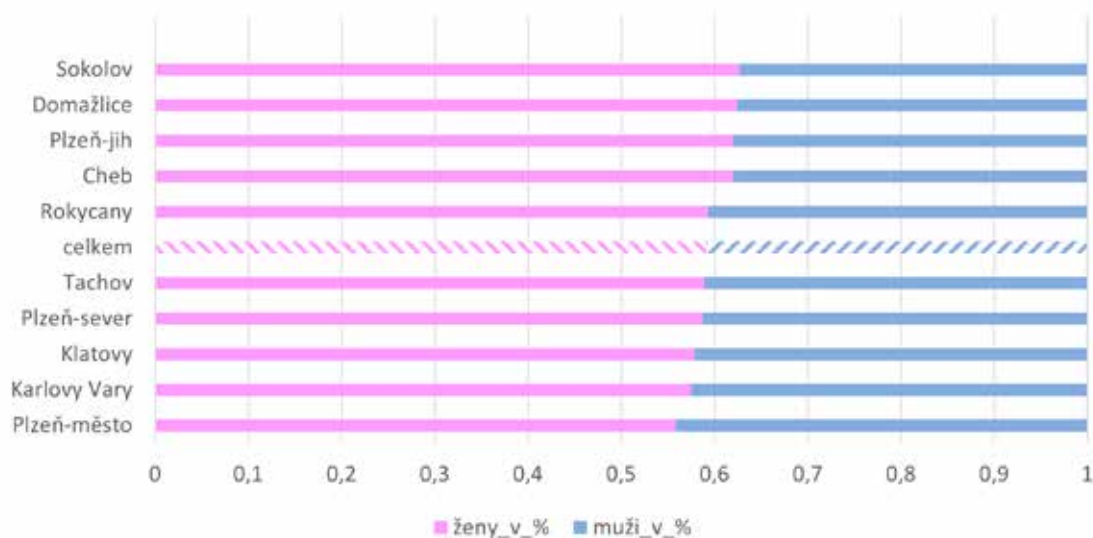
Z grafů výše lze vyčíst, že věřící v **důchodovém až předdůchodovém věku starší 61 let** představují v plzeňské diecézi v souhrnu **zhruba 41 %**, což je samozřejmě poměrně významné zastoupení. Naopak mladí **věřící do 20 let představují okolo 18 %** ze všech věřících. Zbývajících **41 % jsou věřící v produktivním věku**. Z hlediska počtu věřících jsou nejvýznamnějšími vikariáty Plzeň-město a Domažlice. Do další kategorie lze zařadit vikariáty Cheb, Karlovy Vary a Klatovy, dosahující téměř k počtu 1000 věřících. Zbývajících vikariáty Plzeň-sever, Plzeň-jih, Rokycany, Sokolov a Tachov patří k těm početně méně významným, nedosahujícím počtu ani 500 věřících. Farnosti s největším počtem mladých věřících jsou Plzeň-Bory, Klatovy, Plzeň u katedrály sv. Bartoloměje a Domažlice. Jednoduše řečeno, na každé dva věřící v produktivním věku připadají dva senioři a jeden mladistvý.

Na následujícím Obrázku č. 6 jsou uvedeny další souhrnné charakteristiky věřících v plzeňské diecézi.

Obr. 6: Počty a struktura věřících v plzeňské diecézi

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

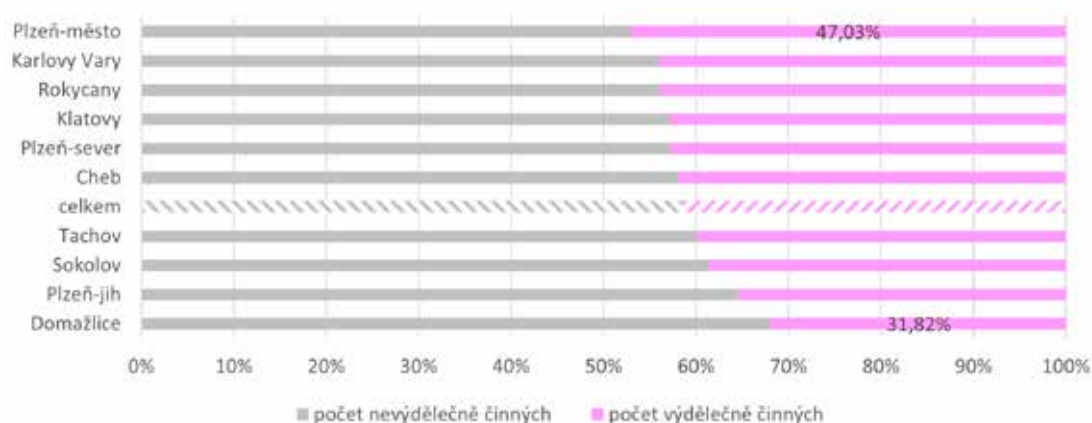
Z uvedených charakteristik i dle věkové struktury je zřejmé, že počet nevýdělečně činných v diecézi je vyšší než počet výdělečně činných. Zatímco počet mužů a žen v produktivním věku je velmi vyrovnaný, právě ve skupině nevýdělečně činných (či jinak řečeno výdělečně nečinných) převažují ženy. Tato skutečnost koresponduje i s demografickou strukturou ČR, neboť naděje dožití u žen je vyšší než naděje dožití u mužů; čili právě ve věkových kategoriích odpovídajících především seniornímu období se vytváří tato disproporce. Celkovou genderovou strukturu zachycuje v jednotlivých vikariátech následující Obrázek č. 7, který potvrzuje větší podíl žen v průměru okolo 60%. Nejvyšší zastoupení žen je ve farnosti Lubenec (okolo 75 %), zatímco nejvyšší zastoupení mužů je ve farnosti Holýšov (55 %). V tomto případě jde zároveň o jedinou farnost s převahou mužů. Vyrovnaným genderovým poměrem disponuje také farnost Dýšina.

Obr. 7: Zastoupení žen a mužů ve vikariátech plzeňské diecéze

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

Toliko k demografické struktuře věřících, která je předpokladem těch charakteristik, které jsou klíčové pro ekonomickou udržitelnost jednotlivých farností, vikariátů a potažmo v konečném důsledku i diecéze samotné. Z tohoto pohledu je nejvýznamnější charakteristikou právě ekonomická aktivita věřících, tedy zda jsou výdělečně činní či nikoliv. Souhrnnou informací za jednotlivé vikariáty o zastoupení výdělečně činných věřících v jednotlivých vikariátech reflektuje následující Obrázek č. 8.

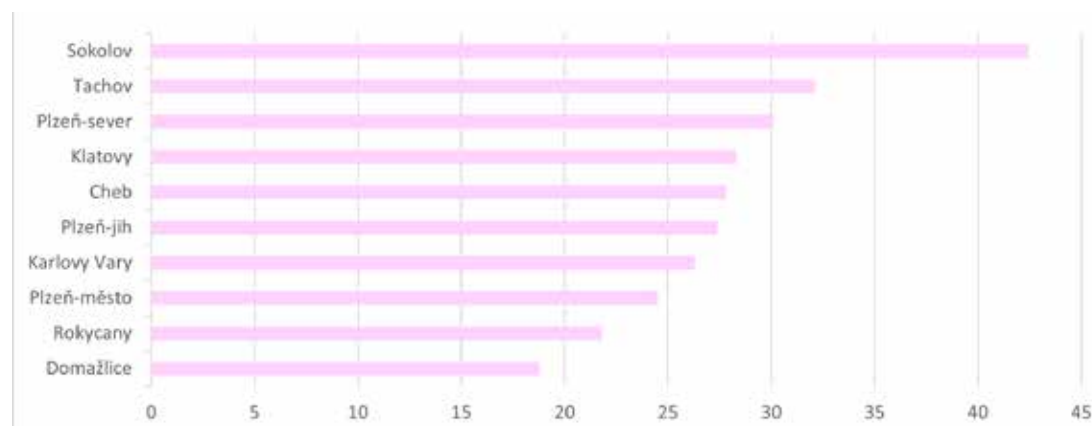

Obr. 8: Zastoupení výdělečně činných ve vikariátech plzeňské diecéze

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

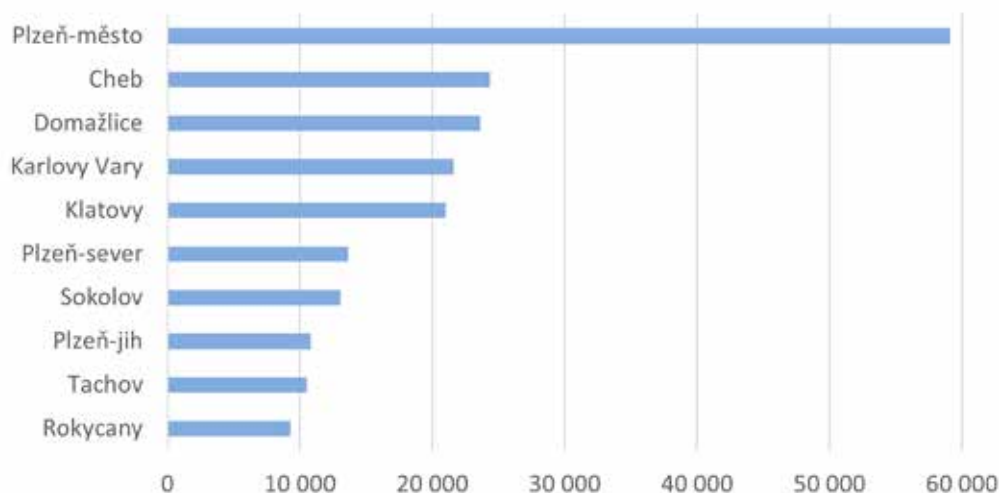
Z obrázku je patrné, že zastoupení **výdělečně činných** se v jednotlivých vikariátech pohybuje v rozmezí **od 32% do 47%**. Při pohledu přímo na jednotlivé farnosti je již rozpětí mezi jednotlivými subjekty mnohem významnější a pohybuje se od zastoupení výdělečně činných věřících na úrovni 12% v Milavči a v Teplé, až po více než 65% v Plzni-Liticích, následovanými farnostmi Plasy, Stanovice a Klášter – Teplá. Zde je nutné právě obě zmíněné farnosti z Teplé neposuzovat zcela odděleně.

Jednou ze sledovaných ekonomických charakteristik v rámci Sčítání návštěvníků bohoslužeb v plzeňské diecézi (Biskupství plzeňské, 2019d) je celkový výnos sbírek ve farnosti či vikariátu, a dále průměrný příspěvek farníka do sbírky. Výši takového průměrného příspěvku ukazuje Obrázek č. 9, zatímco celkový výnos sbírek je zobrazen na Obrázku č. 10.

Obr. 9: Průměrné příspěvky do sbírky ve vikariátech plzeňské diecéze

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

Při pohledu na průměrný příspěvek v jednotlivých farnostech je nejvyšší průměrný příspěvek ve farnosti Sokolov (obdobně jako u vikariátů), zatímco nejnižší průměrný příspěvek je ve farnosti Plzeň-Severní předměstí.

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; vlastní zpracování

Při pohledu na celkový výnos sbírky v jednotlivých farnostech dosahuje nejvyšších výnosů ve sbírkách farnost Plzeň-Bory, zatímco na opačném konci s nejnižšími výnosy se nachází farnost Stod. Zajímavé je, že farnost Plzeň-město, kde je nejvyšší celkový výnos, zároveň nedosahuje vyšší úroveň průměrného příspěvku. Ke sbírkám je však nutné poznamenat, že sbírky jsou spíše méně důležitou součástí příjmů farností. Vedle sbírek farnosti na straně příjmů ještě evidují dary, jež jednoznačně zastávají významnější roli – viz dále v této kapitole.

Z hlediska demografických předpokladů pro další rozvoj diecéze lze konstatovat, že diecézi tvoří nejen biskupství a deset vikariátů sestávajících z již zmíněných základních stavebních kamenů – 66 farností –, ale především je diecéze **tvořena necelými 8 tis. farníky** (7 887, Biskupství plzeňské, 2019d). Ti jsou skutečným základem plzeňské diecéze. Zde je vhodné uvést určitý kontext. Plzeňská diecéze zabírá téměř 13 % území České republiky a žije v ní více než 8 % obyvatel ČR, ale k římskokatolické církvi se zde přihlásilo v posledním dostupném censu z roku 2011 pouze 4 % věřících z celé ČR (SLDB, 2011). V poměru k počtu obyvatel se k římskokatolické církvi hlásí 5 % obyvatel v diecézi, což je opět zhruba polovina oproti republikovému průměru. Tento počet v absolutních číslech představuje **44 617 věřících (SLDB, 2011)**. Je tedy patrné, že **aktivních věřících, účastníků se bohoslužeb, je pouze 18 %** z těch, kteří se k římskokatolické církvi hlásí v censu. Zhruba necelá pětina věřících tedy tvoří úhelné kameny jednotlivých farností, vikariátů i diecéze. Počet aktivních věřících v plzeňské diecézi je také značně zatížen historickým vývojem na celém jejím území, neboť řada jejích částí byla postižena odsunem sudetského obyvatelstva, které v mnoha oblastech bylo významnou částí nejen rezidentů obcí, ale i věřících ve farnostech. Zde je vhodná věcná poznámka, že dle Sčítání lidu, domů a bytů **v letech 1930 a 1950** (ČSÚ, 2001) **poklesl počet obyvatel** v plzeňské diecézi **o necelých 426 tis. obyvatel** (což představovalo **pokles o 37 %**), zatímco počty obyvatelstva v obcích na území dnešní České republiky poklesly o 1,778 mil. obyvatel (pokles o 17 %). Plzeňská diecéze tedy představovala zhruba čtvrtinu (24 %) populačního poklesu způsobeného odsunem sudetských obyvatel. Navíc tento odsun byl významnější, než jak nasvědčuje pouhý rozdíl mezi zmíněnými dvěma censy, neboť do roku 1939 počet obyvatel rostl a po druhé světové válce nastal babyboom. Celkově se tedy odhady odsunutého či uprchlého obyvatelstva pohybují v rozmezí od 2,4 do 3 mil. pro celou ČR, tedy zhruba o 35 % až 69 % více obyvatel, než jak je vidět z pouhého rozdílu mezi dvěma zmíněnými censy. Pro plzeňskou diecézi to znamená, že ji **opustilo více než půl milionu obyvatel** (Arburg, Staněk, 2010 a 2011). V dřívějších dobách tedy tito dnes již odsunutí věřící potřebovali dostatečný počet bohoslužebných a sakrálních míst k zajištění svých náboženských potřeb. Díky tomuto vývoji je diecéze značně zatížena nesouladem mezi počtem bohoslužebných míst a počtem věřících v diecézi a je pravděpodobně diecézí s nejmenším počtem věřících připadajících na jeden sakrální objekt, jež v minulosti byl či v současnosti je využíván jako bohoslužebné místo. V další části textu se tedy zaměříme na problematiku zajištění prostor pro výkon bohoslužeb.

Poskytování základních církevních služeb

Bohoslužebná činnost je základním posláním církve. K tomuto poslání církev potřebuje a historicky potřebovala tomuto účelu odpovídající prostory. V plzeňské diecézi se nachází více než 900 bohoslužebných míst, z nichž jsou však aktivně realizovány bohoslužby jen v 255 objektech, a to s průměrnou intenzitou 62 bohoslužeb denně. Jejich prostorové rozložení a základní strukturu ukazuje následující Tabulka č. 5.

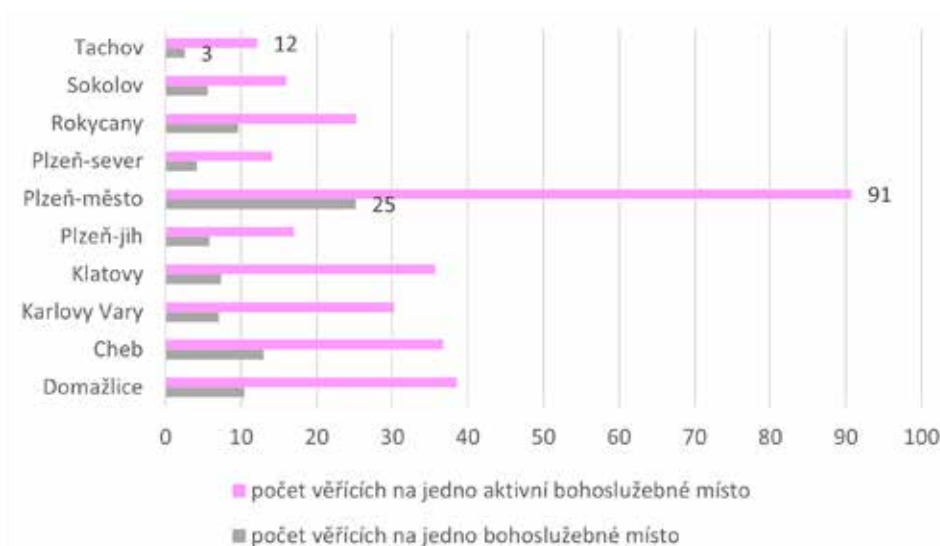
Tab. 5: Počty a základní struktura bohoslužebných míst dle vikariátu

Vikariát	Bohoslužebná místa	Bohoslužby během týdne (průměr)	Typ	Bohoslužebná místa
Vikariát Domažlice	133	72	Bohoslužebné místo	54
Vikariát Tachov	124	27	Farní kostel	68
Vikariát Karlovy Vary	120	53	Filiální kostel	386
Vikariát Plzeň-sever	110	31	Kaple	409
Vikariát Klatovy	107	30	Katedrála	1
Vikariát Plzeň-město	83	80	Celkem	918
Vikariát Plzeň-jih	70	39		
Vikariát Cheb	68	49		
Vikariát Sokolov	57	31		
Vikariát Rokycany	42	18		
Diecéze celkem	918	429		

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2020; vlastní zpracování

Z Tabulky č. 5 je zřejmé, že nejvíce objektů je ve vikariátech Domažlice a Tachov. U domažlického vikariátu tento počet bohoslužebných míst koresponduje do určité míry s počtem věřících, neboť z dříve uvedeného Obrázku č. 5 vyplývá, že jde o vikariát s druhým nejvyšším počtem věřících v diecézi. Nicméně u vikariátu Tachov jde o velmi odlišnou situaci. Je vikariátem s druhým nejvyšším počtem bohoslužebných míst, ale zároveň vikariát tvoří naprosto nejmenší počet věřících. Konkrétně ve vikariátu Tachov připadají 3 věřící na jedno bohoslužebné místo, respektive **12 věřících na jedno aktivní bohoslužebné místo**, kde se vykonávají bohoslužby (viz Obrázek č. 11). V obdobné situaci jsou vikariáty Plzeň-sever (4, respektive 14 věřících), dále Sokolov (6, respektive 16 věřících), Plzeň-jih (6, respektive 17 věřících). V Rokycanech připadá na jedno bohoslužebné či aktivní bohoslužebné místo 10, respektive 25 věřících. Další skupinu tvoří vikariáty Karlovy Vary, Klatovy, Cheb a Domažlice, kde na jedno aktivní bohoslužebné místo připadá 30 až 40 věřících. Na opačném konci tohoto pomyslného žebříčku se nachází vikariát Plzeň-město s 25, respektive 91 věřícími připadajícími na jedno bohoslužebné místo, respektive aktivní bohoslužebné místo.

Obr. 11: Počet věřících na jedno bohoslužebné místo ve vikariátech plzeňské diecéze

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019d; Biskupství plzeňské, 2020; vlastní zpracování

Lze konstatovat, že ačkoliv takto generalizovaná statistika neodpovídá zcela realitě, ilustruje určitou průměrnou situaci v jednotlivých vikariátech. Dokonce právě naopak, pokud je ve vikariátu jedna aktivnější farnost s větším počtem věřících, pak ostatní farnosti jsou ještě v méně příznivé situaci, než jak je zjevné z těchto průměrných čísel. To je velmi důležité východisko pro správu jednotlivých farností i vikariátů. Shrňme-li výše uvedené informace, lze konstatovat, že minimálně ve čtyřech vikariátech se k jednomu aktivnímu bohoslužebnému místu váže skupina 10 až 20 věřících, z nichž většina jsou nevýdělečně činní a téměř polovina v seniorním věku. Výdělečně činní v produktivním věku tak v průměru v těchto čtyřech vikariátech tvoří skupinu čítající méně než 10 věřících, kteří by se čistě hypoteticky kromě kostela či objektu (v němž se konají bohoslužby) měli starat ještě o další tři jiná bohoslužebná místa (v nichž se však již mše aktivně neslouží). Tato skutečnost vypovídá o zcela specifických podmínkách pro efektivní správu a management církevních služeb, církevního majetku i hospodaření značné části plzeňské diecéze.

Pro ilustraci je zde ještě uvedena Tabulka č. 6, která ukazuje strukturu bohoslužebných míst mimo katedrálu, kostely a kaple.

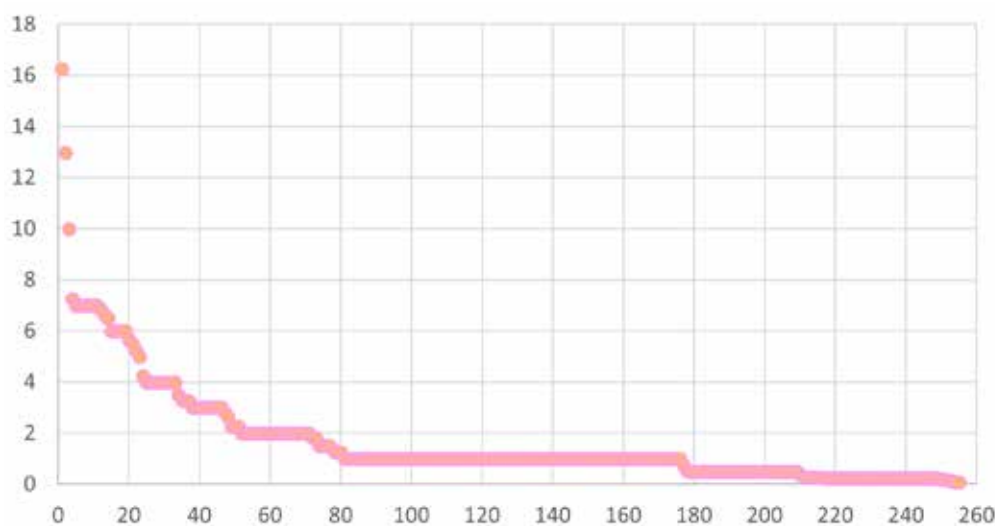
Tab. 6: Struktura bohoslužebných míst mimo katedrálu, kostely a kaple

Podtyp	Bohoslužebná místa
Centrum	3
Domov	31
Fara	9
Hospic	1
Koinonie	1
Krypta	1
Kulturní středisko	1
Léčebna	1
Nemocnice	1
Nemocnice psychiatrická	1
Opatská stáj	1
Pavilonek	1
Ústav	1
Věznice	1
Celkem	54

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2020; vlastní zpracování

Ve výše uvedené Tabulce č. 5 jsou uvedeny i počty bohoslužeb v jednotlivých vikariátech. Zajímavý je pohled na četnost bohoslužeb vykonávaných na výše uvedených 255 bohoslužebných místech. Tato četnost je znázorněna v následujícím Obrázku č. 12.

Obr. 12: Četnost bohoslužeb během týdne na bohoslužebných místech

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2020; vlastní zpracování

Z obrázku výše je zřejmé, že **pouze na 80 místech** se koná **více než jedna** bohoslužba během **týdne**, pouze na 20 místech se jich koná 6 a více, tedy téměř zhruba jedna a více bohoslužeb připadající na každý den. Ze zmíněných 255 bohoslužebných míst je jich tedy zhruba 175 využíváno s velmi nízkou intenzitou (z pohledu zajištění bohoslužeb). Taková četnost využití k účelu poskytování základních služeb církve vede k zamyšlení, nakolik jsou tyto objekty využívány k jiným účelům, jako jsou křty, svatby, pohřby a další aktivity, jež jsou na těchto místech představitelné a zároveň respektují a svým způsobem ctí historii a účel těchto míst.

Hospodaření

Následující text se věnuje hospodaření subjektů římskokatolické církve v plzeňské diecézi, přičemž text je rozdělen na dvě části, z nichž první se zabývá biskupstvím a diecézí jako celkem. Tato část přináší poněkud netradiční pohled a představuje souhrn financí za biskupství a farnosti dohromady. Tím je docíleno komplexního obrazu, neboť v hospodaření farností samotných není přítomen příspěvek od státu na platy kněží ani platy samotné. Druhá část se zabývá detailnější situací na příkladu 18 farností, které umožnily přístup do podrobnějších finančních výkazů, než jak jsou dostupné z finanční rozvahy či výkazu zisků a ztrát. Tento pohled umožňuje zevrubnější pochopení struktury nákladů a výnosů.

Hospodaření plzeňské diecéze

Nejprve je pozornost zaměřena na hospodaření Biskupství plzeňského jako administrativně-manažerského centra celé diecéze, a také na souhrnné údaje za všech 66 farností dohromady. Tento sumární přehled poskytuje ucelený pohled na hospodaření diecéze jako celku. Z hlediska absolutních čísel za biskupství je třeba odkázat na výroční zprávu biskupství (Biskupství plzeňské, 2019a), kde jsou tyto údaje zveřejněny a uvedeny. Tato část textu údaje nereplikuje, ale poskytuje poněkud odlišný pohled na zveřejňované finanční ukazatele. Nejprve je vhodné poznamenat, že do hospodaření jednotlivých farností nevstupují mzdové náklady na klér, ty jsou naopak hrazeny z rozpočtu biskupství. Celkové **mzdové náklady diecéze jsou na úrovni 46,4 mil. Kč**. V diecézi je zaměstnán klér sestávající zhruba z **90 farářů a jáhnů** a na samotném biskupství je **zaměstnáno kolem 60 osob**. To představuje měsíční mzdové náklady na úrovni kolem 25 tis. Kč na jednoho zaměstnance. Mzdové náklady jsou včetně odvodů na zdravotní a sociální pojištění významnou položkou rozpočtu a v souhrnu za farnosti a biskupství tvoří 21 % z celkových nákladů. V následující Tabulce č. 7 jsou zobrazeny hypotetické náklady a výnosy – respektive hypotetický výkaz zisku a ztrát – na jednu průměrnou farnost v plzeňské diecézi. Jde tedy o souhrn nákladů za všechny farnosti i za biskupství dělený počtem farností. Přičemž tabulka poskytuje dva pohledy, a to se započtením nákladů na biskupství i bez započtení těchto nákladů. Zároveň rozlišuje hospodářskou a hlavní činnost.

Tab. 7: Přehled nákladů a výnosů hypotetické průměrné farnosti v plzeňské diecézi (v tis. Kč)

Položka	Hlavní činnost	Hospodářská činnost	Farnost celkem	Hlavní činnost	Hospodářská činnost	Farnost se započtením nákladů na biskupství
Spotřebované nákupy a nakupované služby (zahrnuje opravy)	2 106	86	2 192	2 258	254	2 512
Změny stavu zásob vlastní činnosti a aktivace	0	0	0	0	0	0
Osobní náklady	22	4	26	908	128	1 035
Daně a poplatky	13	16	28	14	17	31
Ostatní náklady (zahrnuje dary)	322	0	322	594	3	597
Odpisy, prodaný majetek, rezervy, opravné položky	164	163	327	250	548	797
Poskytnuté příspěvky	0	0	0	0	0	0
Daň z příjmů	0	42	42	0	67	67
Náklady celkem	2 626	310	2 936	4 024	1 016	5 040
Provozní dotace	1 583	9	1 592	1 593	10	1 602
Přijaté příspěvky	289	3	292	1 379	3	1 382
z toho: příspěvek na platy kněží dle zákona 428/2012 Sb.	0	0	0	668	0	668
z toho: Solidární fond	64	0	64			64
Tržby za vlastní výkony a zboží	14	398	412	16	990	1 006
Ostatní výnosy	291	4	295	523	27	550
Tržby z prodeje majetku	0	318	318	0	625	625
Výnosy celkem	2 177	733	2 909	3 510	1 655	5 165
Výsledek hospodaření před zdaněním	-449	422	-27	-514	639	125

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019a; Biskupství plzeňské, 2019b; vlastní zpracování

Z tabulky výše je patrné, že farnost jako taková má náklady na úrovni 3 mil. Kč, a to bez osobních nákladů na faráře atd.; se započtením osobních nákladů kléru i administrativních pracovníků – případně dalších činností zajišťovaných biskupstvím – jsou náklady na úrovni 5 mil. Kč. Z těchto nákladů zhruba **1 mil. korun jde na osobní náklady**. Důležité je, že spotřebované nákupy – zahrnující i **opravy, údržbu a energie na provoz nemovitostí** – včetně odpisů **dlohodobého majetku představují 66% nákladů**. Na straně výnosů tvoří provozní dotace 31%. Jejich podstatnou část tvoří nenárokové dotace z různých dotačních programů – např. na opravu památek či revitalizaci budov na jiné např. sociální účely –, zatímco tržby za vlastní výkony představují 19%. Důležitou kategorií jsou **přijaté příspěvky dosahující 27%**. Z nich přes **48% představuje zákonem garantovaný příspěvek na platy kněží dle zákona 428/2012 Sb.**; příjemcem je biskupství a jde o nárokovou složku, která je každý rok snižována o 5% a její výplata skončí v roce 2029. Další **necelých 5% z přijatých příspěvků představuje Solidární fond**, který je příjmem na straně farností a je nenárokový, nicméně jeho poskytovatelem je biskupství samotné, a pro farnost to tedy znamená relativně stálý a jistý příjem. Ne každá farnost je však příjemcem příspěvku ze Solidárního fondu, neboť záleží na její ekonomické situaci. Důležitou poznámkou je, že tato do určité míry **zaručená část příjmů farností představuje zhruba 14%** příjmů hypotetické průměrné farnosti. Pokud to shrneme, náklady na nemovitosti tedy dosahují dvojnásobku získaných nenárokových účelových dotací (z různých grantových programů); církevní subjekty musí tuto mezeru kompenzovat jinými prostředky ze svých vlastních zdrojů (tržby, dary či jiné příspěvky). Pokud se náklady na nemovitosti srovnají se stabilní částí příjmů z garantovaných příspěvků, pak jde dokonce o čtyřnásobek.

Hospodaření vybraných farností

V následující části textu je pozornost zaměřena na hospodaření jednotlivých farností. Tato část je zpracována na základě poskytnutých dat z 18 farností, které poskytly souhlas s užitím dat i data samotná k dalšímu zpracování. Následující Tabulka č. 8 poskytuje přehled o struktuře výnosů v součtu za farnosti.

Tab. 8: Souhrn výnosů vybraných farností plzeňské diecéze (v tis. Kč)

Výnosy	Hospodářská činnost	% z hospodářské činnosti	Hlavní činnost	% z hlavní činnosti	Zastoupení hospodářské činnosti
Jiné ostatní výnosy	167,24	1,22 %	5 901,70	17,56 %	2,76 %
Kurzové zisky	1,73	0,01 %	0,00	0,00 %	100,00 %
Provozní dotace	167,01	1,22 %	20 152,73	59,95 %	0,82 %
Přijaté příspěvky (dary)	150,00	1,10 %	5 961,70	17,73 %	2,45 %
Smluvní pokuty, úroky z prodlení, ostatní pokuty a penále	3,02	0,02 %	0,00	0,00 %	100,00 %
Tržby z prodeje dlouhodobého nehmotného a hmotného majetku	3 011,16	22,01 %	0,00	0,00 %	100,00 %
Tržby za vlastní výkony a zboží	10 174,14	74,38 %	573,34	1,71 %	94,67 %
Výnosové úroky	4,28	0,03 %	34,85	0,10 %	10,95 %
Zúčtování fondů	0,00	0,00 %	993,13	2,95 %	0,00 %
Celkem	13 678,58	100,00 %	33 617,46	100,00 %	28,92 %

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019c; vlastní zpracování

Z tabulky je zřejmé, že **prostřednictvím vedlejší hospodářské činnosti** se farnostem daří **získávat téměř třetinu (29 %) svých příjmů**, což je poměrně pozitivní informace. Pokud však odečteme od výnosů z hospodářské činnosti tržby z prodeje dlouhodobého majetku (se kterými nelze dlouhodobě kalkulovat, neboť mají jednorázový charakter), tak výsledek klesne na 22,5 %, což je tedy zhruba čtvrtina až pětina celkových výnosů. Oproti tomu provozní dotace, tedy získávání nenárokových účelových finančních prostředků z různých dotačních programů, v průměru představuje zhruba 43 % z celkových příjmů farností (farnosti tedy jsou v tomto směru velmi aktivní).

Následující Tabulka č. 9 naopak zobrazuje nákladovou stránku hospodaření vybraných farností v plzeňské diecézi. Poskytnuté údaje vypovídají důležitý fakt o **vedlejší hospodářské činnosti** farností. Zatímco výnosy z této činnosti činí v souhrnu téměř 13,7 mil. Kč, tak náklady na tuto činnost jsou necelých 5,2 mil. Kč. Každá pomyslně **vložená koruna** tedy **přinese do rozpočtu** farnosti zhruba **jednu korunu a 65 haléřů** (po odečtení provozní dotace a výnosů z tržeb z prodeje dlouhodobého majetku, pak přinese jednu korunu a 3 haléře) neboli každá koruna se vrátí více než 2,5 násobně (respektive dvojnásobně). To je opět pozitivní informace o vedlejší činnosti farností, která se jeví jako potenciálně důležitý zdroj pravidelných příjmů. Další zajímavou položkou na obou stranách rozpočtu jsou dary. Zatímco ve výnosech představují téměř 6 mil. Kč za rok, tak v nákladech jsou zastoupeny částkou 4,7 mil. Kč ročně. **Z darů tedy v souhrnu zůstane částka 1,25 mil. Kč.** Pouze **pětina obnosu z darů (21 %)** je tedy využitelná pro rozličné finanční potřeby dané farnosti. Dary jsou tedy většinou velmi striktně účelově vázanými prostředky (často vybranými na určitý konkrétní záměr jako humanitární pomoc apod.). Nejvýznamnější nákladovou položkou jsou evidentně náklady na opravy, odpisy dlouhodobého majetku a platby za energie. Tyto náklady tvoří 78 % nákladové stránky rozpočtu. V poměru s vlastními výnosy (očištěnými o provozní dotace, nezapočitatelné účelové dary či tržby z prodeje dlouhodobého majetku) dosahují tyto náklady na správu a údržbu nemovitostí dvojnásobku takto vymezených vlastních příjmů.

Tab. 9: Souhrn nákladů vybraných farností plzeňské diecéze (v tis. Kč)

Náklady	Hospodářská činnost	% z hospo- dářské činnosti	Hlavní činnost	% z hlavní činnosti	Zastoupení hospodář- ské činnosti
Daň z příjmů	653,30	12,67 %	101,08	0,23 %	86,60 %
Daně a poplatky	370,48	7,18 %	322,20	0,75 %	53,49 %
Dary	0,00	0,00 %	4 708,64	10,93 %	0,00 %
Jiné ostatní náklady	0,00	0,00 %	58,27	0,14 %	0,00 %
Kurzové ztráty	1,69	0,03 %	10,19	0,02 %	14,25 %
Mzdové náklady	271,22	5,26 %	175,54	0,41 %	60,71 %
Nákladové úroky	0,05	0,00 %	2,01	0,00 %	2,57 %
Náklady na cestovné	0,00	0,00 %	0,35	0,00 %	0,00 %
Náklady na reprezentaci	0,00	0,00 %	17,99	0,04 %	0,00 %
Odpis nedobytné pohledávky	18,13	0,35 %	0,00	0,00 %	100,00 %
Odpisy dlouhodobého majetku	680,63	13,20 %	3 971,09	9,22 %	14,63 %
Opravy a udržování	426,64	8,27 %	27 878,85	64,69 %	1,51 %
Ostatní služby	1 395,60	27,06 %	1 717,24	3,98 %	44,83 %
Poskytnuté členské příspěvky a příspěvky zúčtované mezi organizačními složkami	0,00	0,00 %	0,27	0,00 %	0,00 %
Poskytnuté členské příspěvky a příspěvky zúčtované organizačními složkami	0,00	0,00 %	1,00	0,00 %	0,00 %
Prodaný dlouhodobý majetek	734,19	14,24 %	121,66	0,28 %	85,78 %
Smluvní pokuty, úroky z prodlení, ostatní pokuty a penále	0,00	0,00 %	18,45	0,04 %	0,00 %
Spotřeba materiálu, energie a ostatních neskladových dodávek	545,94	10,59 %	3 988,08	9,25 %	12,04 %
Zákonné sociální náklady	0,96	0,02 %	0,30	0,00 %	76,17 %
Zákonné sociální pojištění	58,10	1,13 %	0,00	0,00 %	100,00 %
Celkem	5 156,94	100,00 %	43 093,21	100,00 %	10,69 %

Zdroj: Biskupství plzeňské, 2019c; vlastní zpracování

V nákladech farností také nejsou zahrnuty mzdy zaměstnanců, při výše uvedené průměrné mzdě kolem 25 tis. Kč měsíčně a zhruba se zapojením jednoho faráře, jáhna na půl úvazku a jednoho manažersko-administrativního pracovníka (celkem tedy zhruba 2,5 úvazku) je nutné zvážit i osobní náklady okolo jednoho mil. Kč ročně, respektive pro vzorek 18 farností necelých 18 mil. Kč ročně. V takovém případě náklady zahrnující i osobní náklady představují částku pro 18 farností okolo 66 mil. Kč a jsou zhruba na 2,5 násobku vlastních příjmů. Evidentně tedy cesta k udržitelnému financování církve ještě není dokončena.

Shrnutí

Shrňme-li výše uvedené skutečnosti na jednoduchém **hypotetickém příkladu jednoho římskokatolického společenství**, pak lze říci, že minimálně ve čtyřech vikariátech se na bohoslužebném místě k bohoslužbám schází **pravidelně kolem 20 lidí**, z nichž zhruba **polovina jsou senioři** a více než polovina není výdělečně činných. Zbytek společenství jsou lidé v produktivním věku a **několik dětí**. Hypoteticky jde tedy o **tři až čtyři rodiny**, z nichž jedna až dvě v dané situaci aktuálně vychovávají děti. Takové je jádro věřících. Na toto dvacetičlenné jádro však připadá ještě **dalších zhruba 80 věřících**, kteří se jako římskí katolíci cítí a hlásí se k této víře i ve Sčítání lidu (SLDB, 2011), nicméně nejsou zcela pravidelnými účastníky bohoslužeb – snad navštěvují alespoň vybrané sváteční bohoslužby při významnějších příležitostech Vánoc, Velikonoc či letnic. **Kromě kostela a fary**, ve kterých se toto společenství schází, by se farníci ještě měli snažit vypomáhat se **správou dalších dvou až tří bohoslužebných míst** (mohou to být kaple, ale mohou to být i kostely ve vedlejších vesnicích). Primárně půjde zřejmě o kostely z již zaniklých, respektive při reformě sloučených původních farností. Tato farnost by se také měla starat **o zhruba 100 parcel zemědělských, lesních či jiných pozemků** (např. ostatních ploch).

V této hypotetické farnosti slouží na **1,5 úvazku farářů (případně také jáhen)**. Na takovou farnost také připadá **jeden zaměstnanec na plný úvazek na samotném biskupství**, protože počet zaměstnanců biskupství zhruba odpovídá počtu farností.

Takováto farnost je na straně **výnosů zhruba ze 14% podporována garantovaným příspěvkem státu či Solidárním fondem z biskupství**, přičemž na straně nákladů částku tomu odpovídající zcela utratí za **opravy, údržbu a energie nemovitostí**, kterými disponuje. Nicméně je třeba říci, že za tyto nákladové položky utratí nejen celou tuto část příspěvku, ale částku, která odpovídá **přibližně jejímu čtyřnásobku**. Tento převis nákladů se farnost snaží kompenzovat získáváním nenárokových **úcelových dotací**, a to ve výši **zhruba jedné třetiny všech příjmů**. **Tržbami z vedlejší i hlavní činnosti** tato hypotetická farnost již dnes **pokrývá částku odpovídající potřebným osobním nákladům** (dokonce již i o něco více). Ostatní výnosy a malá část darů (která není součástí úcelových sbírek např. na humanitární pomoc – tyto sbírky v podstatě jen protečou rozpočtem na výnosové a obratem na nákladové straně) také sanují deficit na účtech zajišťujících správu nemovitostí.

Doporučení

Na závěr této kapitoly lze doporučit následující:

- Navzdory číslům, pohnuté historii, stárnoucím farnostem, je třeba především neklesat na myslí...
- Zaměřit se na dotační aktivitu související se získáváním sice úcelově vázaných finančních prostředků, ale s možností pokrýt relativně široké portfolio aktivit, na které granty rozdělují územně samosprávné celky, tedy obce a kraje.
- Zavést určité lobby ve vztahu k radám a zastupitelstvům obcí a krajů a budovat s těmito orgány dlouhodobé vztahy.
- Zvažovat potenciální rozvojové aktivity související s alternativním využitím vlastních nemovitostí a zaměřit se především na ty, jež mají potenciál zajišťovat služby navyšující tržby za vlastní výkony.
- Zaměřit se na poskytování či budování vztahů s poskytovateli těch služeb, do nichž proudí významné dotační prostředky a v nichž se církev dlouhodobě angažuje – a koneckonců je i jejich určitým historickým průkopníkem. Jde především o vzdělávání, sociální služby a provoz zdravotních zařízení.
- V oblasti pozemkové a lesní správy významně podpořit aktivity umožňující čerpání dotací na udržitelné způsoby využití zemědělské i lesní krajiny.
- Dlouhodobě směřovat k budování kompaktnějších územních celků zemědělských i lesních, a snížit tak míru roztříštěnosti restituovaného pozemkového majetku.

Použitá literatura

ArcČR 3.3 (2019). Digitální vektorová databáze České republiky ArcČR. ArcDATA Praha 2019. Dostupné na: <https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-4-0>

ARBURG, A. von; STANĚK, T. (2010). Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici. Středokluky: SUSA, 2010. 373 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, A. von; STANĚK, T. (2011). Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování. Středokluky: SUSA, 2011. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.

Biskupství plzeňské (2019a). Výroční zpráva. Biskupství plzeňské.

Biskupství plzeňské (2019b). Souhrn hospodaření farností plzeňské diecéze. Biskupství plzeňské.

Biskupství plzeňské (2019c). Výkaz zisku a ztráty vybraných farností plzeňské diecéze. Biskupství plzeňské.

Biskupství plzeňské (2019d). Sčítání návštěvníků bohoslužeb 2019. Biskupství plzeňské.

Biskupství plzeňské (2019e). Seznam knihovních vložek v okrese Plzeň-jih a Sokolov. Biskupství plzeňské.

Biskupství plzeňské (2020). Seznam bohoslužebných míst a vykonávaných bohoslužeb v plzeňské diecézi. Biskupství plzeňské. Dostupné na: <https://www.bip.cz/cs/katalog/kostely>

Biskupství plzeňské (2021). Seznam vlastněných parcel subjekty plzeňské diecéze. Biskupství plzeňské.
ČSÚ (2001). Sčítání lidu, domů a bytů 1869–2001. Český statistický úřad.

ČÚZK (2020). Archivní mapa církevních restitucí poskytovaná online do 31. 12. 2020. Dostupné na: <http://cirkveni-restituce.cuzk.cz>

ČÚZK (2021). Katastrální mapa ČR ve formátu SHP distribuovaná po katastrálních územích (KM-KU-SHP). Dostupné na: <https://services.cuzk.cz/shp/ku/epsg-5514/>

SLDB (2011). Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Český statistický úřad.

Zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi).

Vilém Pařil je spjat s výzkumem na Masarykově univerzitě od roku 2002, kdy nastoupil nejprve jako student oboru Regionální ekonomie a správy na Ekonomicko-správní fakultu. Po dokončení doktorského studia Veřejné ekonomie se zaměřil na výzkumné aktivity v oblasti ekonomie a geografie dopravy a životního prostředí či neziskového sektoru. Je spoluautorem portálu <https://mapaneziskovek.cz/>.
E-mail: vilem@mail.muni.cz

12,0750	0,686	14,9425	-16,735	10,8427	8,401	8,8222	19,153
12,1415	0,335	14,9888	-16,942	10,8515	8,351	8,9243	18,636
12,2083	-0,019	15,0352	-17,146	10,8601	8,303	9,0234	18,103
12,2753	-0,378	15,0818	-17,349	10,8686	8,255	9,1193	17,563
12,3426	-0,740	15,1285	-17,549	10,8770	8,207	9,2120	17,017
12,4102	-1,106	15,1753	-17,747	10,8852	8,161	9,3017	16,466
12,4780	-1,475	15,2223	-17,943	10,8932	8,116	9,3883	15,912
12,5461	-1,847	15,2695	-18,136	10,9012	8,071	9,4717	15,356
12,6145	-2,221	15,3168	-18,327	10,9090	8,027	9,5521	14,800
12,6831	-2,599	15,3643	-18,516	10,9166	7,985	9,6294	14,245
12,7521	-2,979	15,4120	-18,702	10,9241	7,943	9,7035	13,692
12,8212	-3,361	15,4598	-18,886	10,9315	7,902	9,7744	13,143
12,8907	-3,745	15,5077	-19,067	10,9387	7,861	9,8421	12,599
12,9604	-4,132	15,5558	-19,245	10,9458	7,822	9,9066	12,062
13,0304	-4,519	15,6041	-19,421	10,9527	7,784	9,9678	11,533
13,1007	-4,908	15,6525	-19,594	10,9595	7,746	10,0256	11,014
13,1712	-5,299	15,7011	-19,765	10,9661	7,710	10,0799	10,506
13,2421	-5,690	15,7499	-19,933	10,9725	7,674	10,1307	10,011
13,3132	-6,082	15,7988	-20,098	10,9788	7,640	10,1778	9,531
13,3845	-6,474	15,8479	-20,260	10,9850	7,607	10,2212	9,067
13,4562	-6,866	15,8971	-20,419	10,9909	7,574	10,2606	8,621
13,5282	-7,259	15,9465	-20,576	10,9967	7,543	10,2961	8,195
13,6004	-7,651	15,9961	-20,729	11,0024	7,512	10,3274	7,792
13,6730	-8,043	16,0457	-20,879	11,0078	7,483	10,3545	7,412
13,7458	-8,434	16,0956	-21,027	11,0131	7,455	10,3771	7,059
13,8189	-8,824	16,1456	-21,171	11,0183	7,428	10,3951	6,735
13,8924	-9,213	16,1958	-21,312	11,0232	7,402	10,4084	6,442
13,9661	-9,600	16,2461	-21,450	11,0280	7,377	10,4167	6,183
14,0401	-9,986	16,2966	-21,585	11,0326	7,353	10,4201	5,959
14,1144	-10,370	16,3472	-21,716	11,0370	7,330	10,4184	5,774
14,1891	-10,752	16,3979	-21,844	11,0412	7,309	10,4114	5,630
14,2640	-11,132	16,4489	-21,969	11,0453	7,288	10,3992	5,529
14,3393	-11,509	16,4999	-22,090	11,0492	7,269	10,3817	5,474
14,4149	-11,883	16,5511	-22,208	11,0529	7,251	10,3590	5,466
14,4908	-12,255	16,6024	-22,323	11,0564	7,234	10,3312	5,506
14,5670	-12,623	16,6538	-22,434	11,0597	7,218	10,2985	5,597
14,6436	-12,987	16,7054	-22,542	11,0628	7,203	10,2612	5,737
14,7205	-13,348	16,7571	-22,646	11,0657	7,190	10,2198	5,928
14,7978	-13,705	16,8090	-22,746	11,0685	7,178	10,1747	6,166
14,8753	-14,058	16,8610	-22,843	11,0711	7,167	10,1266	6,451
14,9533	-14,406	16,9131	-22,936	11,0734	7,157	10,0762	6,779
15,0316	-14,750	16,9653	-23,025	11,0755	7,148	10,0244	7,145
15,1102	-15,089	17,0177	-23,111	11,0776	7,141	9,9721	7,547
15,1892	-15,423	17,0701	-23,193	11,0794	7,134	9,9204	7,974
15,2685	-15,752	17,1227	-23,271	11,0810	7,130	9,8703	8,417
15,3482	-16,075	17,1754	-23,346	11,0824	7,126	9,8229	8,874
15,4282	-16,393	17,2283	-23,416	11,0836	7,123	9,7792	9,342
15,5087	-16,705	17,2812	-23,483	11,0846	7,122	9,7400	9,811
15,5894	-17,010	17,3342	-23,545	11,0854	7,122	9,7050	10,281
15,6705	-17,309	17,3874	-23,604	11,0860	7,123	9,6740	10,751
15,7521	-17,602	17,4406	-23,659	11,0864	7,125	9,6460	11,221
15,8342	-17,887	17,4940	-23,710	11,0866	7,127	9,6200	11,691
15,9166	-18,166	17,5474	-23,757	11,0866	7,129	9,5960	12,161
16,0000	-18,440	17,6010	-23,800	11,0864	7,131	9,5740	12,631
16,0844	-18,709	17,6548	-23,839	11,0860	7,133	9,5540	13,101
16,1698	-18,973	17,7089	-23,875	11,0854	7,135	9,5360	13,571
16,2562	-19,232	17,7633	-23,908	11,0846	7,137	9,5200	14,041
16,3436	-19,486	17,8180	-23,938	11,0836	7,139	9,5060	14,511
16,4320	-19,735	17,8730	-23,965	11,0824	7,141	9,4940	14,981
16,5214	-19,979	17,9283	-23,989	11,0810	7,143	9,4840	15,451
16,6118	-20,218	17,9839	-24,011	11,0794	7,145	9,4760	15,921
16,7032	-20,452	18,0400	-24,030	11,0776	7,147	9,4700	16,391
16,7956	-20,681	18,0964	-24,047	11,0755	7,149	9,4660	16,861
16,8890	-20,905	18,1532	-24,061	11,0734	7,151	9,4640	17,331
16,9834	-21,124	18,2104	-24,072	11,0711	7,153	9,4640	17,801
17,0788	-21,338	18,2680	-24,080	11,0685	7,155	9,4660	18,271
17,1752	-21,547	18,3260	-24,085	11,0657	7,157	9,4700	18,741
17,2726	-21,751	18,3844	-24,087	11,0628	7,159	9,4760	19,211
17,3710	-21,950	18,4432	-24,086	11,0597	7,161	9,4840	19,681
17,4704	-22,144	18,5024	-24,082	11,0564	7,163	9,4940	20,151
17,5708	-22,333	18,5620	-24,075	11,0529	7,165	9,5060	20,621
17,6722	-22,517	18,6220	-24,065	11,0492	7,167	9,5200	21,091
17,7746	-22,696	18,6824	-24,052	11,0453	7,169	9,5360	21,561
17,8780	-22,870	18,7432	-24,036	11,0412	7,171	9,5540	22,031
17,9824	-23,039	18,8044	-24,017	11,0370	7,173	9,5740	22,501
18,0878	-23,203	18,8660	-23,995	11,0326	7,175	9,5960	22,971
18,1942	-23,362	18,9280	-23,970	11,0280	7,177	9,6200	23,441
18,3016	-23,516	18,9904	-23,942	11,0232	7,179	9,6460	23,911
18,4100	-23,665	19,0532	-23,911	11,0183	7,181	9,6740	24,381
18,5194	-23,809	19,1164	-23,877	11,0131	7,183	9,7050	24,851
18,6298	-23,948	19,1800	-23,840	11,0078	7,185	9,7400	25,321
18,7412	-24,082	19,2440	-23,799	11,0024	7,187	9,7792	25,791
18,8536	-24,211	19,3084	-23,755	11,0000	7,189	9,8229	26,261
18,9670	-24,335	19,3732	-23,708	10,9967	7,191	9,8703	26,731
19,0814	-24,454	19,4384	-23,658	10,9932	7,193	9,9204	27,201
19,1968	-24,568	19,5040	-23,605	10,9895	7,195	9,9721	27,671
19,3132	-24,677	19,5700	-23,549	10,9856	7,197	10,0256	28,141
19,4306	-24,781	19,6364	-23,490	10,9815	7,199	10,0799	28,611
19,5490	-24,880	19,7032	-23,428	10,9772	7,201	10,1307	29,081
19,6684	-24,974	19,7704	-23,363	10,9727	7,203	10,1778	29,551
19,7888	-25,063	19,8380	-23,295	10,9680	7,205	10,2212	30,021
19,9102	-25,147	19,9060	-23,224	10,9631	7,207	10,2606	30,491
20,0326	-25,226	19,9744	-23,150	10,9580	7,209	10,2961	30,961
20,1560	-25,300	20,0432	-23,073	10,9527	7,211	10,3274	31,431
20,2804	-25,369	20,1124	-23,000	10,9472	7,213	10,3545	31,901
20,4058	-25,433	20,1820	-22,923	10,9415	7,215	10,3771	32,371
20,5322	-25,492	20,2520	-22,843	10,9356	7,217	10,3951	32,841
20,6596	-25,546	20,3224	-22,760	10,9295	7,219	10,4084	33,311
20,7880	-25,595	20,3932	-22,674	10,9232	7,221	10,4167	33,781
20,9174	-25,639	20,4644	-22,585	10,9166	7,223	10,4201	34,251
21,0478	-25,678	20,5360	-22,493	10,9098	7,225	10,4184	34,721
21,1792	-25,712	20,6080	-22,398	10,9028	7,227	10,4114	35,191
21,3116	-25,741	20,6804	-22,300	10,8956	7,229	10,3992	35,661
21,4450	-25,765	20,7532	-22,200	10,8882	7,231	10,3817	36,131
21,5794	-25,784	20,8264	-22,097	10,8806	7,233	10,3590	36,601
21,7148	-25,798	20,9000	-21,991	10,8728	7,235	10,3312	37,071
21,8512	-25,807	20,9740	-21,882	10,8648	7,237	10,2985	37,541
21,9886	-25,811	21,0484	-21,770	10,8566	7,239	10,2612	38,011
22,1270	-25,810	21,1232	-21,655	10,8482	7,241	10,2198	38,481
22,2664	-25,805	21,1984	-21,538	10,8396	7,243	10,1747	38,951
22,4068	-25,795	21,2740	-21,419	10,8308	7,245	10,1266	39,421
22,5482	-25,780	21,3500	-21,298	10,8218	7,247	10,0762	39,891
22,6906	-25,760	21,4264	-21,175	10,8126	7,249	10,0244	40,361
22,8340	-25,735	21,5032	-21,050	10,8032	7,251	9,9721	40,831
22,9784	-25,705	21,5804	-20,923	10,7936	7,253	9,9204	41,301
23,1238	-25,670	21,6580	-20,794	10,7838	7,255	9,8703	41,771
23,2702	-25,630	21,7360	-20,663	10,7738	7,257	9,8229	42,241
23,4176	-25,585	21,8144	-20,530	10,7636	7,259	9,7792	42,711
23,5660	-25,535	21,8932	-20,395	10,7532	7,261	9,7400	43,181
23,7154	-25,480	21,9724	-20,258	10,7426	7,263	9,7050	43,651
23,8658	-25,420	22,0520	-20,119	10,7318	7,265	9,6740	44,121
24,0172	-25,355	22,1320	-19,978	10,7208	7,267	9,6460	44,591
24,1696	-25,285	22,2124	-19,835	10,7096	7,269	9,6200	45,061
24,3230	-25,210	22,2932	-19,690	10,6982	7,271	9,5960	45,531
24,4774	-25,130	22,3744	-19,543	10,6866	7,273	9,5740	46,001
24,6328	-25,045	22,4560	-19,394	10,6748	7,275	9,5540	46,471
24,7892	-24,955	22,5380	-19,243	10,6628	7,277	9,5360	46,941
24,9466	-24,860	22,6204	-19,090	10,6506	7,279	9,5200	47,411
25,1050	-24,760	22,7032	-18,935	10,6382	7,281	9,5060	47,881
25,2644	-24,655	22,7864	-18,778	10,6256	7,283	9,4940	48,351
25,4248	-24,545	22,870					

CÍRKEV A SPOLEČNOST: VZÁJEMNÉ DEFINICE

BARBORA SPALOVÁ

OBSAH

Úvod	31
Data	31
Církev a společnost z pohledu vedení diecéze	31
Církev putující	31
Kudy církev putuje?	32
Shrnutí: Církev putující v zemi, kde ji nikdo nezná	33
Církev a společnost z pohledu farností	33
Církev putující ve farnostech	33
Církev svátostná	35
Shrnutí: Farnosti angažované i izolované	36
Církev a společnost z pohledu komunit	37
Církev a společnost z pohledu komunit: pohled na konce mostu	37
Setkání církve a společnosti na komunitních mostech	37
Shrnutí: Komunitní mosty jako alternativní tvář církve?	39
Církev a společnost z pohledu necírkevních aktérů	39
Církev jako vlastník	39
Církev jako složitý partner	40
Církev voňavá	41
Shrnutí: Velká očekávání od církve	42
Závěr	42
Doporučení	43
Literatura	43

Naše výzkumné rozhovory byly spíše praktické – ptali jsme se, s kým a na čem církevní organizace s necírkevními spolupracují, jak v daném místě farnosti hospodaří, jak se rozhodují atd. Tyto praktické záležitosti ale vychází z toho, jak místní lidé chápou, co je církev a v jaké společnosti působí. Proto se v této kapitole soustředíme na vzájemné definice. Každé pojetí církve a každé pojetí společnosti vytváří jiné hranice a jiné možnosti je překračovat. Zároveň jednotlivá pojetí nejsou rovnocenná, prosazování jisté koncepce nutně vymisťuje alternativy a snaží se je hierarchicky uspořádat. Cílem této kapitoly je zodpovědět na základě našich výzkumných rozhovorů a pozorování tyto otázky:

- Jaká má být církev podle současného vedení diecéze? Jak vedení diecéze vnímá společnost, v níž církev působí?
- Jak svou církev a místní společnost vidí faráři a farníci?
- O jaké církvi sní další aktéři blízcí církvi?
- Kam církev situují lidé, kteří nejsou jejími členy, ale přicházejí s ní do styku („společnost v kontaktu“)?
- Kde tyto vzájemné definice vytvářejí příležitosti pro spolupráci a porozumění, kde podněcují spíše konflikty či upevňují nezájem? Co to znamená v širších souvislostech proměn vztahů církve a společnosti?

Data

Tato kapitola se opírá o analýzu 118 přepsaných nebo výběrově přepsaných rozhovorů a 14 dalších textů, tvořených většinou poznámkami z pozorování v terénu. Tyto texty jsme rozdělili do skupin podle jejich mluvčích: 14 kurie, 44 farnosti, 22 komunity, 14 obce, 24 tzv. společnost v kontaktu s církví. Ve skupině Kurie jsou rozhovory s vedením diecéze a zaměstnanci jednotlivých oddělení biskupství, poznámky z diecézních rad a setkání, ev. z celodiecézních akcí. Skupina Farnosti obsahuje především rozhovory s faráři či farními administrátory, dále se zástupci farních rad a obecně s aktivními farníky a farnicemi. Skupina Komunity zahrnuje rozhovory s členy sdružení, která jsou právní tváří těchto komunit (viz dále), ale zejména záznamy z diskusí a přednášek pořádaných komunitami. Dále pracujeme s rozhovory s představiteli obcí, povětšinou se starosty a starostkami. Poslední skupina Společnost v kontaktu s církví je nejrůznorodější: jsou tu zástupci spolků, zemědělců, lesních hospodářů, charit, muzeí a kulturních institucí, místních akčních skupin i podnikatelů.

Texty jsme kódovali s ohledem na aktéřské definice církve a společnosti, přičemž jsme se snažili postihnout, jaké hranice ta která definice vytváří a jaké cesty k překračování nebo posilování těchto hranic nabízí. V závěrečném výběru, co z bohatého materiálu vyzdvihnout, jsme se řídili snahou pozdvihnout hlasy, které by mohly zapadnout. Cílem je ukázat, co které definice církve a společnosti ve vzájemných vztazích způsobuje a poukázat na příležitosti ke spolupráci, které se v těchto vztazích objevují.

Církev a společnost z pohledu vedení diecéze

Církev putující

Současné vedení diecéze se jasně a důsledně hlásí k definici církve jako **církve putující**:

„Pro naši situaci je tato hvězda jasným poukazem na skutečnost, že my způsoby a prostředky k naplnění základních principů budeme vždy nově hledat, tak jako tři mágové každý den nově hledali, kudy je vede hvězda na cestě k betlémskému dítěti.“
(Diecézní zpravodaj, leden 2019: Mise plzeňské diecéze stojí na čtyřech pilířích)

Tato definice, odpovídající důrazům papeže Františka, přináší nutnost neustálého hledání toho, co a jak má církev tady a teď dělat. Biskup Tomáš nabízí pro toto rozlišování jezuitskou pomůcku

v podobě kritéria **tantum quantum**: Děláme věci natolik, nakolik vedou k osobnímu setkání lidí s Bohem. Čtyři pilíře citované mise jsou pak **skutečná farnost** (diakonie, liturgie, koinonie, misie), **realistická péče o misijní území** (pravda a naděje), **pastoračně a odborně připravení kněží** (žijící zdravým způsobem života) a **servisní charakter kurie** (služba a spravedlnost/profesionální servis pro pastorační).

Církev putující je představiteli biskupství vymezována vůči jiným definicím církve, nejčastěji vůči **církvi údržbářce a církvi svátostné**:

„A děláme věci natolik, nakolik vedou, nikoliv k opravě střechy, ale aby se lidé potkali s živým Bohem. A tam se právě ukazuje, že tady máme obrovské dědictví toho, že církev je mnohem více zvyklá na údržbu prostoru než lidských duší. Nebo dokonce na získávání nových. Takže tohle je změna mentality. Zásadní změna mentality, která znamená opouštění spousty jistot, zázemí.“ (biskup, leden 2019)

„My vlastně vůbec nejsme zvyklí na styl pastorační, který by oslovoval lidi, kteří nechodí pravidelně do kostela. Jsme zvyklí na svátostnou pastorační.“ (biskup, leden 2019)

V rozhovorech s dalšími členy kurie se ukazuje, jak konkrétně se hledá podoba církve putující a jak se zviditelňují hranice vůči alternativním definicím církve. Charakter církve putující je patrný už tím, že různé **poradní orgány** v diecézi **jsou brány ze strany biskupství vážně** – pastorační farní rady jsou v plzeňské diecézi na rozdíl od jiných povinné a při vizitacích jsou s jejich členy a členkami vedeny rozhovory, diecézní pastorační rada se schází pravidelně a je opakovaně povolávána „hledat nové cesty“, skládá se z laiků i kleriků, mužů i žen. Přesto se kurie primárně obrací na kněze, které chce získat pro novou misi, a přes ně pak na laiky. **Zmocňování kleriků a potažmo laiků** k samostatnému hledání podob církve pro současný svět patří k nástrojům uvádění církve putující do života (byť někteří kněží se cítí být spíše pod větším tlakem a kontrolou – viz dále). K samostatnému strategickému plánování farností mají sloužit například rozvojové plány, které mají zpřehlednit potenciál majetku farnosti v kontextu pastoračních cílů. Procházení plánů a rozpočtů farností je pak příležitostí pro to vyzdvihnout, co je z hlediska kurie vhodné a co ne:

„Farnosti nám mají z našeho pokynu představit svůj rozpočet a my vidíme, že v těch rozpočtech je 60 až 90 procent na přestavby a opravování kostelů a velice malé procento až do minima na ty pastorační účely. Což samozřejmě není správně.“ (generální vikář, leden 2019)

Pastorační je však finančně mnohem levnější než opravování památek, a tak je tento citát potřeba číst především jako vymezení se vůči zastáncům církve údržbářky. Církev svátostná se pak otřásá ve svých základech kvůli pandemii covidu-19 – na diecézní pastorační radě v květnu 2020 se biskup může ptát, v čem tedy vlastně spočívá kněžství, když není možné vysluhovat svátosti.

Prosazování pojetí církve putující vytváří i **výrazné vnitřní hranice** – aktuální misi církve mohou uskutečňovat jen „skutečné farnosti“ schopné diakonie, liturgie, koinonie a misie. Ostatní farnosti se nacházejí v „misijním území“, kde chodí do všech kostelů ve farním obvodu v neděli méně než 100 věřících. Skutečné farnosti jsou situovány spíše do města, zatímco misijní území se asociuje hlavně se (sudetským) venkovem.

Podle aktuálního vedení diecéze má být církev putující církvi dynamickou, v neustálé nejistotě hledání nových cest, má to být církev sloužící, transparentní a inspirující okolní společnost. Jak je popisována tato společnost, v níž nebo s níž církev putuje?

Kudy církev putuje?

Žít církev putující znamená také dívat se, kudy církev putuje. Dělat „duchovní diagnostiku doby“ (Halík 2021: 41). V úvodním slovu ke konferenci pořádané biskupstvím a Západočeskou univerzitou v Plzni říká biskup:

„Identita církve je identita putujícího lidu, putuje krajinou, která se proměňuje, je důležité se dívat, jakou krajinou putujeme, jaké jsou přírodní a společenské útvary, okolí cesty, na které se nacházíme.“ (říjen 2019)

V duchu svého pověstného realistického přístupu ke světu pak biskup popisuje společnost v plzeňské diecézi jako společnost, která si církev rozhodně neidealizuje:

„To moje přesvědčení je, že žijeme v prostředí, kde jsou zásadní předsudky vůči církvi, a že ty předsudky je třeba lámat primárně zcela přirozenou přítomností ve společnosti bez nějakých vyšších evangelizačních ambicí. Tzn. nějakou preevangelizací, která, jak já říkám, dostává církev z mínus deseti do nuly.“ (biskup, únor 2019)

Kromě **neznalosti a předsudečnosti** se v rozhovorech z kurie objevují i další charakteristiky společnosti: individualizovaná, rozjitřená restitucemi, zmasírovaná médii a politickými kampaněmi. Vedení diecéze přesto neustále zdůrazňuje, že církev je (a má být intenzivněji) **součástí občanské společnosti**, a to nejen kvůli 15% pokřtěných (z toho 1% praktikujících) na území diecéze, ale zejména kvůli 85%, „kteří nikdy nepřišli do bližšího kontaktu s církví“ (biskup na diecézní pastorační radě, leden 2020). Zároveň nabízí i mnoho cest, jak se srozumitelnou součástí společnosti stávat. Do zmiňované preevangelizace může patřit leccos – charitní působení, provozování školství s přesahem, dobrá správa majetku, péče o veřejný prostor, spolupráce na poli kultury a umění, „přirozená přítomnost ve společnosti“...

Shrnutí: Církev putující v zemi, kde ji nikdo nezná

Vymezení církve putující a předsudečné společnosti jsou dobře kompatibilní, vzájemně se podporují – společnost o církvi nic neví, a tak je potřeba hledat stále nové cesty preevangelizace. Právě proto, že společnost v plzeňské diecézi církev nezná, tak jiné eklesiologie (církve opravářka, církve svátostná) nemohou stačit. Vymisťují se však spíše proto, aby vynikla novost církve putující. Realisticky vedení diecéze samozřejmě ví, že modely církve svátostné a církve údržbářky s církví putující koexistují či dokonce dominují. Kýžená eklesiologie se má prosadit formací kněží, jejich zmocňováním k rozhodování; někde se zmocňování týká i laiků (přes zmocněné kněze). Eklesiologie zvolená církevní hierarchií vytváří výkonnou vnitřní hranici, a naopak nabízí vícero mostů k překračování vnější hranice církve.

Církev a společnost z pohledu farností

Jak vypadá diecézní vize v terénu, co konkrétně přináší?

Na okraj této podkapitoly je třeba říci, že se zakládá především na rozhovorech s farními administrátory a se členy pastoračních či ekonomických rad. Jedná se tedy o pohled aktivního jádra farností. Jen výjimečně jsme se dostali do výzkumného kontaktu i s běžnými farníky nebo sympatizanty farností, jejich pohled by přitom bylo cenné zprostředkovat víc.

Církev putující ve farnostech

Mnohé farnosti žily církve putující ještě dříve, než se stala vyhlášenou vizí pro diecézi, jiné se nechávají pro tuto vizi získat. Biskupství se snaží formovat kněží a očekává, že se stanou šířiteli vize mezi laiky. To předpokládá, že kněz vizi přijme za svou a že má k dispozici zavedené a funkční nástroje, jak sdílet různé zodpovědnosti ve farnosti s laiky. Díky synodnímu procesu i obsáhnutelnému počtu aktivních katolíků v diecézi se však daří komunikace i napřímo mezi biskupstvím a farníky, což jistě realizaci vize napomáhá.

Farnosti církve putující jsou samozřejmě velmi různorodé, ale spojuje je **zájem o společnost**, o to, kde působí, co tu mají dělat, pro koho tu jsou. Okolní společnost tak v jejich pohledu není jen předsudečná, nábožensky negramotná až nepřátelská – byť takto ji jistě také zažívají –, ale především v něčem slabá a zranitelná. Na tato místa se pak křesťané církve putující cítí být voláni sloužit – tam, kde jsou lidé sociálně slabí, „*nestíhající to superliberální fungování společnosti*“, „*uštvaní životem*“, „*osamělí*“ atd. **Církev sloužící** je tak jistě velmi výraznou tvářcí církve putující:

„My to máme zformulované, že posláním farnosti je žít život sloužící životu, a to právě hlavně vůči všem slabým, chudým, nemocným, potřebným.“ (farnice, chebský vikariát, únor 2019)

Farnosti v této službě spolupracují s různými státními a nestátními organizacemi, zejména s Charitou ČR, nicméně si uvědomují i výhody pomoci, která nemusí splňovat standardy sociální služby:

„Občas někomu pomůžeme, alespoň tak, že se s těmi lidmi známe a že mají kam přijít. Většinou když se párkrát opije, dělá bordel, tak už ho na ubytovnu nevezmou, nebo na noclehárnu, všude má zavřené dveře. Ale my ještě těm lidem dáváme šanci, že můžou někam přijít a zazvonit. Přestože nesplňují ten práh, který po nich jinde chtějí.“ (farář, sokolovský vikariát, únor 2019)

Farnosti tak někdy dokáží pomoci i tam, kde už to profesionální pomáhající organizace nemohou pokrýt. Na druhou stranu někdy je zbytečné tyto profesionální organizace neprofesionálně suplovat. Mezi farnostmi a charitami, ale i jinými pomáhajícími organizacemi by tedy měla být zajištěna úzká spolupráce a vzájemná důvěra. Takové komunikační platformy v některých místech fungují, často se pak překrývají s platformami ekumenické spolupráce. Jinde ale chybí.

Žít církev sloužící je ovšem náročné – farníci musí přijmout službu za posláním církve, musí obětovat mnoho ze svého času, energie, ale i dosavadních jistot, někdo se musí starat o sloužící, aby nevyhořeli. Ne všichni jsou toho schopni, a právě ti se pak mohou cítit vyloučení z farního společenství:

„Vidím, že naše farnost je za ta léta komunitnější, ochotná se dívat ven a sloužit v oblastech, které nejsou jen pro členy farnosti. Takže je sice více otevřená navenek, ale zase je méně schopná integrovat lidi, kteří tady byli dříve doma.“ (farář, chebský vikariát, únor 2019)

Vedle služby potřebným objevují společenství věřících při pohledu na okolní společnost i další rozměry, v nichž může být církev společností alternativou, nabídkou či konfrontací. Církev je například **znaméním kontinuity** ve společnosti, která se neohlíží:

„Tady asi byla zastávka na svatojakubské cestě, takže já nám to dávám do vínku: církev na cestě, lid na cestě nebo Izrael na cestě. To se mi tady zdá důležité, protože tady lidi odněkud přišli, a moc tady nikdo ještě nezakořenil. Až teď ta společnost pátrá po té historii, vznikají naučné stezky po zaniklých obcích a tak, takže to se děje, ale v posledních pěti, deseti letech. Do té doby jsme vymazali úplně historii, vůbec nás nezajímala. V kostele se německé nápisy buďto odřizly nebo se přetřely.“ (kněz, sokolovský vikariát, únor 2019)

Podle mluvčích může být církev pro společnost osamělých individualistů „**zážitkem společenství**“, pro lidi uštvané konzumním stylem života „**místem zastavení**“, pro dezorientované „**ukazatelem na smysl života**“, pro materialisty „**poukazem na transcendenci**“. Všechny tyto diagnózy by nebyly funkční, kdyby farnosti neměly skutečný zájem o okolní společnost a kdyby se z ní samy vyčleňovaly. Potřeba nabízet církevní alternativu k negativním rysům soudobé společnosti naopak vyrůstá z toho, že církevní společenství vnímají, nakolik jsou sama zasažena těmito negativními rysy:

„Lidi jsou ve spoustě různých zážitků. Takový klipovitý svět s mobilem a YouTube. Pořád si hledají nějaké úžasné obrázky, výjevy. Člověk není schopný odhadnout, jak je něco dobré a správné pro jeho život. Když jsme za totality chodili s bágla po Slovenském Rudohoří, tři dny jsme nepotkali člověka, měli jsme mši na pařezu, prožívali jsme společenství a pomáhali si. Jeden druhého potřeboval. To byl takový jasně zasazený kořen těch lidí. Ted jsou nabídky, a to si myslím, že církev vydává až příliš moc těch nabídek a že se to možná dokonce po ní i chce. Tak to mě taky zneklidňuje, je to rozplizlý potom.“ (kněz, tachovský vikariát, únor 2020)

Církev putující tedy může vypadat velmi různorodě a také tak může chápat svou roli ve společnosti, ale tuto různorodost spojuje zájem o své okolí, **schopnost reflexe, včetně sebereflexe**, a odhodlání nějak na tuto sebereflexi aktivně zareagovat.

Jak si ale výše uvědomuje kněz z chebského vikariátu, takový život církve, která slouží potřebným a věnuje se i podpoře občanských iniciativ (kontroverzní bylo například zapojování některých farností do akcí hnutí Milionu chviliek pro demokracii), může vylučovat některé farníky. Nedovedou se do takového života zapojit a vlastně si nejsou jistí, že to je to, co by měla církev dělat.

Mluvčí se sice shodnou na tom, že církev má být otevřená pro každého, ale to **znamená hledat pro každého také příhodnou platformu komunikace**. A takovou platformou komunikace může být koncert v kostele, duchovní služba ve vězení, občanská demonstrace, ale pro některé kněze překvapivě také například májová pobožnost:

„Dnes jsem měl májové pobožnosti, ale to mě samotného vůbec neoslovilo. Ale lidi to chtějí a chtějí to dokonce na třech místech. A na to třetí přišly tři ženy z obce, které nikdy do kostela nechodí, a byly tam celou dobu. Takže sice vím, že to dnes nikoho nemůže oslovit, ale zase se tam dá s někým setkat.“ (kněz, vikariát Plzeň-sever, květen 2019)

Zdánlivě prázdná historická forma lidové zbožnosti tedy může být posledním poutem, které umožní setkání. Podobnou platformou komunikace pak může být opravování kostelů a kaplí. A to i v případech, kde v zásadě nikdo do kostela nechodí, což by se mohlo zdát jako tím pádem nesmyslná činnost, ale není tomu tak (viz kap. Církev jako správkyně veřejného prostoru, str. 63). Sloužit bohoslužby a opravovat kostely tak zůstává zásadní činností i pro protagonisty církve putující, kteří si uvědomují, že to jsou činnosti, které se od nich očekávají a které slouží mnoha lidem jako cesta k setkání s přesahem svých životů.

Církev svátostná

Představitelé biskupství vymezují novost vize církve putující vůči zavedenému životu církve svátostné. Byť toto vymezení působí spíše jako motivace k odvaze vykročit ze zavedených kolejí, rádi bychom zde poskytli prostor také různým odstínům církve svátostné, která rovněž přináší platný pohled na okolní společnost a pozici církve v ní.

Církev svátostná je žádaná a dobře se jí daří tam, kde ji společnost vnímá jako **tradiční součást místní kultury**. Příkladem takové oblasti v plzeňské diecézi je zejména Chodsko, ale i jižní Plzeňsko. Kněží sloužící na Chodsku si dokonce mohou dovolit přidávat pravidelné bohoslužby, protože to je to, co místní lidi oslovuje a co od církve čekají vedle příkladné správy církevního majetku – na které se ovšem ochotně podílejí dobrovolnickou prací i finančními příspěvky. Ti, kteří do kostela nechodí, nebo jen výjimečně, nicméně očekávají **přítomnost kněze** (a tím pádem svátostného požehnání) na všech významnějších společenských akcích:

„Měl jsem trochu strach z levicového zastupitelstva, ale letos bylo 150 let výročí Jindřicha Šimona Baara, měli jsme dvě mše svaté a na obou měl starosta proslov. A všechny akce jako žehnání hasičských praporů, aut, obecního praporu, tam všude se spolupracuje s těmi starosty. Je to zvláštní, že to chtějí, ale je to Chodsko. Bez faráře se tady nic nehne. Byť tady ta politická proměna proběhla, pořád to v těch lidech je.“ (kněz, domažlický vikariát, říjen 2019)

Tradiční autorita kněze zajišťuje poklidnou spolupráci jak uvnitř farností, tak s okolní společností, může být ale i překážkou v procesu přejímání zodpovědnosti za život církve laiky:

„Tak my tady samozřejmě máme i pastorační i ekonomickou radu, ale víte, to chce taky čas, tady je to dosud tak, že já něco řeknu a oni všichni souhlasí.“ (kněz, domažlický vikariát, únor 2019)

Žít svátostnou polohu církve také nijak nemusí bránit misijním či preevangelizačním projektům, pokud svátostná poloha není vnímána knězem a farníky jako jediná správná poloha církve:

„Tak tady se samozřejmě slouží půlnoční mše, no ale už je to mše, už je tam ten práh vyšší. Takže jsme se domluvili s městem, že na Štědrý den zahrajeme na náměstí ten vánoční příběh jako scénku. Abychom to nějak přiblížili těm lidem. A už se to několik let takhle koná.“ (kněz, domažlický vikariát, říjen 2019)

V méně tradičních oblastech už jsou takovéto kombinace nutné, jinak **se společenství církve svátostné ocitají v izolaci** a jsou odkázána jen na smysl, který si sama poskytnou. Věřící bez zkušenosti a odvahy k misijním projektům mohou bolestně prožívat vymírání církve v jejich prostředí:

„To je taková bolest, že já tady vidím maminky s kočárky, ale oni už nepřijdou a nenechají to dítě pokřtít, protože ani jejich rodiče už je nenechali pokřtít. A to jak už to nepředávají rodiče, tak co já tady zmůžu?“ (kněz, karlovarský vikariát, únor 2020)

Je-li zjevné, že svátostná pastorec zasahuje jen drobnou část obyvatelstva a není cest, jak ji nabídnout i těm, kteří ve víře a náboženské praxi nevyrostli, utíkají se kněží či aktivní laici k **poloze církve údržbářky, která je široce srozumitelná.**

„To jsou lidi úplně nevěřící, ale oni to chápou, že se to musí uklidit a opravit. A ti mi dobíjejí baterky, protože tam je vidět nějaká odezva. Jinak bych se tady utopil v žabomyších válkách lidí, co chodí do kostela už leta. Nakonec jsem našel všude nové lidi, nové kostelníky, protože bez toho to nejde, to sám neudělám nic, ani stůl neodneseš na druhou stranu. Například vedle ve vesnici ty lidi nechodili vůbec do kostela, tak jsem je oslovil, a tak dále, nebyli ani sezdaný, tak jsem je sezdal, tak jsem je přivedl trochu k Pánu Bohu, tak pán je bývalý voják z povolání, je to Slovák, a tak dále, nebo tady zase pán, který je z Prahy, automechanik, podnikatel bývalý, který byl proti církvi vysazenej, my jsme teď nejlepší přátelé, on je teď kostelník, i když poslouchá satanskou hudbu.“ (kněz, tachovský vikariát, březen 2019)

Ve výjimečných případech se zastánci církve svátostné dostávají **kvůli svému exkluzivistickému pohledu do trvalého napětí** či otevřených konfliktů se společností, v níž mají působit. Typicky takoví lidé odmítají spolupráci – například angažmá lidí v péči o sakrální budovy –, jako by této činnosti nebyli hodni, protože nejsou praktikující katolíci s pravidelnou účastí na všech svátostech církve:

„Tento kraj má štěstí na krásné historické kostely, ale nemá štěstí na lidi. Oni se o ty kostely postarají a pak do nich chodí na koncerty, ale to je samozřejmě poněkud málo.“ (kněz, tachovský vikariát, říjen 2021)

Shrnutí: Farnosti angažované i izolované

Vize církve putující se realizuje ve farnostech díky neustálé reflexi stavu a potřeb okolní společnosti a díky seberefexi pozice místního církevního společenství v této společnosti. Výsledkem je církev otevřená a sloužící, byť tato služba může mít velmi různorodé podoby. Zároveň si společenství církve putující uvědomují potřebu kreativního hledání co nejrozmanitějších platforem komunikace mezi církví a společností. Církev žijící především svou svátostnou polohu potřebuje svou činnost doplňovat o misijní a preevangelizační projekty, jinak se může ocitnout v izolaci či konfliktu s okolní společností.

Církev a společnost z pohledu komunit

V plzeňské diecézi funguje několik společenství, která nejsou organizována na půdorysu farní správy ani kategoriální pastorace¹ a programově vytváří **mosty mezi církví a společností**. Z tohoto důvodu považujeme za důležité jim v kapitole o vzájemných definicích církve a společnosti věnovat zvláštní pozornost. Jedná se o komunitu Noe, jejímž domovem je fara v Holostřevěch, dále spolek Domaslav a rodinné centrum Plzeň spravující Dům rodin v Těnovicích. Kapitola se zakládá na rozhovorech se členy komunit, ale i s účastníky komunitních setkání a workshopů, kterých jsme se během projektu zúčastnili nebo je spoluorganizovali. Tyto tři komunity nejsou jediné, které působí na území diecéze – velmi významnou roli zde zastávají také řádové komunity (františkáni, dominikáni a dominikánky, salesiáni a salesiánky, obláti, trapisté, premonstráti a další) stejně jako sdružení křesťanů Koinonia Jan Křtitel. Témata a definice rozvíjená v rozhovorech se členy těchto komunit jsou ale mnohem blíže pohledu z farností (skoro všichni farnosti spravují), takže jsme je zařadili do předchozí kapitoly.

Církev a společnost z pohledu komunit: pohled na oba břehy

„Údělem mostu je vnímat spojení, a zároveň vzdálenost nebo i napětí mezi břehy,“ říká protagonista komunity Noe Elva Frouz. Z mostu je na oba břehy vidět, a to pod zvláštním úhlem pohledu. Na straně společnosti tedy respondenti z komunit sice viděli také předsudečnost a neznalost církevního prostředí, ale mimo to i jistou **sekulární, občanskou duchovnost ve smyslu hledání dobra a smysluplného naplnění života**:

„Co se opakovaně děje: děláme tady něco, čemu říkáme podpůrné a síťovací setkání, kam jezdí občansky aktivní lidi z celé republiky. Jak skončí večer program, tak během pár vět se začne mluvit o hledání Boha. Setkávám se s touhle touhou a žízň nějak si to vyjasnit, ale často se v těch rozhovorech vrací, že církev jako instituci mnozí z těchto lidí vlastně nepovažují za prostor, kde by tyhle otázky otvírali. A je mi to líto.“ (Elva Frouz, komunita Noe, březen 2019)

Druhá strana mostu, tedy církev, z níž značná část aktérů komunit nějakým způsobem vyrůstá, je viděna povětšinou kriticky – církvi se vyčítá, že je **sebestředná, pro lidi zvenku nezajímavá, fundamentalistická a lpící na svém monopolu na pravdu a spiritualitu**. Přesto je zjevné, že církev spravuje důležité dědictví a v něčem je **až nezastupitelná**:

„Potenciál toho propojení (mezi církví a společností) není využitý. Potenciál krásné tradice, kterou církev má nabízet, možná vlastně nezastupitelně.“ (účastnice workshopu, březen 2019)

Setkání církve a společnosti na komunitních mostech

Jaké prostředí se komunity snaží vytvářet, aby jejich mosty skutečně propojovaly církev a společnost? Otevřené, laskavé, přijímající a respektující, takové, které má vést k „*plnému lidství*“. Zážitky z pobývání na takovémto komunitním mostě dobře vystihují citace ze závěrečné reflexe po jednom víkendovém setkání v komunitě Noe:

„Panuje tady ovzduší otevřenosti a laskavosti a vážného zájmu o duchovní rozměr života.“ (účastnice workshopu, říjen 2021)

„Napadly mne k tomu, co jsme tady probírali, dva momenty: že církev je kruh nebo elipsa, která má střed všude a hranice nikde. A potom od papeže Františka z Fratelli tutti, plnosti dorůstáme, když boříme zdi a naše srdce se plní tvářemi a jmény, a to mi nějak přišlo ještě lepší.“ (účastnice workshopu, říjen 2021)

1) Rodinné centrum Plzeň by se dalo považovat za nástroj kategoriální pastorace, nicméně život na těnovické faře se do této kategorie plně nevejde.

Laskavé a vstřícné prostředí, otevřené duchovnímu rozměru, **příčemž cíl duchovního života je formulován jako plnost či naplnění lidskosti**, což je formulace dostatečně obsažná a zároveň inkluzivní pro křesťany i nekřesťany. Prostředí je tvořeno jak křesťany, kteří se snaží o **inkluzivní podobu církve**, tak lidmi, kteří se nepovažují za členy církve, ale jsou přitahováni něčím, co církev může nabízet (společné bytí, odkaz minulých generací, místa nesoucí poselství atd.). Být inkluzivní znamená aktivně odporovat všem exkluzivistickým ideologiím:

„A současně naprosto provokativně a nekorektně kážu tak, aby všechny náznaky homofobie byly krutě potlačeny. To říkám teď velmi vyhraněně. Nebo co se týče politiky, aby všechny náznaky rasismu, xenofobie, všech těch negativních ideologií, aby bylo jasné, že to je v přímém rozporu s duchem Kristovým.“ (účastník workshopu, říjen 2021)

Návštěvníci či stálí obyvatelé komunitních mostů je často vidí jako místo experimentu, místo pro zkoušení alternativ, **místo, odkud se může církev i společnost obnovit:**

„Já teda nejsem členem žádný církve. A naopak se cítím být přitahován věcmi, které i v církvi jsou, ale považuji je za obecně dostupné, lidské. A tak to sleduji jako outsider, zvenčí. Jestli se církev k tomu dědictví, které ještě pořád přes všechna ta klopýtání nese, renesančně znova přihlásí. A snažím se, aby mi zbyla naděje, energie a síla na to být, být dobře ve společenství. Což je vlastně prapůvodně jeden z významů církve.“ (účastník workshopu, březen 2019)

Zaznívají tu až prorocké hlasy:

„Blížkost je kvalita života, není to jen nedostatek vzdálenosti. Církev by měla být místem, kde se učíme kultuře blízkosti. Nikoliv pseudoblížkosti. Pseudoblížkost jsou „přátelé na internetu“, kde má člověk spoustu přátel, ale to slovo přátel je tam vyprázdněné: těžko kdo z těchto „přátel“ by mu přišel pomoci v nouzi. Známý jev jsou bubbles v internetovém světě, rozdělení společnosti do „bublin“ má pak také politické důsledky. Najít dnes novou kulturu blízkosti – to je přesně to, o co se pokoušíme tady v Holostřevěch (...) Do procesu globalizace je třeba vložit energii lásky; podle Teilharda de Chardin láska je jediná síla, která sjednocuje, aniž by ničila. To je úloha křesťanů, ukázat typ jednoty, která je založená na vzájemném respektu. Láska v pojetí křesťanství není sentiment, nýbrž sebezpřekročení, přijetí druhého v jeho jinakosti. V dějinné fázi, do níž vstupujeme, nastane buď „střet civilizací“, nebo vybudujeme „civitas oecumenica.“ (Tomáš Halík, v diskusi po workshopu, říjen 2021)

Budování kultury blízkosti a potažmo civitas oecumenica vyžaduje řešení průběžně vynořujících se problémů. Při mnoha setkáních se znovu a znovu naráží na problém jazyka – jak být sdílný a **nemluvit „církevníčtinou“**, protože jak trefně poznamenává kazatel z Tachova: *„Tisíce lidí v montovných kolem Tachova na kontemplaci nenalákáme“*. Opakovaně se tedy zkoušejí různé překlady z církevního do obecně lidského jazyka nebo radikálnější postoj opřený o monastickou tradici – nemluvit vůbec a být čitelný pouze svým jednáním:

„Mým učitelem je svatý Benedikt, v jehož řádu jsem byl. A svatý Benedikt má takové stupně osobního růstu, takzvané stupně pokory. Jeden z těch stupňů pokory zní zvláště. On říká, jestli se dozvíš někde nebo přečteš si něco, co tě duchovně povznes, přísne ti zakazují, abys to někomu říkal! Což v klášteře, který on nazýval školou lásky, zní opravdu zvláště. Ale co on chtěl? Ať si to přečtou na tobě, to je strašně jednoduché někomu něco dát a říct mu, to je výborný, přečti si to, nebo podělit se o nějakou skvělou duchovní instrukci. Říkám ne, prostě to žij a nech, abys byl v tomto směru čitelný.“ (Karel Satoria na workshopu v Holostřevěch, říjen 2019)

Vedle starostí s hledáním sdílného jazyka – či sdílného mlčení – mají obyvatelé mostů také **starosti s udržení své křesťanské identity**. Být plně zapojen do občanské společnosti, otevřený všem a zároveň zůstat čitelně křesťanský, to je výzva. Nota bene, když citlivost k tomu, co je a co není křesťanské, je výsledkem velmi subjektivního, ale přitom zásadního rozlišování závislého na často těžko sdílitelných zkušenostech osobní víry. Aktéři komunitních mostů tak často zažívají pocit

nepochopení z jiných částí církve. Ačkoli by stáli o to, aby zůstali čitelnou částí církve, a tak nabízeli její alternativní podobu, není pro ně jednoduché tuto pozici udržovat:

„U nás je to podobné jako v Holostřevěch. Holostok není křesťanský festival v tom smyslu, že by to byl festival křesťanských kapel, ale je to akce, kde člověk může zažít něco, co si myslím, že ke křesťanství patří – blízkost a přátelství a takové věci. A myslím si, že tohle se dá zažít i tady, ale že to je poněkud mimo kategorie toho, co to je pastorační, církevní nebo křesťanská akce. I když mně přijde dost nesamozřejmé, že lidi, kteří sem se mnou jezdí a kteří prostě už do normálního kostela nejdou a církev jim je úplně ukradená, tak prostě jedou na faru a něco tady zadarmo dělají pro ostatní a pro sebe. A zažívají tady něco, co jim ta církev, kterou znají z dětství, vůbec nenabízí. Ale tohle je hrozně těžké předat někomu, kdo je uvnitř té struktury a kdo na to kouká očima toho faráře třeba.“ (člen Rodinného centra Plzeň, únor 2021)

Shrnutí: Komunitní mosty jako alternativní tvář církve?

Jestliže biskup vidí církve putující předsudečnou společností, aktéři komunitních mostů umí tuto perspektivu obrátit – pro ně je často předsudečná církev, která si obraňuje své bunkry spravedlivých a společnosti vyprahlé po duchovním životě neposkytuje, co by měla. Sami se tedy vydávají cestou dialogu a inkluze, přičemž naráží na problémy, jak komunikovat křesťanství necírkevním jazykem a jak si udržet čitelnou křesťanskou identitu. Jejich postavení poněkud mimo církevní struktury má sice své nevýhody z hlediska financování či synergie s jinými církevními subjekty, zato však poskytují prostor pro zkoušení alternativních cest křesťanské přítomnosti v sekulární společnosti.²

Církev a společnost z pohledu necírkevních aktérů

Do kategorie necírkevních aktérů, s nimiž jsme vedli rozhovory v rámci výzkumu, zahrnujeme pestré směsí lidí, kteří mají společné to, že mají něco do činění s církví. Jsou to starostové a starostky či zastupitelé obcí, členové občanských spolků, zemědělci, lesní hospodáři, zaměstnanci charit, muzeí a kulturních institucí, místních akčních skupin, sociální podnikatelé. Nereprezentujeme zde tedy hlasy lidí, kteří o církve nikdy nezavadili.

Církev jako vlastník

Jakkoliv je vyprávění necírkevních aktérů o vztazích s církví často plné emocí a hodnotových očekávání, dominantní rámování je relativně neutrální – vlastnické. S církví mají tito lidé co do činění, protože církve vlastní kostel, faru, hřbitov či další pozemky v intravilánu, a lesy, pole, louky, ale i lomy, rybníky, cesty v extravilánu. Pozice vlastníka je již teď vnímaná jako silná, přičemž její **potenciál stále není plně rozvinut**. Možná, že právě necírkevní aktéři vnímají tento potenciál jasněji, než samotní vlastníci:

„Co můžou dělat? V první řadě by je měly zajímat komplexní pozemkové úpravy ohledně scelení, pak z hlediska nájmu – posílí to jejich roli jako vlastníka. Vlastník má silný vliv i na to, jaká se tam budou realizovat opatření, cestní síť atp. Vidím v tom poměrně velký potenciál církve vystupovat v tom aktivně.“ (ředitel krajského pozemkového úřadu, březen 2019)

Respondenti z řad necírkevních veřejnosti se neshodují v tom, zda **je církevní vlastnictví blíže vlastnictví soukromému, nebo kolektivnímu, nebo spíše správě veřejného prostoru**. Určitá rozpačitost nad investicemi veřejných zdrojů do církevního majetku svědčí o rámování církevního jako soukromého:

2) O laických komunitách jako nové naději pro církve psal již v roce 2012 Jan Váně. Z jeho práce považují za podstatnou analýzu vztahů individualizace a deprivatizace, které jsou řešeny právě komunitním souručenstvím (Váně 2012: 105).

„Na to, že se tam proinvestovala asi miliarda z Iropu (integrováný regionální operační program přerozdělující finance ze strukturálních fondů EU, pozn. aut.), tak se to moc nevyužívá. Je to takový svět sám pro sebe.“ (místostarosta obce, duben 2019)

Přerámování soukromého církevního majetku na společnou správu pro veřejné účely tedy není samozřejmým, ale vítaným krokem:

„Někteří lidé, dokud na to nebyli upozorněni, nevnímali specifikum, jak významný krok to je, že ten klášter nabídne svou dnes soukromou zahradu široké veřejnosti. Pak tam párkrát ze strany veřejnosti zazněla nevole vůči tomu, že se budou investovat peníze do soukromého majetku. I kdyby se do toho investovaly veřejné peníze, tak ve chvíli, kdy vám někdo zadarmo půjčí svůj soukromý majetek na dvacet let, tak to je to nejmenší, co vy můžete udělat, protože těch 20 let to vlastně funguje jako veřejný majetek.“ (předseda spolku Pěstuj prostor, květen 2019)

Z citace je tedy patrné, že různí necírkevní aktéři si v době výzkumu teprve osahávali možnosti a společně s církevními vlastníky hledali morální využití a nakládání s církevním majetkem – kdo jej má/může užívat? Kdo by do něj měl investovat? A v neposlední řadě – zachová si tento majetek nějaké církevní „specifikum“?

Obce, spolky, místní akční skupiny i jednotlivci mají totiž dlouhodobou (a různorodou) zkušenost s církví jako s vlastníkem sakrálních míst (viz kapitola Církev jako správce veřejného prostoru, str. 63). Církev je však vlastníkem také komerčně využitelných nemovitostí, po restitucích v mnohem větší míře než před nimi. V mnoha rozhovorech se objevovalo jakési napjaté očekávání, jaké toto církevní hospodaření bude (viz Mediální analýza, str. 76). Zemědělci se obávali, zda jim církev bude nadále pronajímat pozemky, které měli dříve pronajaté od státního pozemkového fondu, a za kolik. Zastupitelé obcí mluvili o tom, jak kolem církví krouží spekulanti, aby skoupili jejich pozemky v intravilánech. Leckde se situace vyostřila kvůli určovacím žalobám, mnozí jsou nemile překvapeni, že se církev umí chovat i tržně (byť oba biskupové jsou chváleni za svou velkorysost v majetkových jednáních). Církev je někdy popisována jako složitý partner, někdy jako partner vstřícný, a navíc s přidanou hodnotou.

Církev jako složitý partner

Spíše negativní zkušenosti jsou spojovány s uzavřeností a neproniknutelností církve. Církev se zabývá sama sebou, je pohlčena vnitřními záležitostmi, které jsou pro okolí nesrozumitelné a nezajímavé. Navenek nekomunikuje, či jen velmi těžkopádně. Necírkevní aktéři se nevyznají ve vnitřní církevní hierarchii, nevědí, na koho se obrátit, kdo má jaké kompetence. Na jednu stranu se církevní hierarchičnost přeceňuje („všichni podléhají ve všem kardinálovi Dukovi či rovnou papeži“), na druhou stranu lidem není jasné, proč o něčem nemůže rozhodnout místní farář nebo farník. I ti informovaní narážejí na zdlouhavost a nepředvídatelnost procesu rozhodování v církvi:

„Ta spolupráce s nimi je taková trošku zdlouhavější a komplikovanější. Oni než si to přeberou všichni všude, než si to vlastně odsouhlasí, tak mnohé ty aktivity už jsou dávno za námi.“ (manažerka místní akční skupiny, březen 2019)

„Ty místní faráři to měli jenom podepsat, ale i to byl někdy problém. Lepší komunikace byla s jejich stavebním technikem, ale ten to zas nemohl za ně podepsat, takže jsme je pak naháněli...“ (manažer místní akční skupiny, březen 2019)

Lidé, kteří se snaží o **rozvoj venkova**, počítají s církví jako s velkým aktérem, kterému jde o stejnou věc. Nezřídka jsou pak zklamáni, že církev v jejich obci nechce opravovat kostel, dokonce by se ho ráda zbavila, nebo že zde není schopna/ochotna udržet školu:

„Spoléhal jsem na to, že církev to zaštití svojí historií a moudrostí, že se nebude koukat na to, že teď to rok nejde, nebo dva roky, že finance nebudou na prvním místě. Říkám to upřímně. (...) Celkově to oživovalo tu komunitu, nejen tady, ale široko daleko. Chodil tam trénovat sbor, kostelní. V kuchyňce se peklo pro potřebný, když se sešly ženský. A tak dál. To bych mohl mluvit asi týden o všech těch věcech, které s odchodem školy skončily.“ (bývalý starosta obce, duben 2019)

Okrajové jsou pak stížnosti na přetrvávající nedůvěru církve ke společnosti, povýšenectví a pokrytectví:

„Oni se k nám chovají, jako bychom jim furt něco dlužili.“ (místostarosta obce, únor 2019)

„Tady o žádné spolupráci nemůže být řeč, to vůbec, tady se hrozí peklem.“ (soukromý zemědělec, květen 2019)

V řadě složitostí spojených s církví se objevuje také až anekdotičnost některých jejích postav, což vypovídá zejména o tom, že ačkoli se společnost většinou o církev nijak zvlášť nezajímá, farář je stále veřejná osoba přitahující pozornost.

Církev voňavá

Více než stížností na církev jsme ale během výzkumu vyslechli různých **očekávání necírkevních aktérů od církve jako specifické instituce, specifického vlastníka**. Církev je viděna jako vlastník, který by měl se svým hmotným i nehmotným majetkem nakládat nikoliv pouze v duchu ekonomické racionalizace, ale tak, aby se samostatně užíval a zároveň podporoval nějaké dobré dílo, přinášel do každodennosti konzumní společnosti trvalé hodnoty. To, co je spojeno s církví, by si mělo zachovat „její vůni“:

„Já jsem rád, že naším zřizovatelem je církev, že to můžeme dělat s takovou církevní vůní.“ (pedagog církevní školy, červen 2020)

Jestliže si tedy občanský spolek půjčuje klášterní zahradu pro veřejné využívání, chce, aby jí i při tomto veřejném využívání zůstal čitelný přívlastek klášterní, resp. aby tento přívlastek získal nějaký veřejně čitelný význam:

„Z naší strany jako organizátorů byl velký zájem o to, aby to místo neslo svého ducha. Aby zahrada byla koncipována jako klášterní, aby z toho bylo patrné, že to takhle v minulosti sloužilo, možná že taky v budoucnosti zase sloužit bude a vlastně to tak víceméně slouží i dneska, protože ten klášter si tu část ponechává. Lidé jsou sice zváni dovnitř, ale ne na pouť nebo do lanového centra, ale do klášterní zahrady, kde by měli respektovat vyznění toho místa.“ (předseda spolku Pěstuj prostor, květen 2019)

Podobná očekávání najdeme vlastně ke všem druhům církevních majetků. Má-li církev pole, jsou tu soukromí a ekologičtí zemědělci, kteří očekávají, že církev pronajme pole právě jim, a nikoliv „agrobaronům“, že podpoří všechny formy ochrany stvoření v zemědělství:

„Je to úplně jednoduchá věc, ale přitom strašně důležitá. Nejsem členem žádný církve, ale říkám si, kdo jinej by neměl chtít kvůli krátkodobému zisku vysázet kukuřici na velkém lánu, než církevní správce. Nebo si vybrat takové lidi, kteří tohle dělat nebudou.“ (inženýr, březen 2019)

Má-li církev louky, měla by se o ně příkladně starat. Má-li lesy, měla by v nich hospodařit přírodě blízkým způsobem, ideálně s certifikací FSE. Má-li budovy, měla by v nich zřídít něco veřejně prospěšného – sociální bydlení, domovy se sociálními službami, komunitní centra, školy, školky... Má-li sakrální místa, má je mít vzorně opravená, udržovat v nich bohoslužebný život a poskytovat je pro obecně kulturní akce. Vlastně jsou mnozí překvapeni, proč se tak už dávno nestalo nebo ve větší míře neděje.

Vedle rámování církve jako vlastníka a očekávání, co by měla církev se svým majetkem dělat či podporovat, se v rozhovorech také objevují **očekávání od církve jako instituce s expertízou na duchovní život**. Někteří uznávají role církve v ritualizaci lidského života:

„Já vnímám, že ta církev má co nabídnout, že lidi mají nějakou duchovní část, když to řeknu nadneseně, tak církev umí skrz ritualizaci zprostředkovat nějaký kontakt s tím, co přesahuje člověka.“ (projektový manažer, únor 2020)

Častěji jsou ale církevní duchovní nabídky považovány za příliš ezoterické, vysokoprahové, nedostupné:

„Někde jsem četla, že když lidi nemají Boha, tak si udělají peklo na Zemi. Chybí tenhle řád a schopnost ubrat ze svého významu ve prospěch celku nebo nějakých principů. Dneska se všechno zpochybní, zrelativizuje, rozmělní, není potřeba nic dodržovat nebo podle něčeho se řídit. Tak to by církev mohla nabízet. Akorát nevím, jak by oslovila lidi, kterým naopak hodně vadí rigidní systém, hierarchie, samí chlapi v kostele, a i ten nesrozumitelný jazyk Bible. Ale v lidech existuje potřeba duchovního rozhovoru a nemají ji úplně uspokojenou někdy ani vevnitř církve ani vně. Bylo by hezké umět si to navzájem jako nabídnout.“ (ekoložka, květen 2020)

Citovaná respondentka popisuje duchovní kapitál církve jako to, co společnost – rozdělená pandemií – potřebuje, ale není schopna/ochotna přijímat ve formách, které církev nabízí.

Shrnutí: Velká očekávání od církve

Aktéři, kteří se nepovažují za součást církve, ale jsou s ní v nějakém kontaktu, vnímají církev jako vlastníka různých typů majetku a zároveň jako správkyni duchovního kapitálu. Postrestituční procesy umožňují církvi i společnosti vyjednávat o tom, zda věcné i duchovní majetky jsou v přeneseném významu čistě soukromým majetkem církve, nebo je toto vlastnictví spíše kolektivní a církev toto dědictví spíše spravuje. Široké spektrum aktérů očekává, že církev se nenechá pohltit ekonomickou agendou spojenou s odlukou církve a státu, bude se se svými zdroji zapojovat do různorodých dobrých děl a že bude vždy upřednostňovat smysluplnost před ziskem.

Závěr

V závěru zrekapitulujeme poznatky z analýzy podle výzkumných otázek.

- Podle současného vedení diecéze je adekvátní podobou církve v plzeňské diecézi **církve putující**, která se vymezuje vůči církvi svátostné a církvi údržbářce. Církev putující podle vedení odpovídá tomu, že většinová společnost v plzeňské diecézi církev ani Krista nezná a žije v zajištění svých předsudků. Proto je třeba tyto předsudky systematicky odbourávat pozitivně působící přítomností církve ve společnosti, přičemž víceméně každá příležitost je dobrá – slavnosti i krize, hospodaření, kultura, památky a paměť, vzdělávání, sociální práce, pomoc potřebným atd. Tato koncepce vytváří z aktivních katolíků v diecézi společenství, které má podle slov současného papeže sloužit světu jako polní lazaret.
- Tato koncepce se stává žitou – a do jisté míry i vychází ze života – ve farnostech. Často zde nabírá podobu **církve sloužící**, přičemž tato služba je výsledkem reflexe společnosti a sebereflexe pozice církve v ní. Některé farnosti žijí spíše církev svátostnou, což v tradičních oblastech odpovídá společenskému očekávání, zatímco jinde to může vést církev do společenské izolace.
- Alternativou k životu církve ve farnostech je **život na komunitních mostech mezi církví a společností**. Viděno z mostu je společnost možná i předsudečná, ale především prahnoucí po duchovním životě, zatímco církev se soustředí na vlastnění své pravdy. Obyvatelé mostů se tak snaží zprostředkovat duchovní doprovázení těm, kdo o něj stojí, přičemž narážejí na dva problémy – jak nemluvit církevním, ale obecně srozumitelným jazykem, a jak neztratit čitelnou křesťanskou identitu.
- Necírkevní aktéři přistupovali k **církvi jako k vlastníku** – památek, dominant intravilánu, polí a lesů atd. – a jako ke **správkyni duchovní tradice církve**. Byť někteří měli špatnou zkušenost s komunikací s církvi, neopouštějí svá velká očekávání od církve jako hodnotově zorientovaného vlastníka.

Doporučení

Katolická církev v plzeňské diecézi je početně na hraně toho, aby se musela považovat za lidovou církev, která je svým způsobem anonymní. Je možné, aby aktivní jádra farností byla v kontaktu mezi sebou a znala se, vytvářela krom farních také **diecézní společenství**. Pro vedení diecéze je to příležitost být v osobním kontaktu nejen s kněžími, ale i s farníky, a lépe tak rozumět tomu, jak se ne/daří žít diecézní misi. Chce-li budovat mosty do společnosti, pak běžní farníci jsou ti, kteří už na těchto mostech stojí. **Jejich zmocňováním k sebevědomému vystupování za církev je možné dosáhnout toho, že církev získá pro mnohé lidi známou lidskou tvář.**

- Synodní proces přináší metodiku dialogu založeného na naslouchání a duchovním rozlišování. Život církve putující je závislý **na reflexi společnosti a sebereflexi pozice církve ve společnosti**. Synodní metodika může být dále využívána při této práci.
- Žít církev putující a sloužící je náročné, nemusí to být pro každého možné. Takoví lidé by se však neměli cítit vyloučení.
- Církev sloužící musí umět **spolupracovat s jinými pomáhajícími organizacemi**.
- Církev putující potřebuje **neustále kreativně hledat platformy komunikace** s různorodými lidmi. Na tom, co se takovou platformou stane, tolik nezáleží.
- Plzeňská diecéze má výhodu, že zde působí místní **komunity zaměřené na dialog se společností**. Jejich zkušenosti zejména s tím, jak být srozumitelný a rozumně křesťanský, by neměly zapadnout.
- Společnost v kontaktu vnímá církev především jako vlastníka. V postrestitučních letech je tendence vnímat církevní vlastnictví jako soukromé, což z dlouhodobého hlediska nepřinese církvi ani společnosti užitek. Církev se nemusí nechat odsoudit k této roli a může se osvědčit jako **hodnotově čitelný vlastník, který neváhá využít své zdroje pro dobro lidí a přírody**.
- Církev je také vnímána jako někdy až nezastupitelná **správkyně duchovní tradice**. Inspirace, jak poskytovat duchovní dobra i lidem mimo církev, lze najít na komunitních mostech.
- **Církev je důležitým aktérem zejména na venkově**, kde je občanská společnost slabší a církev je tu jedinečným spojencem obce. Je tedy ke zvážení, zda je nutné se právě z venkova stahovat.

Literatura

Halík, T. (2021). *Odpoledne křesťanství: Odvaha k proměně*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Váně, J. (2012). *Komunita jako nová naděje? Náboženské (ne)institucionalizované komunity z pohledu sociologie náboženství*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Barbora Spalová je sociální antropoložka se zaměřením na antropologii náboženství. Napsala např. knihy *Bůh ví proč: Studie pamětí a režimů moci v křesťanských církvích v severních Čechách* (CDK 2012) a *Laici a klerici v české katolické církvi: Na cestě ke spiritualitě spolupráce?* (CDK 2017).
E-mail: barbora.spalova@fsv.cuni.cz

VNÍMÁNÍ RESTITUČNÍHO PROCESU, SAMOSTATNÉHO CÍRKEVNÍHO HOSPODAŘENÍ A JEHO UDRŽITELNOSTI

VOJTĚCH PELIKÁN

OBSAH

Úvod	46
Specifika postrestituční situace v plzeňské diecézi	46
Udržitelnost hospodaření plzeňské diecéze v širších souvislostech	48
Diecézní ohlédnutí za restitucemi	50
Církevní hospodaření: perspektiva biskupství	52
Církevní hospodaření: perspektiva farností	53
Rezistence k hospodaření: majetek jako zátěž	54
Proměna vztahů s biskupstvím: ekonomika jako hlavní rámec	55
Pastorační, sociální a environmentální rozměr hospodaření: majetek jako příležitost	55
Církevní hospodaření: perspektiva okolní společnosti	57
Shrnutí závěrů analýzy	58
Doporučení	59
Zdroje	60

Následující kapitola má za cíl **zprostředkovat úhly pohledu rozličných subjektů plzeňské diecéze na restituční proces**, a především pak na dynamickou změnu, kterou vyvolal **na úrovni ekonomického fungování**.

- Jak se zdejší katolická církev vypořádává se situací, kdy se ekonomicky osamostatňuje a je na ni kladena čím dál větší odpovědnost ohledně potřeby uživit se do budoucna?
- Jak je v jejím rámci i v prostředích, která s ní vstupují do kontaktu, popisován účel církevního hospodaření?
- Jak se kloubí snaha finančně zajistit provoz církve s rolí, kterou hraje – či by měla hrát – ve společnosti?

Podobné otázky se netýkají pouze promýšlení současného stavu; vztahují se také k budoucnosti. Situace, ve které se církev v České republice necelou dekádu po schválení restitučního zákona č. 428/2012 Sb. nacházejí, je pořád ještě nová, neusazená. Poskytuje tím pádem dostatek **prostoru k debatám i k formulacím strategií**, jak při hospodaření postupovat:

- Má se církev orientovat na finanční udržitelnost, nebo má sledovat i jiná, sociální či environmentální, kritéria?
- V čem je její role specifická?
- Měla by se podobat spíše státu, obci nebo soukromému podniku?
- Kým se má inspirovat?

Text přináší perspektivu široké škály aktérů. Jednak dává hlas těm, kdo přímo souvisejí s působností plzeňské diecéze – biskupstvím a farnostem, ale také zemědělcům, starostům a dalším mimocírkevním subjektům, které s katolickou církví nějakým způsobem vstupují (či by mohly vstupovat) do kontaktu. Nadto zprostředkovává zkušenosti aktérů, kteří rámec plzeňské diecéze přesahují a přitom mohou být pro zdejší situaci inspirativní – pocházejí například z klášterů, jiných církví či ze zahraničí.¹

Specifika postrestituční situace v plzeňské diecézi

Plzeňská diecéze má z hlediska postrestituční ekonomické situace, ve srovnání se svými sedmi českými a moravskými protějšky, četná specifika. Ta do značné míry souvisejí s její historií. Zatímco farnosti obdržely po roce 2012 pozemky víceméně rovnoměrně napříč republikou, mezi biskupstvími panují hluboké rozdíly. Ta nejstarší, olomoucké a pražské, jich mají – zejména lesů – nejvíce. Naopak plzeňská diecéze, která se od pražské oddělila až v roce 1993, **patří k nejchudším** (viz Tabulka 1). Mezi diecézemi sice existuje solidární mechanismus, který na úrovni České biskupské konference (ČBK) přerozděluje prostředky z finančních náhrad od státu a který má za cíl tyto rozdíly do jisté míry kompenzovat. Na majetek zde nicméně při ekonomických úvahách o budoucnosti, na rozdíl od jiných diecézí, příliš sázet nemohou.

1) Čerpám při tom mimo jiné ze závěrů studie, jež se zabývala hospodařením Římskokatolické církve a Českobratrské církve evangelické (ČCE) v krajině (Pelikán, 2022). Vznikla v rámci širěji pojatého výzkumného projektu „Proměny církevních morálních ekonomik v ČR a SR v kontextu restitucí a odluky státu a církve“.

Tab. 1: Zemědělské a lesní pozemky vydané po roce 2012 farnostem a biskupstvím (dle diecézí; v závorce pozemky patřící přímo biskupstvím; vlastní výpočet dle Lesy ČR, 2021; Státní pozemkový úřad, 2021)

diecéze	zemědělské (SPÚ)	lesní (Lesy ČR)	celkem hektarů
olomoucká	3 363 (1 392)	41 662 (41 133)	45 025
ostravsko-opavská	1 811 (254)	24 588 (23 813)	26 400
pražská	4 736 (1 187)	14 582 (13 662)	19 318
královéhradecká	4 338 (711)	5 426 (1 821)	9 765
českobudějovická	3 690 (0)	2 802 (0)	6 491
litoměřická	3 633 (237)	1 999 (779)	5 631
plzeňská	2 727 (0)	1 964 (0)	4 691
brněnská	3 130 (185)	654 (2)	3 784
celkem	27 428	93 677	121 105

Nutno dodat, že uvedená tabulka představuje pouze přibližný obraz situace. Jednak jsou údaje o něco nadsazeny následkem toho, že u pozemků není ve veřejných databázích uváděn jejich druh – ne všechny vydané Lesy ČR jsou přitom lesní, podobně jako ne všechny vydané Státním pozemkovým úřadem jsou zemědělské. Na druhou stranu vydávaly stavby a pozemky, byť v mnohem menší míře, také další státní instituce (viz Ministerstvo kultury ČR, 2021). Část církevních subjektů rovněž majetek vlastnila již před restitucemi; další se v poslední době pořídil z náhrad (v případě plzeňské diecéze se většinou jedná o stavby, resp. bytové domy). A nadto stále probíhá řada soudních sporů. Podle informací z plzeňského biskupství disponují **farnosti celkem 1966 hektary lesních a 3062 hektary zemědělských pozemků, samotné biskupství pak pouze jedním hektarem lesa, respektive 70 hektary zemědělské půdy.**²

Jako relativně chudá se diecéze nejvíce jeví pouze při pohledu na výčet majetku. **Vnímána je tak rovněž v terénu;** chudoba je do jisté míry součástí zdejší identity. Toto vnímání se týká jak samotného biskupství, tak farností. Ty sice obvykle disponují značným množstvím nemovitého majetku, většinou se však jedná o – nezřídka památkově chráněné – budovy, které spíše peníze vyžadují, než aby je generovaly.

Chudoba je přitom tematizována na více rovinách než jen ekonomické: Zmiňuje se chudoba ve smyslu marginální role církve ve společnosti či na rovině lidské – vyjádřeno ať už počtem praktikujících katolíků, nebo lidí nějakým způsobem sympatizujících. Ve většině farností se s katolickou církví identifikuje zlomek obyvatel, navíc často starších a chudších. To s sebou nese mimo jiné omezený potenciál příjmů z darů či personálního zajištění církevního provozu. Problémem například bývá sehnat dostatek angažovaných a kompetentních farníků, což vychází typicky najevo u farních rad. Někdy může být pohled na ekonomickou situaci diecéze příkrý:

„Diecéze neměla být založena, neměla k tomu žádný předpoklad. Říkal jsem jim – nemáte budovu, peníze, seminaristy. Když to všechno budete mít, jsem pro novou diecézi, jinak to bude velká ostuda. Holub by měl dostat peníze od Duky. V Praze mají miliony, ale solidarita pokulhává. Diecézi jim už rozmluvil svatý Jan Nepomucký v patnáctém století.“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019)

Lze-li tedy uvažovat o čtyřech možných pilířích financování provozu církve z vlastních zdrojů³ – investované prostředky z náhrad, majetek farností, majetek biskupství a dary –, v plzeňské diecézi jsou v zásadě relevantní jen první dva z nich. **Z ekonomického hlediska navíc panují mezi jednotlivými farnostmi značné rozdíly,** které se v důsledku restitučního procesu spíše dále prohloubily.

Farnosti jsou z hlediska ekonomické soběstačnosti rozčleněny do tří kategorií, přičemž mezi nimi existuje solidární mechanismus. Různorodá ekonomická situace souvisí kromě rozdílů v restituovaných majetcích také s heterogenitou území, na němž se diecéze rozkládá, respektive

2) Podrobnější vzhled do ekonomického fungování diecéze přináší kapitola Hospodinaření (str. 7).

3) Plzeňská diecéze vyčnívá v rámci české katolické církve podporou získávání financí z veřejných zdrojů. To ji mimo jiné vede – oproti diecízím, které se více spoléhají na svůj majetek – k větší angažovanosti ve veřejné sféře (Spalová et al., 2022).

s pastorační rovinou. V Plzni a jejím okolí či na Chodsku – v okolí Klatov a Domažlic – chodí lidí do kostela více, včetně mladších generací.

Na většině míst, zejména v bývalých Sudetech, se však na soběstačnost, jež by se opírala o silné, aktivní společenství, spolehnout nemohou. Někde mají dostatek polí a lesů, aby z nich v zásadě vyžili, jedná se však pouze o přibližně každou desátou farnost. Zejména historicky městské farnosti obdržely majetku jen málo. Navíc zde mohou mít vůči správě polí či lesů slabší pouto, potažmo kompetence, než na venkově: „*Panelákovéj člověk nemá ahnung. Ani si nedokáže představit, kolik je hektar pozemku*“ (kněz z domažlického vikariátu, říjen 2019).

Navzdory tomu, že ve většině farností běžně zavítá na nedělní mši maximálně několik desítek lidí, poskytuje jim plzeňské biskupství, ve srovnání s ostatními diecézemi, **relativně velkou míru autonomie a vybízí je k ekonomické spoluzodpovědnosti.** Ta se týká zejména správy restituovaného majetku; investice z náhrad jsou řešeny centrálně na úrovni biskupství.

Tento přístup nicméně v praxi naráží na řadu překážek. Týkají se ekonomické roviny (např. úspory z rozsahu, včetně rizika plátcovství DPH), efektivity správy majetku (např. v souvislosti se zvládáním kůrovcové kalamity) i nedostatku kompetencí, potažmo lidských zdrojů. Výsledkem je často zdrženlivost či přímo despekt farností vůči decentralizačnímu diecéznímu modelu.⁴

Důraz biskupství na ekonomickou soběstačnost a vlastní aktivitu farností má kořeny v dalším aspektu identity diecéze, a to **obrazu „putující církve“** (viz kapitola *Církev a společnost: vzájemné definice*, str. 30). Ekonomická stránka přitom bývá biskupstvím spojována se dvěma rovinami tohoto „putování“: Jednak coby součást dynamiky postrestituční situace, kdy se církev staví na vlastní nohy a hledá způsoby, jak ke správě majetku přistoupit, jednak coby součást procesu hledání nových pastoračních cest na území diecéze, jenž je do značné míry pojmenován jako proces rozlišování „živých“ míst od „misijních“:

„Já myslím, že základní věc je, že jsme mladá diecéze. To znamená, že tady je ta identita vlastně jednogenerační. Teprve před třemi lety došlo k první generační výměně ve vedení. [...Nové vedení diecéze] vstupuje do významně jiných společenských podmínek, navázaných právě na restituce, kdy je potřeba měnit [...] mnoho věcí, které se v diecézi dějí.“ (biskup, únor 2019)

Udržitelnost hospodaření plzeňské diecéze v širších souvislostech

Úvahy o tom, jak naložit s restituovaným majetkem, potažmo jak investovat prostředky z finančních náhrad, se nerodí ve vzduchoprázdnu. Pokoušejí-li se tuzemské církve navázat na zprerhanou tradici vlastního hospodaření, činí tak ve **specifickém kontextu.** Ten se výrazně liší od toho, jenž tu existoval před více než sedmi dekádami.

V prvé řadě se změnila společnost a její očekávání vůči hospodářům v krajině. Krajina, do níž se církve navracejí, totiž není připravena na výzvy, jež před ní staví neutěšený ekologický vývoj v čele s klimatickou krizí. Více než polovinu zemědělské půdy ohrožuje vodní eroze, mizí z ní hmyz i ptáci a většinu jí mají propachtovány velké agropodniky – na jeden zemědělský subjekt u nás připadá 133 hektarů, což je devětkrát více než průměr Evropské unie (Hnutí DUHA, 2019).

Tím, že se katolická církev stává významným aktérem v krajině – hospodaří na dvou až třech procentech lesní a zemědělské půdy v ČR –, má příležitost řadu věcí ovlivňovat. Jak svým vlastním hospodařením, tak podporou sociálně či ekologicky příznivých alternativ, tvořících protiváhu intenzivně hospodařícím agropodnikům, může zlepšovat lokální situaci na velkém množství míst napříč celou zemí. A současně může svým jednáním přispívat ke zmírňování globálních problémů. „Zlepšení struktury krajiny by byla veřejně prospěšná činnost srovnatelná s tím, když církev poskytuje charitativní služby,“ komentoval v článku *Hospodáři Boží* možný přínos restituční agrární analytik a novinář Petr Havel (Pelikán & Svobodová, 2019, p. 44).

Na prohlubující se sociální a ekologické problémy dnešního světa reagují společně se sekulární společností také křesťané. **Svůj přístup přitom mohou opřít o bohatou teologickou tradici.** Rozvinutím a aktualizací této tradice se stala v roce 2015 encyklika *Laudato si'* (František, 2015). Papež František ji se svými spolupracovníky sepsal, aby obrátil pozornost křesťanů

4) O přístupech farností ke svému ekonomickému zajištění bude řeč v podkapitole 5.

k ekologické situaci, která podle něj představuje aktuálně nejzávažnější problém lidstva.

V textu píše o potřebě radikálního návratu ke Kristově zálibě v chudých a propojuje útlak přírody se sociální nespravedlností. Kritizuje nadřazený a kořistnický vztah k „sestře matce zemi“ (§ 1), konzumerismus nebo orientaci ekonomiky na růst a zisk. Svě rozvinutí sociální nauky katolické církve nazývá integrální ekologií. Přímochaře formuluje **povinnost křesťanů stát se nikoliv jen správci přírody, avšak pečovat o ni v sourozeneckém duchu a kontemplovat její „pláč“ a „nařikání“** (§ 53). Při pojmenovávání cest, jak vztah vůči přírodě napravit, je František konkrétní – zmiňuje etické finančnictví, svépomocná družstva nebo dodržování principu předběžné opatrnosti.

Františkova encyklika vyvolala nebyvalou odezvu jak ve společnosti, tak mezi samotnými křesťany. Ještě před jejím vydáním se začalo formovat globální Hnutí Laudato si',⁵ jež sdružuje stovky farností, řádů, diecézí i organizací vzniklých mimo oficiální církevní struktury; v tuzemsku se jeho součástí stala iniciativa Žít Laudato si' Česká republika.⁶ Církevní subjekty se postavily do čela úsilí o stažení investic z fosilních paliv (Roewe, 2021) a **po celém světě vznikají dokumenty, jež si kladou za cíl sladit ve světle ekologické krize ekonomické aktivity církve s jejím posláním.**

Jedním z takových dokumentů je příručka obsahující konkrétní postupy při promyšlení investic i příklady z praxe, již vydala organizace Trócaire spadající pod irskou katolickou církev (Trócaire, 2017). V sousedním Německu zase tamní biskupská konference podpořila uvádění myšlenek *Laudato si'* do praxe tím, že zformulovala sérii doporučení směřovaných k jednotlivcům, farnostem a diecézím. Publikace *Schöpfungsverantwortung als kirchlicher Auftrag* (Ochrana stvoření jako povinnost církve; Deutsche Bischofskonferenz, 2018) se dotýká řady oblastí – liturgie, vnitřního provozu farností a diecézí, výuky náboženství a teologie či hospodaření na církevních pozemcích.⁷

V českém prostředí se sice zatím příliš neprosazují projekty podobné německé Evangelische Bank⁸ – družstevní bance podporující ekologicky a sociálně příznivé investiční záměry – anebo síti poskytovatelů mikropůjček Oikokredit, jejíž součástí je takřka pět set církevních subjektů z celého světa.⁹ **Také u nás se nicméně objevuje úsilí o zajištění způsobů investování, jež nebudou řízeny pouze kritériem ziskovosti, ale zohlední ochranu stvoření či sociální kritéria.**

ČCE v květnu 2019 prostřednictvím svého nejvyššího orgánu, synodu, přijala společně s prohlášením ke stavu klimatu – jež formuluje závazek „hledat všechny možné a dostupné prostředky, abychom náš vlastní podíl na změně klimatu snížili“ – také **investiční kodex** (Synodní rada ČCE, 2019). V něm se sice nehlásí přímo ke stažení investic z fosilního průmyslu, zapovídá si však nakládat s nimi způsobem, jenž vede k vykořisťování chudých, poškozování přírody nebo utrpení zvířat. Vítána je podpora obnovitelných zdrojů či komunitních řešení; využít lze interních grantů ke snížení energetické náročnosti budov a k dalším environmentálním opatřením. V současnosti se pak uvažuje o dalším zpřísnění kodexu.¹⁰

Křesťané ve světě si kromě zodpovědnosti za způsob, jakým investují své peníze, rovněž uvědomují svou moc přispět k ozdravení zemědělské krajiny. Dokládá to například prohlášení zástupců katolických biskupských konferencí jednotlivých kontinentů ke klimatické krizi z října 2018. Uvádí se v něm, že se zemědělství nemá řídit úzce kapitalistickou logikou, avšak má být sociálně i ekologicky citlivé a podporovat drobné farmáře (Žít Laudato si', 2018). Na podobný postoj jsme čas od času natrefili i v terénu. „Kdo jinej by neměl chtít kvůli krátkodobému zisku vysázet kukuřici na velkým lánu než církevní správce,“ zamýšlel se například jeden ze sympatizantů církve při akci pořádané v březnu 2019 na faře v Holostřevěch. Inspirativních příkladů je po světě řada – třeba hned za naší jižní hranicí u premonstrátů ve Schläglu¹¹ či benediktinů v Heiligenkreuzu.¹² Zdá se, že zodpovědnost za stav krajiny cítí také tuzemští církevní představitelé. Generální sekretář ČBK Stanislav Příbyl na tiskové konferenci k hospodaření římskokatolické církve za rok 2016 řekl:

5) <https://laudatosimovement.org/>

6) <https://www.zitlaudatosi.cz/>

7) Německá biskupská konference vydala i další publikace na podobné téma, například *Zehn Thesen zum Klimaschutz* (Deset tezí k ochraně klimatu; Deutsche Bischofskonferenz, 2019).

8) <https://www.eb.de/>

9) <https://www.oikokredit.coop/>; u nás je do ní zapojena Českobratrská církev evangelická.

10) Z různých prohlášení a rozhovorů je patrné, že katolická církev zohledňuje etické aspekty investic také, a to na úrovni centrálně spravovaných církevních fondů i při konkrétních investičních záměrech diecézí. Zejména ve vztahu k ochraně stvoření jsou však etická kritéria těchto investic formulována jen neurčitě.

11) <https://www.stift-schlaegl.at/>

12) <https://www.stift-heiligenkreuz.org/>

„[H]ospodaření s poli a lesy je pro nás jednou z budoucích priorit. I když zisk je pro nás samozřejmě důležitý, mnohem víc nám jde o dlouhodobou podporu krajiny a udržitelný rozvoj. Není pro nás důležité vytvářet krátkodobý zisk, ale starat se o půdu a lesy tak, aby zde byly i za sto, dvě stě let. Půda je Božím darem.“ (Tetiva, 2017)

Nejen ve světě, avšak **také v českém prostředí nachází snaha o udržitelnou správu krajiny oporu v dosavadních církevních praxích**. Pražské nebo královéhradecké (arci)biskupství jsou oceňována za způsob, jak přistoupila ke správě rozlehlých lesních pozemků (Klimentová, 2019; Sršeň, 2018). Ostravsko-opavské biskupství, strahovští premonstráti či řád cisterciáků zase získali – případně usilují o – certifikaci udržitelného lesního hospodaření FSC.¹³

Kromě diecézí, klášterů či farností lze nalézt inspiraci, jak při hospodaření s pozemky propojit sociální, ekologické a ekonomické hledisko, **v křesťanských sociálních podnicích**. Například ve Sdružení Neratov,¹⁴ které na vysídleném poutním místě za hřebenem Orlických hor provozuje několik chráněných dílen, spojených mimo jiné se zemědělstvím. Anebo ve farmě Dvůr Čihovice,¹⁵ nacházející se poblíž Týna nad Vltavou, jež při pracovní rehabilitaci lidí se zdravotním postižením spolupracuje se sousedícím Domovem sv. Anežky s řadou chráněných dílen.

Obdobný příklad sociálního zemědělství lze nalézt i v plzeňské diecézi: Nedaleko Rokycan provozuje plzeňský sociální podnik Možnosti tu jsou, jenž je dceřinou společností evangelické Diakonie Západ, Ekozahradu Raková.¹⁶ Na pozemku bývalého zahradnictví zaměstnávali v čase naší návštěvy v dubnu 2019 přibližně dvě desítky zdravotně znevýhodněných lidí, kteří zásobují biozeleninou desítky podílníků projektu komunitně podporovaného zemědělství.

Diecézní ohlédnutí za restitucemi

Kontext současných úvah o církevním hospodaření nevytvářejí jen sociální a ekologické okolnosti, respektive způsob, jak na ně křesťané v různých souvislostech reagují. **Každodenní fungování církve v plzeňské diecézi je do značné míry definováno**, i po deseti letech od schvalování zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, **okolnostmi restitučního procesu**. Restituce přitom neovlivňují pouze hospodaření, ale například také vztahy v církvi či postavení církve ve společnosti.

Následující kapitola se zabývá zpětným pohledem církevních aktérů, zejména kněží, na restituční proces a na cestu, kterou se v jeho důsledku církev vydala. Ačkoliv se zdá, že představitelé církevní hierarchie by v souvislosti s restitučním procesem většinou rádi „obrátili list“, **ve farnostech se stále jedná o živé téma**. Většinou je přitom tato **debata rámována kriticky**. Objevují se pochybnosti o smyslu restitucí – zda se církev přeci jen neměla vydat jinou cestou a zda se vůbec měla pokoušet o „*napravování nenapravitelného*“¹⁷ – i pochybnosti procesní povahy, týkající se způsobu jejich provedení.

Restituční úvahy mají podobný rámec jako obecnější diskuse, která se v rámci církve dlouhodobě odehrává – **zda se při snaze o finanční zajištění do budoucna spoléhat spíše na společenství, nebo na majetek**. Respektive jak moc pojímat ekonomickou stránku nezávisle na ostatních rovinách církevního života.¹⁸ V rozhovorech jsme se setkali s různorodými pohledy:

První směr úvah se týká **(1.) obav o identitu církve** jakožto společenství, jež má být chudé a pro chudé. Má vůbec smysl pokoušet se restaurovat model, kdy byla církev v minulosti

13) <https://www.czechfsc.cz/>

14) <https://www.neratov.cz/>

15) <https://www.dvurcihovice.cz/>

16) <https://www.ekozahradarakova.cz/>

17) Jak restituce charakterizoval zmíněný sympatizant církve v jiné části našeho rozhovoru.

18) Jedním z nejhlasitějších tuzemských kritiků restitucí z pozic katolické církve je Roman Češka: „Ekonomicky samostatná katolická církev, která vyžije z investic a majetku, je iluze. A také ekonomický, podnikatelský i teologický nesmysl. Jako bývalý ekonom důležité diecéze vím, že to ekonomicky nevychází. Jako podnikatel a poradce vím, že žádná organizace nemůže dlouhodobě prosperovat, když se snaží žít ze své vedlejší a nikoliv hlavní činnosti. A z teologického hlediska jen stěží můžete lidi dovést do království nebeského, pokud vás svazuje majetek a bere vám tolik energie, kolik bere současné katolické církvi.“ (Shabu, 2020)

významným ekonomickým aktérem? Odmítavý postoj k myšlence restitucí jako takové se promítá do zdrženlivého postoje ke správě majetku, o němž bude řeč dále, či nabývá povahy symbolického vzdoru – například odváděním platu na charitu. Někdy se naši partneři v rozhovorech odkazovali na různé reformní proudy, ať už katolické, či protestantské. Covidová pandemie pak posílila hledání inspirace v obrazu prvotní církve: „Církev má být chudá. Pokud nebude chudá jako Kristus, tak se nikam nepohne. František se to snaží navrátit do minulosti, nechtěl bych být na jeho místě. [...] Žádný červený botičky, žádný oblečky“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

S prvním způsobem úvah o restitucích souvisí druhý, jenž má větší přesah do praxe: Církev nemá žít z minulosti, z historického majetku – **(2.) církev má žít ze společenství**. „Shodli jsme se, že bratři by měli žít z výtěžku své práce. Ne nutně být zaměstnaní a dostávat mzdu. Ale že bychom neměli žít z výnosů z majetku“ (kněz z vikariátu Plzeň-město, leden 2019). V rozhovorech se takový pohled někdy uváděl do souvislosti s pastorační vizí biskupství – farnost nemůže fungovat jako „prázdná schránka“, bez živého společenství. Jinými slovy, farář by měl být na farnicích v jistém smyslu ekonomicky závislý, podobně jako je tomu v protestantských církvích:

„Já bych nikdy nechtěl být závislý na majetku. Když už se má prožívat svoboda, tak bez těchhle hospodářských a jiných tlaků. [...] Byť bychom měli vítat, že je tady nějaký jakoby základ. Víím, že jiné církve mají potíže, aby své faráře platili z různých salárů a tak. Dosáhnout toho ideálu je obtížné, ale nechce se mi před tím úplně skládat hlavu.“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020)

Často se kritický přístup k restitucím propojuje s pochybnostmi o tom, zda se majetek nestává něčím, **(3.) co odvádí církev od jejího primárního poslání**. Má být role církve, potažmo farářů, vůbec spojena se správou majetku? Nechybí vložená energie někde jinde? Na konkrétní rovině se tyto úvahy týkají nově nabytých polí a lesů. Možná ještě výrazněji však souvisejí s největší starostí kněží plzeňské diecéze, s níž se potýkali již před restitucemi – budovami:

„Stát se tváří, že se stará. Ale když jsem dostal patnáct kostelů na starost, v pořádku nebyl ani jeden. Stát se staral možná tak o pár, na které bylo vidět. Kdyby si místo restitucí vzal na sebe tenhle závazek, tak by se mi to líbilo daleko víc.“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019)

V periferních, zejména sudetských, farnostech získává dilema mezi spoléháním se na společenství a majetek opačné hodnotící znaménko. Restituce zde mohou být vnímány jako **(4.) příležitost, jak být přítomni v misijním území** – jako něco, co poskytuje církvi jistou nezávislost v situaci, kdy počty praktikujících katolíků neustále klesají a polevuje podpora z Německa, která ekonomickou situaci řady farností povznášela zejména v 90. letech:

„Tohle všechno byly německé farnosti. Kdyby tady to zázemí lesů nebo pozemků nebylo, tak je to katastrofa. Díky restitucím se dá i tady na tom konci světa existovat. Z toho, co jinde – z kostelních sbírek, milodarů nebo z nějakých sponzorů –, by se vyžít nedalo.“ (kněz z tachovského vikariátu, březen 2019)

Poslední tři rámce úvah se týkají restitucí ve vztahu ke společnosti. První z nich vnímá **(5.) restituce jako „nutné zlo“**. Jako něco, co sice přineslo mnoho problémů, nicméně ve finále stálo za to. Patří sem různé postoje, jež se opírají o morální či historické argumenty. Například že se jedná o „akt historické spravedlnosti“ (představitel řádu, únor 2019). Jindy se objevuje legitimizace službami, které církev vykonává: „Je to nepřijemný, ale ta církev musí z něčeho žít. Musí z něčeho provozovat špitály, školy, fary. [...] Může se díky tomu postavit na vlastní nohy“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

V jistém smyslu protichůdný pohled vnímá restituce v perspektivě obav z **(6.) oslabeného postavení církve ve společnosti**. Snažila-li se církev změnit svůj veřejný obraz, restituční proces tento potenciál prošťuroval a oživil proticírkevní atavismy. Tento posun symbolicky vyjadřuje prelátská ruka, natahující se na předvolebních billboardech ČSSD z roku 2012 lačně po naditém žoku peněz. „Církev si mohla v devadesátých letech vybrat, jestli bude mít kredit a bude chudá, nebo bude bohatá a bez kreditu. A dopadlo to tak, že je chudá a nemá kredit. Co nám kdo závidí?“ (kněz z vikariátu Plzeň-sever, únor 2020)

Vůbec nejčastěji se pak obavy z negativního dopadu restitucí na vztahy týkají místní úrovně. Strach z **(7.) poznamenání lokálních vazeb**, pěstovaných dlouhodobě s obcemi, kraji či různými

institucemi, se týká financování oprav památek nebo politizace vzájemných vztahů. Postrestituční situace také může vést k vytváření hranic, které dřív byly nezřetelné a nebylo se jimi potřeba zabývat – například mezi tím, co přesně je státní či obecní, a co církevní: „Mnohdy je to o těch restitucích, že státní úřady řeknou – vy už jste přece peníze dostali, nic nepotřebujete“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020). „Když si uvědomím, kolik to způsobilo v lidech antipatie vůči církvi... [...] Měli říct: „My ty vaše milodary nepotřebujeme, my to nějak přežijeme““ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

Církevní hospodaření: perspektiva biskupství

Jak nad postrestituční situací uvažuje plzeňské biskupství? **Dává mu relativní chudoba svobodu hledat cesty ke správě majetku, jež nestaví do popředí finanční užitek, nebo je tomu právě naopak?**

Při rozhovorech se zaměstnanci kurie se objevuje snaha propojit postrestituční situaci a s ní spojené ekonomické aktivity s pastorační rovinou, jež je aktuálně promyšlena v kontextu vize „putující“ či „hledající“ církve. Konkrétní podoba takového propojení však nebývá jasněji zformulovaná, natož aby se překlápěla do konkrétních kroků či strategií. Spíše se má za to, že **ekonomické fungování bude přirozeně reflektovat poslání a hodnoty církve** ve smyslu solidního, zodpovědného či dlouhodobě uvažujícího aktéra:

„Věc, na kterou já hrozně moc sázím, je, že se lidé setkají s církví jako s dobrým hospodářem. Zodpovědným a vnímavým. Myslím si, že to je věc, která ve střednědobém horizontu může významně změnit pohled na církev. [...] Že jsme schopni opravit kostel za jiné prostředky než někdo jiný, protože nekradem. Že jsme schopni povýšit úctu k půdě nad vydrancování během nějaké chvíle. Že je tam zkrátka snaha dát část z toho zisku opravdu na bohumilobé účely, nesobecky.“ (biskup, únor 2019)

Ačkoliv na úrovni farností ekonomická rovina s pastorační úzce souvisí a z hlediska plánů do budoucna lze jen stěží uvažovat o obojím odděleně (viz dále), **na úrovni kurie se každá z obou agend spíše vydává svou vlastní cestou.** Rozvojové plány farností tak jsou rámovány v zásadě jako ekonomický audit, zaměřený na inventarizaci a efektivní správu majetku, avšak pastorační stránku „rozvoje farností“ neobsahují. Obdobně se o pastorační vizi diecéze uvažuje v zásadě bez vazby na ekonomickou stránku. Každopádně se z rozhovorů zdá, že tuto situaci si vedení diecéze uvědomuje a snaží se navazovat intenzivnější dialog jak mezi jednotlivými „rezorty“, tak mezi farnostmi a biskupstvem.

V praxi dominuje přístup biskupství dvojí perspektiva. První z nich souvisí s identitou „hledající církve“, respektive s hospodařením jakožto procesem, který se vyvíjí v čase. Biskupství, podobně jako jiné církevní subjekty po celé zemi, se dosud především **snažilo v nové situaci zorientovat.** Majetkové agendě tak vévodilo úsilí o evidenci restituovaných pozemků, projasnění ekonomických vazeb na úrovni farností nebo nastavení efektivního systému správy.

Formulaci komplexnější strategie také ztěžovalo, že církev byla nucena čelit řadě ad hoc problémů. **Své strategie tak formulovala spíše na dílčí úrovni a situačně** na základě témat, která „hořela“ – typu kůrovcové kalamity. V případě zemědělských pozemků – které mají v majetkové agendě o něco nižší prioritu mimo jiné proto, že jejich správa je obtížnější než u větších a relativně kompaktních lesů – se biskupství zabývá zejména jejich evidencí. Vytipovávají pozemky, jež jsou zastavitelné či jinak komerčně lukrativní, a snaží se propachtovat ty, z nichž dosud neplynul žádný příjem. Případně se biskupství ve spolupráci s farnostmi snaží hrát aktivní roli v procesu, který je pro efektivní nakládání s pozemky klíčový – komplexních pozemkových úpravách.

S relativní novostí situace souvisí také převažující konzervativní, **opatrný přístup ke správě majetku.** Církevní představitelé reflektují obavy plynoucí zevnitř církve i ze společnosti, zda dokážou kompenzovat nedostatek zkušeností a při úkolu spravovat restituovaný majetek neselžou. Takové obavy se v rozhovorech objevují jednak v souvislosti s různými problematickými projekty přímo na území diecéze, jednak v souvislosti s medializovanými případy typu investice olomoucké arcidiecéze do společnosti Arca Capital (Koutník, 2020) či bankrotu farnosti v severočeských Trmicích (Štětka, 2011).

Snahou biskupství je vyhnout se přešlapům a nedorozuměním a naopak dokázat společnosti, že církev v nové situaci obstojí, a etablovat ji jako spolehlivého partnera. Opatrný přístup plyne

rovněž z vědomí, že změn, jimiž farnosti procházejí, je celá řada, a že si se situacemi, jež před ně poslední roky postavily, často nevědí rady. **Projevuje se to například v přístupu k pachtovním smlouvám.** Po převzetí pozemků do rukou církve zvítězila tendence nechávat je až na výjimky stávajícím pachtýřům: „*Tím, že jsme to přebrali a že tady byl nějaký náhled na církev, co teď bude, tak jsme nechtěli dělat nějaký zle*“ (zaměstnanec biskupství, únor 2019).

Druhá perspektiva, dominující přístupu biskupství ke správě majetku, je v jistém rozporu vůči deklarované snaze o propojování pastorační a ekonomické stránky. Investice a restituovaný majetek vnímá v relativně úzce ekonomickém smyslu coby **prostředek k plnění primární činnosti církve**, aniž by byl postoj ke správě majetku s touto činností úžeji spojován. Cílem je vytvořit ekonomicky udržitelný model farností, aby se mohly soustředit na pastorační a evangelizační: „*Tohle všechno, co děláme, má úplně jiné cíle než spravovat majetek. [...] Ten je tady jako nutnost a my se o něj musíme dobře postarat. Ale cíl je pastorační, evangelizační, lidí a starost o ně*“ (zaměstnanec biskupství, únor 2019). Při snaze o vytvoření ekonomicky udržitelného modelu se přitom hledá pomocná ruka spíše u komerčního sektoru než u obcí, občanských organizací či v zahraničí.

Oddělování ekonomické a pastorační roviny je patrné také v úsilí oprostit se od péče o majetek coby agendy zabírající významnou část kapacit, a to zejména v případě kostelů a dalších budov: „*Církev je mnohem více zvyklá na údržbu prostoru než lidských duší*“ (biskup, únor 2019). Tento přístup je vzhledem k poměru nemovitostí a praktikujících katolíků logický. Jak bude dále rozebíráno, na úrovni farností však existují tendence obě roviny propojovat a chápat majetek mimo jiné jako prostředek k plnění církevního poslání.

Poslední dobou se nicméně zdá, že přístup biskupství prochází proměnou. Odeznívá fáze spojená se snahou zorientovat se v nové situaci a přibývají zkušenosti, jak lze ke správě krajiny přistupovat. Objevuje se **snaha o formulaci systematictějšího přístupu, který má za cíl nastavit kritéria hospodaření směrem k širěji vnímané udržitelnosti.** S dílčím příspěvím našeho projektu navázalo biskupství spolupráci s projektem Živá půda ekologické organizace Nadace Partnerství¹⁹ a ve čtyřech farnostech společně vytypovali téměř 200 hektarů půdy ohrožené erozí. Po pachtýřích chtějí, aby rozdělili velké půdní bloky, pěstovali meziploidy či vysazovali stromy:

„*Vnímám jako nesmírně důležité, aby každý svým dílem přispěl k ochraně životního prostředí. Ve své encyklice Laudato si' nás k tomu velmi intenzivně vybízí také papež František. Chtěl bych, aby se ochrana životního prostředí a udržitelné hospodaření s půdou stalo naprosto přirozenou součástí života v naší diecézi,*“ okomentoval do médií tuto změnu biskup Tomáš Holub (Biskupství plzeňské, 2021).

Církevní hospodaření: perspektiva farností

Různorodost diecéze, zmíněná na začátku kapitoly, do jisté míry předurčuje **různorodost přístupů farností ke správě majetku.** Platí to jak z hlediska současného fungování, tak budoucích záměrů. Kromě rozmanitosti pastoračních situací či osobností farářů má na situaci vliv také skutečnost, že změna způsobená restitucemi je nerovnoměrná. Někde nezískali majetek prakticky žádný, jinde stovky hektarů. Z této různorodosti mimo jiné vyplývá velikost změn, jež farnosti a jejich hospodaření podstupují, potažmo jejichž nutnosti jsou si vědomy do budoucna.

V některých farnostech hraje majetek při úvahách o zajištění udržitelného modelu hospodaření dominantní úlohu, jinde jen nepatrnou. Někde situace pobízí farnosti ke spolupráci s obcemi či s lidmi mimo církve, někde si v zásadě vystačí samy. Sdíleným rysem je, že si až na výjimky, možná překvapivě, na stávající situaci nestěžují a **do budoucna nehledí s takovými obavami, jaké lze vnímat na úrovni biskupství.**

Skeptik namítne, že takový postoj může být veden pouhým zbožným přáním či skutečností, že ve farnostech nemají dostatečnou představu o širších souvislostech postrestitučního procesu, jehož jsou součástí. Většinou každopádně ve farnostech chovají důvěru v to, že si s výzvami, které před ně mění se situace staví, poradí: „*My tady nějak vyžijeme. Není to teda na to, abychom kostel zvýšili ještě o štok*“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

V přístupu farností k hospodaření hraje důležitou roli čas. Nespornou **výhodou disponují ti, kdo mají „náskok“** – kdo se již o majetek starali v minulosti. Potažmo ti, kdo mají ke správě majetku

19) <https://www.ziva-puda.cz/>

kompetence díky předchozí praxi či studiu.²⁰ Převážně malá početnost farních společenství má přitom za důsledek, že více než v jiných částech země závisí přístup ke správě majetku na postavě faráře.

Roli v přístupu farností hraje rovněž **otevřenost ke změnám**. Výchozí pozici mívají často těžší tam, kde ve svém vnitřním fungování stále do určité míry kopírují historickou strukturu farností, jež byly teprve v poslední době sloučeny. Tam, kde dochází k větší centralizaci společenství – často ve farnostech, jejichž jádrem je větší město –, mohou jednat efektivněji. **Otevřenost vůči novým řešením v oblasti hospodaření chodívá ruku v ruce s navazováním různých forem spolupráce**. Nejen v rámci farního společenství, ale také co se týče zapojení lidí pocházejících zvnějšku.

Rezistence k hospodaření: majetek jako zátěž

Ačkoliv farnosti tvoří heterogenní skupinu, některé rysy či akcenty se prolínají napříč rozhovory. Reakce kněží na postrestituční stav věcí, vyžadující větší ekonomickou iniciativu a soběstačnost, byly **nejčastěji zdrženlivé či přímo odmítavé**. Podobně jako na úrovni biskupství, také farnosti se od této agendy – tu hlasitěji, tu méně – distancují. Takový postoj někdy souvisí s odporem vůči restitucím jako takovým.

Jen zřídka se objevují odkazy na historickou zkušenost, již bývá hospodaření církve v krajině legitimizováno. Vnímají je naopak jako něco, co s jejich posláním úžeji nesouvisí, představuje v zásadě ekonomický problém oddělený od pastorační roviny a působí spíše starosti. Často se přitom **odkazují na nezkušenost**: „Člověk se dostává do problémů, o kterých během studia teologie vůbec netušil, že do nich bude zatažen“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020). „Majetek – to jde mimo mě. [...] Nemám žádnou představu [co by se s pozemky mělo dělat], protože já nebudu jezdit s koňma ani s traktorem. [...] Zafouká vítr a půjdu s pilou do lesa? To by to dopadlo“ (kněz z tachovského vikariátu, březen 2019).

Rezistence farností vůči správě majetku má řadu odstínů: Někdy jde spíše o nezájem vůbec se touto agendou zabývat, jindy spíše o zdráhavost k představě, že by to mělo představovat součást jejich role coby církevních společenství. Jindy se tematizuje nekompetentnost spojená s obavami, aby nedopadli podobně jako ve zmíněných Trmicích. Nejsilnější asociaci spojenou s majetkem pak představuje **nárůst agendy, ve které je obtížné se zorientovat a která může být zahlcující**: „Sám na sobě cítím, že přetížení narůstá. A pokud se to nebude řešit, tak může dojít ke kolapsu“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

Ať už jsou kořeny odmítavých postojů k hospodaření jakékoliv povahy, jejich výsledkem je převažující konzervatismus při rozhodování, komu – a na základě jakých kritérií – propachtovávat farní pozemky. Možnosti správy majetku navíc limituje, že se obvykle jedná o drobné plošky roztroušené na relativně velkém území. Výzvu představuje už jen vůbec získat představu, kde se nacházejí a jaké mají či mohou mít využití. Mnozí by v tomto směru **ocenili větší koordinaci a podporu na úrovni biskupství či vikariátů**:

„Ani ne tak kvůli tomu, aby nám ubylo práce, ale aby to nebylo takový uplácený, roztahaný, pokus-omyl. [...] Aby se hospodařilo nějak účelně a dobře. Což si myslím, že moc nejsme schopní.“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020)²¹

Odmítavý přístup farností ke správě majetku někdy vede k názoru, že by se mělo jednat **spíše o agendu biskupství než jich samých**. Navzdory snaze biskupství o subsidiaritu by přesunuli co největší díl zodpovědnosti zpět, případně by se pozemků zbavili a koupili místo nich například byty: „Vzpomínám si, že jsme ještě za totality četli farní kroniky, jak pan farář přišel pozdě na svatbu a měl umazaný galoše, protože dělal na poli a objížděl ty svoje statky. Že bych se k tomu chtěl vrátit, to nechci. Jsem z toho trošku vyděšený – myslím jsem, že si na diecézi vezmou ty pozemky na starost“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020). Řada farností tak například přistupuje k tomu, že propachtovává lesy biskupství – i proto, že si díky tomu zajistí stabilnější příjem.

20) Jak ukazují případy tuzemských farností a sborů, jež se vymykají tím, že ve svém hospodaření kladou důraz na sociální a environmentální hledisko, právě hledisko času může být v osvojení takového přístupu klíčové (Pelikán, 2022).

21) Pomoci by v tom mohly návrhy strategie péče o pozemky, jež jsou součástí kapitoly Krajina a restituce církevního majetku, str. 106.

Restituce proměnily nejen vnitřní ekonomickou logiku farností, ale také jejich vztahy s biskupstvím. V některých rozhovorech to představuje palčivé téma. Ačkoliv v zásadě ve všech farnostech **oceňují servis**, jenž jim biskupství nabízí, **v jiných aspektech nahlíží na vzájemné vztahy kriticky**.

Kněží dávají najevo pocit, že byli „hozeni do vody“, **aniž měli dostatek informací či podpory**, aby byli schopni v nové situaci obstát. Kriticky vnímají také nárůst úředního aparátu na biskupství, jenž v souvislosti s restitucemi nastal. Ačkoliv v Plzni oproti jiným diecézím zdaňují farnosti málo, objevuje se také pocit, že si „chudá diecéze“ bere od farností. Solidární „desátek“ budí emoce a pochybnosti, zda je nastaven spravedlivě nebo zda nepůsobí demotivačně. Jako červená nit se rozhovory prolíná **poptávka po větším vzájemném dialogu**.

Někdy může být nelibě vnímána proměna samotné povahy vztahů s biskupstvím. Tu a tam zazní nostalgické srovnání s dřívější dobou, spojovanou s „otcovským“ přístupem Františka Radkovského. Při charakteristice současné situace vyplouvá na povrch **rozčarování z ekonomiky jako agendy, která se na úrovni diecéze řeší ze všeho nejvíce, z větší formalizace vzájemných vztahů nebo z „manažerismu“**:

„Je tam snaha o... řekl bych až ‚myšlení nové doby‘. [...] Chce to mít co neefektivnější, což je samozřejmě v ekonomické oblasti rozumné. Ale jde o to, jak je to v té duchovní. Já vnímám, že je velká snaha kontrolovat, co ti kněží vlastně dělají. [...] Faráři jsou blbí, nerozumí tomu, je nebezpečí průšvihů – a tudíž je potřeba je hlídat. [...] Já se bojím, že při používání metod tohoto světa, to jsou ty vaše formuláře sociologický, se tím chytne jenom něco povrchního.“ (kněz z vikariátu Plzeň-město, leden 2019)

Ačkoliv většina farářů připouští opodstatněnost manažerských přístupů při správě farností, a zejména pak jejich majetku, objevují se také **alternativní pojetí, jež stavějí do popředí specifickou povahu církevního prostředí**: „*Bůh se usmívá nad programy pastorační, které si lidé vymyslí. [...] Když se Pánu Bohu nepřekážá v jeho činnosti, tak to dobře dopadne*“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

Navzdory snaze biskupství o co největší autonomii farností se nezdá, že by pohledy, které rozložení sil nahlíží z jiného úhlu. V této perspektivě **biskupství farnosti kontroluje a úkoluje víc než dřív a posiluje se jeho mocenská pozice** v důsledku toho, jak se těžiště „toho, kdo to celé platí“ posouvá čím dál víc jeho směrem. Případně se objevuje pocit, že postrestituční majetková situace de facto vede k větší centralizaci. Kritický postoj nicméně většinou, poněkud paradoxně, nedoprovází tendence k větší samostatnosti při hospodaření.

Pastorační, sociální a environmentální rozměr hospodaření: majetek jako příležitost

Náhled, že farnosti jsou vůči správě majetku netečné, případně jim je na obtíž, by nicméně byl příliš zjednodušující. **Na řadě míst vnímají pole, lesy či budovy jako příležitost zamyslet se, jak s jejich pomocí naplňovat své duchovní poslání**. Dokonce se z rozhovorů zdá, že farnosti jsou úvahám o pastoračním, sociálním či environmentálním rozměru své ekonomické činnosti otevřeny překvapivou měrou – byť třeba často nemají jasnější představu, co by mohly dělat nebo jaké kroky je třeba podniknout: „*Myslím, že tohle lidi od církve čekají – že bude férová, citlivá*“ (kněz z klatovského vikariátu, říjen 2019). „*Majetek bychom si neměli nechat pro sebe nebo si ho nějak hromadit. Měl by pomáhat druhým lidem*“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020).

Takový přístup má různorodý původ. Někdy souvisí s konkrétní osobou, typicky farářem, jindy spíše s charakterem farnosti jako celku. Zdá se také, že se mu lépe daří tam, kde lze navazovat na lokální vazby, jež často mají hluboké historické kořeny.

V tom, že farnosti obvykle **nechtějí takový tlak, aby jim z majetku plynul co největší výdělek**, může hrát roli více věcí. Například zmíněná skutečnost, že se obávají budoucího finančního zajištění méně než biskupství. Z rozhovorů je krom toho patrná **vnímavost farností k místním potřebám a očekáváním vůči církvi**. Starost o majetek nechápou pouze v úzce ekonomickém smyslu a **o zajištění do budoucna přemýšlejí v širším kontextu**, v němž hraje roli kvalita farního společenství, jeho vztahy s okolím či důvěra, že „*když to bude podle učení církve, Pán Bůh požehná*“ (kněz z vikariátu Plzeň-město, leden 2019).

Majetek, jenž hraje **ve vztazích s okolní společností ústřední roli**, jsou **kostely**. Zátěž, plynoucí z péče o jejich množství, se stala jedním z nevyraznějších témat rozhovorů.²² Zatímco někteří faráři toto břemeno přijímají a identifikují se do značné míry s rolí „údržbářů“, jiní mají podobný pohled jako biskupství a vnímají, že tuto starost je třeba omezovat.

Oba přístupy ke správě kostelů, „údržbářský“ i pragmatický, nicméně mohou vést k podobnému výsledku – k jejich **vnímání coby prostředků k přítomnosti v místě, kde by jinak lidé do interakce s církví jen tak nepřišli, a k budování vztahů se společností**:

„Nemít všechny pole, lesy, nemovitosti by znamenalo hodně si uvolnit ruce. Mít čas na četbu, rozjímání, lidi. Ale kdybychom to neměli, tak bych na misijním území ztratil příležitost kontaktu s řadou lidí. Skrze to, že od faráře něco potřebují, chtějí pronajmout pozemek... Museli bychom tvořit vztahy jiným způsobem.“ (kněz z vikariátu Plzeň-sever, únor 2020)

Starosti o majetek mohou být **dokonce vnímány jako prostředek, jak lépe vykonávat svou službu**: „Skrze opravy a starání se o majetek se přibližují lidem tohoto světa. Jinak bych žil v obláčích. Je to cesta, jak se vtělovat do tohoto světa“ (kněz z vikariátu Plzeň-sever, květen 2019).

Vedle kostelů existují také další prostory, jež mohou sloužit nejen jako starost či zdroj příjmů. **Fary či farní zahrady mohou poskytovat prostor různým službám přesahujícím rámec samotného farního společenství**. Některé fary nabízejí ubytování, do jehož charakteru se promítají křesťanské hodnoty, jiné slouží mládeži – oprava fary či kapličky ostatně představuje jednu z významných formativních zkušeností. Někdy poskytuje farní majetek zázemí občanským organizacím či lesním školkám.

V některých farnostech se octli v situaci, kdy **přemýšlejí, jak s ekologickým či sociálním cítem investovat** prostředky z prodeje nemovitostí. Místo podílových fondů či investic na diecézní úrovni hledají lokální řešení.²³ Například v Chřčici uvažují o sociálním bydlení pro hendikepované lidi, kteří by mohli pracovat v tamním pivovaru:

„Farnosti by si měly vytvořit nějaké nezávislé zdroje financování, které by zároveň respektovaly poslání církve. Což logicky spěje k sociálnímu podnikání. [...] Je to o tom naučit se hledat výzvy ve společnosti, [...] projekty, které jsou nějak společensky užitečné. Je to důležité i proto, že se pak kolem toho začne tvořit společenství.“ (správce pivovaru, únor 2020)

Vedle sociálního hlediska se najdou farnosti, kde při promýšlení ekonomické činnosti církve **zdůrazňují hledisko péče o krajinu**.²⁴ Někde vnímají společenskou poptávku, že církev bude dobrým hospodářem, také ve smyslu ekologickém: „Určitě je to příležitost. Společnost očekává, že se církev bude v téhle oblasti chovat líp než Agrofert“ (kněz z karlovarského vikariátu, duben 2019).

Jen výjimečně se sice najdou farnosti, které si přístup ke správě restituovaných pozemků formulují explicitně,²⁵ natož aby jej komunikovaly navenek, například směrem k pachtýřům. Z řady rozhovorů je nicméně cítit snaha hledat cesty k tomu, aby církevní majetek sloužil krom výtěžku také ku prospěchu stvoření: „Říkal jsem si, že nemusíme ze všeho těžit. Že můžeme krajině něco věnovat jenom proto, že to bude hezký“ (kněz ze sokolovského vikariátu, únor 2019).

Někteří kněží, ale i farníci, pak **dávají sociálnímu a environmentálnímu hledisku hospodaření priorit**:

„Nám jde o zachování krajiny, o krásu a Boží stvoření. A ne jenom o to, jestli budeme mít víc peněz. Nižší výtěžky? Ať jsou klidně poloviční! [...] A tady se trošičku bojím, že

22) O církvi v roli správkyně veřejného prostoru pojednává kapitola Církev jako správkyně veřejného prostoru, str. 63.

23) Z hlediska investic lze spatřovat nevyužitý potenciál, například oproti ČCE, v energetických úsporách. Ať už jde o zateplování, výměny oken, instalaci fotovoltaických panelů či změny způsobů vytápění – například s využitím dřeva z farních lesů.

24) Příběhy dvou farností a jednoho evangelického sboru, jež jsou tímto způsobem orientovány, najde čtenář ve zmiňované knižní kapitole (Pelikán, 2022).

25) Například v Chebu nebo Sokolově zohledňují ekologické hledisko při svém úsilí o obnovu sakrálních míst (viz <https://cirkve.fss.muni.cz/>).

ti profesionálové tomuhle nedají hlas. Dokonce bych řekl, že to nechápou. [...] Můj názor je plně v souladu se zelenou encyklikou Laudato si'. V té míře, v jaké ji budeme naplňovat, jsme ten majetek nabyli oprávněně." (kněz z vikariátu Plzeň-město, leden 2019)²⁶

Církevní hospodaření: perspektiva okolní společnosti

Ať už se jednalo o obce, instituce typu Státního pozemkového úřadu či správ CHKO, občanské organizace nebo zemědělce, spíše jsme se setkávali s postojem, jenž byl **vůči církevním restitucím, potažmo církvím jako takovým, vstřícnější, než by se mohlo zdát z obrazu veřejného mínění reprodukováného v médiích** (srov. kapitola *Církev a restituční ve vybraných médiích*, str. 76). V rozhovorech jej nicméně nezřídka doprovázely také pocity deziluze a promarněných příležitostí.

Ostatně **obce či drobní zemědělci patřili k těm, kdo restituční od začátku podporovali**.

Obce zejména z důvodu takzvaného blokačního paragrafu, jenž v minulosti mnohdy výrazně limitoval možnosti jejich rozvoje, drobní zemědělci pak očekávali, že s církví v roli vlastníka pozemků naleznou společnou řeč snadněji než se státními institucemi. Tato očekávání posilovali katoličtí představitelé, od nichž slyšeli slova o tom, že je považují za partnery propojené společnými hodnotami i osudem za komunismu. „Cítím, že drobní hospodáři jsou naším přirozeným spolupracovníkem, se kterým budeme jednat nejprve,“ zdůraznil například v září 2013 zástupcům Asociace soukromého zemědělství kardinál Duka (ASZ, 2013).

Na druhou stranu naši komunikační partneři přiznávali, že **církví, jejím záměrům a vnitřnímu fungování příliš nerozumějí**. Postrestituční situace pak tuto situaci spíše prohloubila. Týká se to přitom i těch, kdo s církví přicházejí do přímého kontaktu, a to jak na úrovni společenství, v němž se pohybují, tak na úrovni profesní – například u lidí, kteří se podílejí na provozu a opravách církevních staveb.

Tato nesrozumitelnost církve navenek se týká rovněž ekonomické roviny. Lidem, s nimiž jsme hovořili, obvykle **nebylo jasné, jak velký majetek církev spravuje, kde se nachází, co všechno a jakým způsobem církev financuje anebo jaký typ spolupráce je s ní možné navázat**. Netušili, na koho by se v konkrétní věci mohli obrátit, a měli problém rozlišit, že církev netvoří jednotný celek – že konkrétní pozemek či zodpovědnost spadají tu do kompetence místní farnosti, tu do kompetence biskupství, a někdy dokonce do kompetence církevních subjektů, které do působnosti plzeňské diecéze ani nespádají, jako jsou řády, kapituly či Náboženská matice.

Jasno konečně neměli ani v tom, jaká panuje v postrestituční církvi finanční situace.

V kontrastu s pohledem sdíleným uvnitř církve, že se po restitucích stává chudší než předtím, vnímali, že církev dostává od státu značné množství peněz, a divili se, že je investuje do komerčních projektů a nikoliv například do oprav kostela v jejich obci.

Se zdánlivou neproniknutelností církevní reality souvisí také jakási „neviditelnost“ církve při různých ekonomických aktivitách. Řada otázek, jež se církví nějakým způsobem týkají či by se týkat mohly, se řeší bez její výraznější účasti. To má vliv i na finanční zdroje z různých grantových schémat, například na úrovni místních akčních skupin. Často jsme při rozhovorech teprve my sami iniciovali diskusi o tom, že by církev do té které činnosti vlastně mohla být zapojena. Chyba jistě může být na straně těch, s nimiž jsme mluvili, avšak situace také může vyplývat z nekompetence, nečitelnosti či pasivity samotných církevních aktérů.

Subjekty, které s církví přicházejí do nejvýraznějšího ekonomického vztahu, jsou ty samé, jež patřily k nejhlasitějším podporovatelům restitučního procesu. **U obcí představuje v tomto ohledu nejzásadnější agendu správa kostelů a dalších církevních staveb**, a to jak na úrovni financování oprav, tak případného předávání kostelů do jejich rukou. Některé obce pak jednájí s církevními subjekty ohledně pozemků plánovaných k výstavbě. Co se týče pozemků se sporným statutem, oceňují snahu církve o hledání smírných řešení.

Pozorovatele zvenčí přitom může překvapit, že ekonomická spolupráce církve a obcí není větší. **Obce lze totiž chápat jako někoho, kým by se církevní subjekty při správě majetku mohly inspirovat možná nejvíc**. Nejen proto, že lze navázat na dlouhodobě pěstované vzájemné vztahy, avšak mají také mnoho společného – pečují o podobný typ majetku, jako jsou budovy a pozemky,

26) Farnosti, jež kladou důraz na environmentální rovinu svého fungování, se mohou inspirovat v zahraničí (viz např. The Global Catholic Climate Movement, 2016) nebo zapojit do České křesťanské environmentální sítě – <https://ckes.cz/>.

reagují na potřeby ukotvené v konkrétním místě a na rozdíl od soukromého podniku sledují veřejný zájem.

Druhou skupinu, zemědělce, lze rozdělit na dvě podskupiny – na ty, již na církevních pozemcích hospodaří, a na ty, již ne (a většinou by o to stáli). Obě tyto podskupiny si spojují změnu vlastníka pozemků s jistou nevolí. Ta se týká **chování církve, které je vnímáno jako „tržní“ či „kapitalistické“**, a jež se projevilo zejména zvýšením pachtovného, které bylo před restitucemi zpravidla nižší. Restituce tak pro ně spíše vedly k nevýhodám – zdražení, někdy pak dokonce k převodu na jiného pachtýře – než k nějakému hmatatelnému přínosu.

Pocit, že rozhodujícím kritériem hospodaření jsou peníze, je postaven jednak na zkušenosti s komunikací s biskupstvím, které se v zásadě jiných rovin hospodaření než výše pachtů netýkalo, jednak skutečnosti, že většina pozemků zůstala v užívání velkých agropodniků. **Takový přístup vyvolal mezi soukromými zemědělci rozčarování a pocit křivdy.** Výjimkou jsou zemědělci, kteří na církevních pozemcích hospodařili už dříve – ti naopak oceňují, že církev postupovala konzervativně a neuzavírala smlouvy paušálně s tím, kdo dá víc.

Drobní zemědělci, pro něž obecně platí, že spíše hospodaří ekologicky šetrněji a více jsou součástí místní komunity než velké agropodniky, **nemají představu, nakolik lze stávající stav ovlivnit.** Má cenu zkusit přesvědčit místní farnost o tom, že by jim měla dát přednost? Jaká jsou kritéria, podle nichž se rozhoduje? Je klíčovým kritériem cena, nebo hraje roli i něco dalšího? Mají se obrátit – ať už o radu, nebo se svojí nabídkou – na faráře, ekonomickou radu, nebo spíše na někoho z biskupství?

Shrnutí závěrů analýzy

I takřka deset let od schvalování restitučního zákona představují restituce, jejich moralita, provedení i důsledky, uvnitř diecéze živé téma. Pohledů existuje celá řada, nicméně převažují ty kritické.

- Postrestituční ekonomickou situaci vnímají ve farnostech velmi různorodě, stejně jako jsou různorodé jejich výchozí podmínky. Převládá rezistence vůči výraznější vlastní ekonomické aktivitě, jež obvykle vychází z pocitu nekompetence či z pochybností, zda se správa majetku neděje na úkor toho, čemu má církev věnovat energii v první řadě.
- Ačkoliv biskupství usiluje o co největší autonomii farností, ne vždy se s tímto přístupem ve farnostech ztotožňují. Někdo by nejraději přenechal správu majetku aparátu kurie, někdo vnímá nedostatek informací, spolupracovníků či podpory, aby se mohl kvalifikovaně rozhodovat a jednat. A někdo má pocit, že požadavky a kontrola ze strany biskupství naopak ve skutečnosti narůstají.
- Existují ovšem také četné hlasy, které se ke správě majetku stavějí vstřícně. Spatřují v něm příležitost, jak šířit Boží slovo, a přemýšlejí o udržitelnosti hospodaření v sociálních či environmentálních souvislostech.
- Obecně lze vnímat, že se ve farnostech neobávají budoucí ekonomické situace tolik jako ve vyšších patrech církevní hierarchie a uvažují o majetku v širších než finančních souvislostech. Příčiny této situace mohou být různé, roli může hrát vnímavost farností k místnímu kontextu a k poptávce ze strany farníků i nefarníků.
- Nedostatek informací je téma nejen ve farnostech, ale také pro sekulární společnost, která s církví přichází do kontaktu. Logika ekonomického fungování církve a jejích záměrů ohledně nakládání s majetkem bývá jen rámcová a zatížena různými omyly a nepochopením. Současně řada mimocírkevních aktérů pojmenovává zájmy, jež mají s církví společné, a ve spolupráci s církví spatřují potenciál.
- Z farností i od mimocírkevních subjektů je cítit dobrá vůle hledat cesty ke správě majetku, které by byly ku prospěchu místním lidem i přírodě. Je otázkou, jak tyto různé perspektivy a zkušenosti začlenit do diecézního provozu – byla by každopádně škoda, kdyby potenciál, který v nich spočívá, zůstal nevyužit.
- Za průřezové téma lze považovat poptávku po větší participaci, lepším informování a vzájemném dialogu, a to jak na úrovni farností, tak na úrovni jejich vztahu s biskupstvím. Totéž v zásadě platí také na úrovni vztahů navenek.

Na základě analýzy lze formulovat následující doporučení:

- Posílit komunikaci dovnitř diecéze a pozorněji naslouchat hlasům, jež zaznívají z farností. Dle naší výzkumné zkušenosti přináší jak pohled kněží, tak laiků cennou perspektivu (nejen) na ekonomické fungování diecéze a jeho budoucnost. Ostatně, bez snahy řešit ekonomické strategie ve vzájemném dialogu a bez vnímání poptávky v rámci církve i mimo ni lze pravděpodobně jen stěží hovořit o dlouhodobé udržitelnosti. O šířeji, ekonomicky i pastoračně pojaté strategické plánování na úrovni farností by přitom, soudě podle reakcí v terénu, mohl být zájem. Obdobný proces jsme pomáhali nastartovat na dvou facilitovaných farních radách v Dýšině. V jejich rámci vyšlo najevo, že by zúčastněným dávalo smysl v procesu pokračovat i že by v tomto směru ocenili systémovou podporu ze strany biskupství.
- Tím se dostáváme ke druhému bodu: Farnosti se často cítí být „hozeny do vody“. Mají sice chuť promýšlet své ekonomické fungování v širších – lokálních, sociálních nebo environmentálních – souvislostech, nevědí však, jak na to a kde začít. Ocenily by proto větší pomoc ze strany biskupství. A to nejen ve smyslu podpory diskuse v rámci farních společenství o jejich směřování do budoucna, ale také ve smyslu podpory odborné a teologické, jež by obohatila inventář otázek, které si lze klást, a nástrojů, které přicházejí v úvahu. Otázkou je, zda k tomuto účelu stačí stávající personální kapacity na úrovni biskupství, případně vikariátů, či zda by bylo potřeba vytvořit nové. A to ať již ve smyslu pracovní skupiny, jež by tuto agendu zastřešila, tak těch, kdo by farnostem přímo asistovali.
- Není třeba být nervózní z toho, že na biskupství pro daný úkol nejsou vhodné lidé. Existuje řada lidí v církvi i mimo ni, kteří si kladou podobné otázky a rádi přiloží pomocnou ruku – i proto, že v církvi spatřují aktéra, s nímž je poji společný zájem a jenž disponuje potenciálem mít značný vliv na podobu tuzemské krajiny i společnosti. Řada pozemků, s jejichž využitím si církve neví rady, má totiž hodnotu z hlediska biodiverzity či možnosti realizovat zde protierozní či retenční opatření v krajině.²⁷ Inspiraci k tomu, jak farnosti a debatu uvnitř nich podpořit, lze čerpat například z tuzemských i zahraničních příkladů zmíněných v tomto textu.²⁸ Z hlediska péče o krajinu jsou dveře otevřeny na krajích i v obcích, v institucích státní ochrany přírody i v občanských organizacích. S hledáním zemědělců může pomoci Asociace soukromého zemědělství²⁹, svaz ekologických zemědělců PRO-BIO³⁰ či Nadace Pro půdu³¹, s informováním farností Česká křesťanská environmentální síť³² – a při nastavování udržitelného způsobu hospodaření na zemědělské půdě ostatně již diecéze spolupracuje s Nadací Partnerství.
- Proces formulace strategií, jak uvažovat o ekonomické udržitelnosti diecéze v souvislostech toho, jak vnímá svou roli ve světě, poskytuje prostor pro přehodnocení komunikace navenek. Je-li církev pro své okolí často nesrozumitelná, lze vytvořit přinejmenším webové stránky, které by umožnily veřejnosti nahlédnout do fungování církve a do pozice, kterou zaujímá vůči správě restituovaného majetku. Případně je lze doplnit příklady, jak postupovat v modelových situacích a na koho se obrátit. Takovou službu by ocenili nejen zemědělci, ale i další aktéři z prostředí, které s církví přichází do kontaktu. A současně lze touto cestou vytvořit komunikační kanál, s jehož pomocí je možné získávat kontakty na partnery z mimocírkevního prostředí, například na potenciální pachtýře, o nichž by se jinak nevědělo. K účelu prezentace činnosti církve se dají využít také výstupy našeho projektu, zejména pak storymapa, přinášející různé úhly pohledu na hospodaření, aktivity a přírodní hodnoty v plzeňské diecézi.

27) Poslední dobou začal například v tomto směru podnikat konkrétní úsilí Plzeňský kraj (viz Nedvěd 2021).

28) Inspiraci lze čerpat také z medailonků církevních subjektů z celého světa, na informace o nichž jsme v průběhu projektu narazili, a které nám přišly inspirativní v tom, jak při své činnosti zohledňují nejen sociální, ale i environmentální hledisko. Viz <https://cirkev.fss.muni.cz/aktuality/medailonky-inspirativnich-cirkevnych-subjektu>.

29) <https://www.asz.cz/>

30) <https://pro-bio.cz/>

31) <https://nadacepropudu.cz/>

32) Například s pomocí letáku „Jak se starat o církevní pozemky?“, viz <https://e-cirkev.cz/aktuality/evangelici-pripominaji-vyznam-pudy-o-tu-svou-se-chteji-starat-udrzitelne/>.

- ASZ. (2013). „Křížová cesta“ českého sedláka. ASZ, 2. 2. <https://www.asz.cz/clanek/2306/krizova-cesta-ceskeho-sedlaka/>
- Biskupství plzeňské. (2021). *Biskupství plzeňské chce zlepšit hospodaření na svých pozemcích. Projekt Živá půda mu pomáhá k udržitelnému zemědělství*, 10. 11. <https://www.bip.cz/cs/novinky/2021-10-ziva-puda>
- Deutsche Bischofskonferenz. (2018). *Schöpfungsverantwortung als kirchlicher Auftrag*. Arbeitshilfen Nr. 301. <https://www.dbk-shop.de/de/publikationen/arbeitshilfen/schoepfungsverantwortung-kirchlicher-auftrag.html>
- Deutsche Bischofskonferenz. (2019). *Zehn Thesen zum Klimaschutz. Ein Diskussionsbeitrag*. Kommission für gesellschaftliche und soziale Fragen, Nr. 48. <https://www.dbk-shop.de/de/publikationen/die-deutschen-bischoefe/kommissionen/zehn-thesen-klimaschutz-ein-diskussionsbeitrag.html>
- František, papež. (2015). *Laudato si': Bud' pochválen: Encyklika o péči o společný domov*. Paulínky.
- Hnutí DUHA. (2019). *Zemědělská politika devastuje půdu a krajinu, potvrdila nová analýza*, 16. 5. <https://www.hnutiduha.cz/aktualne/zemedelska-politika-devastuje-pudu-krajinu-potvrdila-nova-analyza>
- Klimentová, M. (2019). Arcibiskupství pražské dostalo ocenění za péči o lesy. *Církev.cz*, 2. 6. <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/190206arcibiskupstvi-prazske-dostalo-oceneni-za-peci-o-lesy>
- Koutník, O. (2020). Arcibiskupství se strachuje o 100 milionů, které svěřilo Arca Capital. *Seznam Zprávy*, 19. 6. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/arcibiskupstvi-se-strachuje-o-100-milionu-ktere-sverilo-arca-capital-134407>
- Lesy ČR. (2021). *Církevní restituce*. <https://lesy.cz/o-nas/cirkevni-restituce/>
- Ministerstvo kultury ČR. (2021). *Majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi*. <https://www.mkcr.cz/majetkove-vyrovnaní-s-cirkvemi-a-nabozenskymi-spolecnostmi-35.html>
- Nedvěd, Jaroslav. (2021). Je zapotřebí vrátit do krajiny život, říká terénní přírodovědkyně. *iDNES.cz*, 21. 4. https://www.idnes.cz/plzen/zpravy/krajina-ochrana-priroda-voda-pole.A210421_604644_plzen-zpravy_vb
- Pelikán, V. (2022). Manažeři, nebo sourozenci stvoření? České církve v roli hospodářů v krajině. In Spalová, B.; Tížik, M. & Lukeš Rybanská, I. (eds.): *Vize zdaru, vize zmaru: Proměny církví v Česku a na Slovensku v kontextu restitucí*. Karolinum (v tisku)
- Pelikán, V., & Svobodová, R. (2019). Hospodáři Boží. *Sedmá Generace*, 18(3), 43–48. <https://sedmagenerace.cz/hospodari-bozi/>
- Roewe, B. (2021). Inside the campaign to divest the Catholic Church from fossil fuels. *National Catholic Reporter*, 19. 5. <https://www.ncronline.org/news/earthbeat/inside-campaign-divest-catholic-church-fossil-fuels>
- Shabu, M. (2020). Katolická církev není boháč, ale má jeho mentalitu. *Lidovky.cz*, 8. 2. http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/katolicka-cirkev-neni-bohac-ale-ma-jeho-mentalitu.A200204_161639_pozice-tema_lube
- Spalová, B., Gajdoš, A., & Nosál, M. (2022). Čo (ne)zhorí, to (ne)zhuje. Vízie zdaru a vidiny zmaru v prostredí českých a slovenských cirkví. In Spalová, B.; Tížik, M. & Lukeš Rybanská, I. (eds.): *Vize zdaru, vize zmaru: Proměny církví v Česku a na Slovensku v kontextu restitucí*. Karolinum (v tisku)
- Sršeň, P. J. (2018). Jak se čte les. *Týdeník Rozhlas*, 36, 26. 8. <https://program.rozhlas.cz/jak-se-cte-les-7595780>
- Státní pozemkový úřad. (2021). *Majetkové vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi*. <https://www.spucr.cz/restituce/cirkevni-restituce/majetkove-vyrovnaní-s-cirkvemi-a-nabozenskymi-spolecnostmi.html>
- Synodní rada ČCE. (2019). *Usnesení 1. Zasedání 35. Synodu ČCE*. <https://evangnet.cz/cce/czr/usneseni.html>
- Štětka, J. (2011). Lesk a bída církevních lesů. *Ekonom*, 50, 50–53.
- Tetiva, T. (2017). *Katolická církev v roce 2016 investovala téměř miliardu korun do společensky prospěšných aktivit*, 23. 11. <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/171123katolicka-cirkev-v-roce-2016-investovala-temer-miliardu-kc-do-spolecensky-prospesnych-aktivit>

The Global Catholic Climate Movement. (2016). *Eco-parish Guide: Bringing Laudato si' to Life*.

Trócaire. (2017). *Ethical Investments in an Era of Climate Change*. <https://www.trocaire.org/documents/ethical-investments-in-an-era-of-climate-change-2/>

Žít Laudato si'. (2018). *Biskupové vyzývají k rychlému jednání k záchraně lidstva*, 27.10. <https://www.zitlaudatosi.cz/index.php/2018/10/27/biskupove-vyzyvaji-k-rychlemu-jednani-k-zachrane-lidstva/>

Vojtěch Pelikán je environmentální antropolog působící na Masarykově univerzitě. V poslední době se, vedle zkoumání environmentálních souvislostí restitučního procesu, věnoval tématu společenské percepce klimatických změn a podílel se na longitudinální studii ekologicky příznivého způsobu života takzvaných „pestrých“.

E-mail: pelikan@fss.muni.cz

CÍRKEV JAKO SPRÁVKYNE VEŘEJNÉHO PROSTORU

BARBORA BENEŠOVSKÁ

OBSAH

Úvod	64
Co se rozumí veřejným prostorem plzeňské diecéze?	64
Církev jako správkyne veřejného prostoru: Perspektiva biskupství	65
Církev jako správkyne veřejného prostoru: Perspektiva farností	65
Tušené příležitosti: Mít či nemít?	66
Církev jako správkyne veřejného prostoru: Perspektiva obcí	67
Proč se o sakrální místa starají?	68
Problematické momenty správy: Mít či nemít	68
Co jim leží na srdci? Zpráva pro biskupství	69
Církev jako správkyne veřejného prostoru: Perspektiva spolků	69
Proč se správy ujímají?	69
Problematické momenty správy	70
Jaké hodnoty do správy sakrálních míst vkládají?	71
Co to přináší církvi?	71
Co jim leží na srdci? Zpráva pro biskupství	72
Shrnutí	73
Doporučení	73
Literatura	74

Role církve ve správě veřejného prostoru měla být původně pojednána jako dílčí téma hospodaření církve v krajině. V průběhu našeho čtyřletého výzkumu se však ukázalo, že správa kostelů, kaplí, far nebo farních zahrad je pro mnoho farností plzeňské diecéze akutně žitým tématem, které s sebou přináší specifické problémy, otázky a příležitosti. Rozhodli jsme se proto tématu věnovat samostatnou kapitolu.

Nejpalčivější oblastí je správa kostelů. Farnosti postrádají prostředky na jejich opravu, často spravují několik kostelů najednou, přičemž pravidelné bohoslužby probíhají pouze v jednom nebo ve dvou z nich. Značná část z nich je také památkově chráněna, z čehož vyplývají další práva a povinnosti. Faráři se tak kromě údržbářů a opravářů stali také žadateli o granty na opravy, to vše na úkor původního poslání – pastorační činnosti.

Strategií plzeňského biskupství se stalo objekty předávat obcím, svou pastorační činnost soustředit v centrech a periferii pomalu opouštět. Někdy faráři tuto strategii vítají, jindy si ale uvědomují pastorační a preevangelizační potenciál sakrálních budov a v jejich správě spatřují příležitost pro **přirozenou přítomnost církve** ve společnosti, a tím i pro rozbíjení předsudků, které přinesly restituce. Nejedná se pouze o pohled farářů, ale i pohled obecních zastupitelů a občanských iniciativ, a konečně i pohled samotného biskupství, které ve svém hospodaření proklamuje snahu o propojení ekonomické a pastorační roviny (viz kap. Vnímání restitučního procesu, str. 45).

Tato kapitola se podrobněji věnuje problémům a příležitostem, které správa církevního veřejného prostoru přináší, a vztahům, které kolem takové správy mohou vznikat a vést nejenom k udržitelnosti sakrálních budov, ale i k naplňování církevního poslání.

Mezi otázky, se kterými jsme vstupovali do terénu, a které se pokusíme zodpovědět v této kapitole, patří:

- Co spadá do církevního veřejného prostoru, co všechno farnosti spravují?
- Jaké jsou problematické momenty správy?
- Jak správu veřejného prostoru ovlivňují restituce?
- Kdo se na správě církevního veřejného prostoru podílí a jaké příležitosti tato spolupráce přináší?
- Jakými jinými než ekonomickými kritérii může být církev při správě veřejného prostoru vedena?
- Co se děje se sakrálními místy, kde není silná věřící komunita?
- Co ustavuje sakralitu místa pro ty, kteří se ujali správy sakrálních míst a nejsou nutně součástí církevních struktur?

Co se rozumí veřejným prostorem plzeňské diecéze?

K veřejnému prostoru nepřístupujeme jako k jasně definovanému prostoru, ale jako k poli, jehož veřejný charakter je neustále vyjednáván a které se proměňuje podle významů, jež mu přisuzují různorodí aktéři. Pro jednoho faráře může být fara místem veřejným, pro druhého soukromým. Klášter se může rozhodnout zpřístupnit svou zahradu veřejnosti, a zároveň si klást otázku, kdo do této veřejnosti patří. Otázku, co (nebo kdo) do veřejného prostoru plzeňské diecéze spadá, tedy nechceme zodpovědět soupisem majetku, ale pojmáme ji jako **téma**, kolem kterého se vyjevují různé hodnoty a které otevírá pozici církve v občanské společnosti.

Veřejný prostor se v plzeňské diecézi vyjednává zejména kolem správy **kostelů, kaplí, farních a klášterních zahrad a far**. Měly by se tyto prostory zpřístupnit široké veřejnosti a proč? S kým a jak spolupracovat na správě? Jaké hodnoty by měl otevřený sakrální prostor nést? Jaký důraz je kladen na jeho pastorační a preevangelizační potenciál? Tyto otázky se nejnaléhavěji týkají správy kostelů, která se z pohledu církve jeví jako dlouhodobě finančně neudržitelná. Zmiňovanou strategií biskupství je se kostelů postupně zbavovat, ovšem ne vždy je snadné najít nového vlastníka, a farnosti tak musí pěstovat platformy spolupráce s veřejností, bez jejíž pomoci se správa sakrálních staveb neobejde. S větším počtem aktérů se tak nutně komplikují vyjednávání o významech, které by sakrální budovy měly nést.

Následující zpráva přináší pohledy aktérů z církevních i necírkevních struktur, kteří se na správě sakrálních míst podílejí – biskupství, farností, obcí, občanských spolků a jednotlivců z řad občanské společnosti. Z rozhovorů s těmito aktéry přitom vyplývá, že řadu z nich vedou podobné motivace a že se při správě sakrálních míst potýkají s podobnými problémy.

Církev jako správkyně veřejného prostoru: Perspektiva biskupství

V pohledu biskupství na správu veřejného prostoru, zejména sakrálních staveb, je patrný rozkol mezi proklamovanou snahou o propojení pastorační a ekonomické roviny a její praktickou realizací (viz kap. Vnímání restitučního procesu, str. 45). Strategií biskupství je se kostelů zbavovat, na mnoha místech však tuší jejich pastorační a preevangelizační potenciál. Zároveň si uvědomují významnou roli, kterou správa veřejného prostoru hraje v rozbíjení předsudků, jež přinesly **restituce**, a považují ji za jednu z cest k **přirozené přítomnosti církve ve společnosti** (viz kap. Církev a společnost – vzájemné definice, str. 30).

Vědomí **finanční neudržitelnosti** však tyto úvahy odsouvá do pozadí a nutí biskupství přemýšlet v číslech a v důsledku tyto dvě roviny (pastorační a ekonomickou) oddělovat. Právě na misijních místech mnozí faráři vnímají širokou škálu možností, jak být přítomni ve společnosti, a spatřují pastorační potenciál sakrálních staveb. **Strategií biskupství je však kostelů se zbavovat** a činnost centralizovat v tzv. živých farnostech. Na případné námitky odpovídá tím, že pokud jsou faráři nastaveni pastoračně, najdou si jiné cesty pastorační i po předání kostela.

Biskupství si nicméně uvědomuje svůj závazek ve vztahu k sakrálním stavbám i po jejich převodu na jiného vlastníka. Kostely se nepředávají jen tak někomu, protože „*nějaký druh širší zodpovědnosti za to místo neseme i po převodu*“ (zaměstnanec biskupství, leden 2021). Z toho vyplývá ožehavá otázka, kdo by měl kostely přebírat a jak stavbu naplnit životem, který by ctil posvátný charakter místa. Součástí smlouvy o převodu kostela je **věčné břemeno** na jeho užívání. Obvykle se jedná o obecné formulace, které nabízejí možnost širokých interpretací. Věčné břemeno například zavazuje k užívání stavby tak, aby nebyl narušen její sakrální charakter a byly dodržovány základy sakrální etiky. Nový vlastník se také zavazuje, že prostory nebudou užívány k prezentaci výstav, které by hraničily s pornografií, nebo k akcím nevhodným do kostelních prostorů. Co takový závazek znamená, je pak na výkladu jednotlivých vlastníků.

Plzeňské biskupství v současnosti vlastní asi 400 kostelů. Velkou část se podařilo ještě před restitucemi předat obcím (viz Úvod, str. 5). Přibližně z jedné čtvrtiny se kostely daří předávat občanským spolkům. Biskupství spolkovou činnost vítá, ale jak ukazuje náš výzkum, spolky mají často pocit, že se jim ze strany církve dostává téměř nulové podpory a docenění. To je problém nejen pro spolky, ale i pro biskupství. Ve chvíli, kdy spolku dojdou síly a zdroje, je to zase biskupství, které se musí postarat o to, co bude s kostelem dál. Biskupství nemá přehled o tom, co (a jak) se v kostelech předaných spolkům děje, a o případném vyhoření spolku se zpravidla dozví ex post. Chybějící platformy pro komunikaci a spolupráci se spolky a dalšími aktéry, kteří se podílejí na správě sakrálních míst, se ukazují jako jedna z největších slabin správy církevního veřejného prostoru.

Církev jako správkyně veřejného prostoru: Perspektiva farností

Nejzásadnější téma, které při otázce na správu veřejného prostoru neustále vyplouvalo v rozhovorech s faráři na povrch, je jednoznačně správa kostelů. Farnosti plzeňské diecéze spravují stovky kostelů a kaplí, v mnohých z nich však neprobíhají pravidelné bohoslužby a často jsou v havarijním stavu. Podstatná část z nich je zároveň památkově chráněna, což klade specifické nároky na opravy. Farnosti pracují s malými rozpočty, příjmy sotva stačí na režii a opravy sakrálních staveb musí být financovány z dotací. Na to se váže řada konkrétních problémů:

- Faráři nemají kapacitu ani vůli zastávat tolik rolí, které se odchyľují od jejich původního poslání – pastorační činnosti. Mnoho farností plzeňské diecéze se navíc v minulých letech sloučilo, tzn. že na jednoho faráře obvykle připadá správa několika (někdy i desítek) kostelů najednou.
- Správa kostelů je spojena s velkými výdaji za jejich údržbu a je finančně neudržitelná.
- **Restituce** vyostřily hranici mezi soukromou a veřejnou sférou. Na mnoha místech faráři pocítují, že se církev v očích veřejnosti stala **soukromou institucí**, která má přece peníze a může se o svůj majetek postarat. Při žádání o dotace „*se mnou vyrazí dveře, máte ty restituce, tak co chcete*“ (kněz z karlovarského vikariátu). V praxi to znamená, že jiné než církevní subjekty mohou mít větší šanci dosáhnout na dotace. Někde faráři také vnímají, že restituce mění vztahy s obcemi i památkáři:

„Třeba jeden z památkářů, to je nešťěstí, vždycky když něco nechali posoudit, přidávali stanoviska, když se měla opravit nějaká část, skoro vždycky zaznělo, že vy máte restituce.“ (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020)

- Faráři pochybují o smyslu investic do kostelů v místech, kde není silná komunita věřících a kde se nekonají pravidelné bohoslužby, tj. na misijním území. Někde pomáhají se správou němečtí rodáci, ale ti postupně vymírají.
- I v případě úspěšných grantových žádostí vyvstává **problém spoluúčasti**, které je často velmi složité sehnat. Biskupství farnostem nedoporučuje investovat do majetku, který negeneruje peníze – a sakrální stavby do této kategorie rozhodně patří. Faráři se tak většinou musí snažit pokrýt spoluúčasti z více zdrojů – sbírek nebo výnosů z pronájmů, případně se mohou obrátit na místní samosprávu, aby dotaci spolufinancovala (např. pokud farnost obdrží dotaci z Ministerstva kultury). Všechny tyto případy po farářích vyžadují aktivní komunikaci jak s jejich farníky, tak s obcemi a dalšími necírkevními aktéry.
- Slučování farností znamená více kostelů na jednoho faráře. Žádání o dotace a financování oprav z veřejných peněz pak faráře staví do pozice, ve které musí obhajovat využití investic nejen před farníky (proč se opravuje kostel ve vedlejší vesnici, a ne ten náš?), ale i před širší společností (kostel v obci se bortí střecha a vyvolává u obyvatel otázku, proč se církev nepostará).
- Kostel jako národní kulturní památka s sebou přináší specifické nároky na opravy, jejichž hlavním kritériem není nutně jejich udržitelnost. V praxi to znamená, že kostely se neustále **opravují kus po kuse**. Faráři tak nemohou sledovat investiční plány, jsou neustále nuceni prioritizovat a tyto priority obhajovat:

„Když takhle máte těch kostelů deset a z deseti stran dostáváte vybídky, pojdte už opravovat ten náš kostel, tak se v tom točíte, chvíli se vymlouváte, pak jim to vysvětlujete a pak se někdo buď naštve a přestane se s vámi bavit, anebo vydrží a pak se k tomu časem dostaneme. Takže já taky musím mít postavený nějaké priority, jak postupovat.“ (věřící z vikariátu Plzeň-sever, únor 2020)

Tušené příležitosti: Mít či nemít?

Z předešlého výčtu by se mohlo zdát, že kostely na misijním územím jsou zátěží, které se faráři více než rádi zbaví. Ovšem přes veškeré nároky, které jim správa klade na bedra, někteří faráři silně vnímají její potenciál činit církev relevantním aktérem ve společnosti. Správa sakrálních staveb umožňuje **navazovat a udržovat vztahy** s necírkevními subjekty. Pokud opravený kostel nepřiláká nové věřící/hledající/další návštěvníky, neznamená to, že všechno vynaložené úsilí přišlo vniveč. Správa kostela totiž znamená poslední nitku spolupráce s obcemi a dalšími necírkevními aktéry. Předávání kostelů se tak pojí s obavou, že se tím církev zcela odstříhne od společnosti:

„Měl jsem představu, že když opravíme v nějaký vesnici kostel, že třeba do něj začnou lidi chodit. Ale to jsem opustil. To se nestalo ani jednou a nikdy se to nestane, prostě ty věci spolu jako nesouvisí. Ale to neznamená, že jsme díky opravě kostelů nenašli spoustu zajímavých vztahů a možností, jak spolu nějakým způsobem spolupracovat. (...) Ono to nese s sebou dvě věci, výhodu a nevýhodu. Výhodou je, že obce lépe seženou peníze na jeho opravu a zachrání památku. Nevýhodou je, že se nám přetrhají všechny dosavadní nitky, které nás spojovaly. S některými vesnicema je ten vztah takový, že starosta jednou za čas poprosí, abychom se sešli a domluvili na tom, co v tom kostele můžeme nebo nemůžeme zlepšit společně. A jakmile ten kostel přejde do obecní správy, tak tyhle nitky zmizí.“ (věřící z vikariátu Plzeň-sever, únor 2020)

Restituce mohly vytvořit pomyslnou propast mezi církví jako soukromým aktérem a veřejností. Prostřednictvím společné správy veřejného prostoru (kostelů) církev tuto propast překračuje a v očích veřejnosti se rýsuje jako **rovnocenný komunikační partner**.

„Musí se vstupovat do těchto jednání, přece jenom se církev stala určitým partnerem i v hospodářství (...), přece jenom i ti lidé, i když mají jakýkoliv názor nebo nejsou věřící,

nás berou jako partnera, který má majetek, o kterém je nutné s námi jednat.”
(kněz z vikariátu Plzeň-město, březen 2019)

Kostely na misijním území také vyvolávají otázku, zdali se s jejich předáním církev nepřipraví o **poslední místa setkávání a možnosti pastorače**. V těchto úvahách nehrají důležitou roli počty lidí, kteří se sejdou při bohoslužbě, ale udržování jakéhosi podloží, které zajistí další působení církve v této krajině:

„Pořád zastávám ten názor, že i na to místo, kde třeba chodí 4 lidi do kostela, na druhé třeba 20 a tak dále, kdybych najednou přestal chodit, tak už to přestane úplně. Takže radši tam zůstanu, než to zabalit a udělat něco jiného. Což odporuje trošičku názoru našich biskupů, obou, ti by radši svázeli ty lidi, protože do supermarketu stejně jezdí pro lidi, tak by je třeba svezli do nějakého centra a tam byli, (...) ale to už pak je na těch místech zabitě. Ale ve všech těch kostelích máme aspoň jednou za rok nějaké to setkání, dá se říct, že je pořád naděje. A to nejde o ten počet lidí, co chodí do kostela.” (kněz z tachovského vikariátu, únor 2020)

Úvahy o potenciálu kostelů na misijním území překračují hranice církve jako samostatné aktérky také v důrazu na **společenskou odpovědnost církve zachovat kulturní dědictví**, o které se nikdo jiný než církev zodpovědně nepostará.

Jako nosné se také jeví **nové formy spolupráce, které vznikají na území bývalých Sudet**. Poválečné demografické změny zpřetrhaly vazby obyvatel k místu, krajině, ke kostelu. Poslední odsunutí německých rodáci, kteří přispívali na opravy kostelů, vymírají, a mohlo by se zdát, že spolu s nimi skomírá i život kostelů. Nicméně na mnoha místech se kolem správy opuštěných kostelů aktivizují občané, kterým jejich osud není lhostejný, a některým farnostem se s nimi daří spolupracovat na resuscitaci a spoluvytváření česko-německé historie (více v podkapitole věnující se perspektivě spolků, str. 67).

Otázku mít či nemít problematizuje otázka praktičtější – jak nakládat s kostely, které nikdo jiný (včetně obcí) nechce převzít do svého vlastnictví? Z pohledu biskupství i mnohých farářů jsou ideálním vlastníkem obce. Těm se opravdu podařilo značnou část předat, tato tendence ale s posledními lety klesá (viz kapitola Hospodinaření, str. 7). Existují však příklady dobré praxe a místa, kde spolupráce s obcemi funguje i v případě, že kostely zůstanou ve vlastnictví farnosti. Jedním z dobrých příkladů je **kontinuální udržování vztahů s místní samosprávou**, a to zejména na bázi osobního neformálního kontaktu s jednotlivci. Leckde mají faráři dojem, že pokud se dostatečně komunikuje, ochota ke spolupráci je i v regionech misijního území obrovská. Jednou z dalších podmínek úspěšného zapojení obce je **předpoklad otevřenosti kostela kulturním a obecním akcím**. Kostely často bývají posledním místem v obci, kde se mohou odehrávat koncerty a komunitní akce. Otevřený kostel se stává obecním zájmem, a místní samospráva je pak daleko ochotnější spolupodílet se na jeho údržbě.

Církev jako správkyně veřejného prostoru: Perspektiva obcí

V této podkapitole představujeme pohledy obecních zastupitelů a zastupitelek, kteří se podílejí na správě sakrálních staveb, nutně to však neznamená, že jejich pohled reprezentuje většinový pohled místních samospráv. V některých případech se správy kostela ujímají jako osamělí mohykáni s vědomím, že nikdo jiný v obci ke kostelu, místu a církvi nemá vztah a že zastupitelstvo se z rozličných důvodů zdráhá kostel převzít do svého vlastnictví.

Z různých stran (farností, biskupství, občanských iniciativ i obcí) zaznívá, že subjektem, který se může o kostel nejlépe postarat, získat dotace na opravy a pokrýt spoluúčasti, jsou právě obce:

„Došli jsme k závěru, že obec je jediný subjekt, který může získat nějaké finanční prostředky, využít dotace a kostel původně opravovat. (...) Máte možnost žádat o dotace z různých míst a samozřejmě nikomu nebráním, aby se do toho jako soukromá osoba pustila a začala opravovat. Problém těch dotací je, že nejsou stoprocentní, takže musíte dávat na každých sto tisíc svůj minimálně třeba dvacetí-, třicetiprocentní podíl, tak už potom jenom sehnat tyto peníze, svoje prostředky

do toho vložit, není pro soukromou osobu úplně jednoduché, pokud nedisponuje patřičnými zdroji.“ (zastupitel obce, vikariát Plzeň-jih, leden 2022)

Proč se ale obce o kostely vůbec starají? Mohlo by se zdát, že jejich motivace jsou ve skutečnosti celkem prozaické. Kostely jsou viditelnou dominantou obcí. Je tedy jenom v jejich zájmu, aby se o svůj kostel postaraly. Často tomu tak skutečně je. Považujeme však za důležité věnovat se i hlubším pohnutkám, které během rozhovorů s obecními aktéry často zaznívají a které je vedou ke spolupráci s farnostmi na správě kostelů (nebo je dokonce přimějí se do správy pustit na vlastní pěst). Zároveň chceme také poukázat na výzvy, kterým při správě čelí, a na očekávání, která od biskupství mají.

Proč se o sakrální místa starají?

Obecní zastupitelé/zastupitelky – podobně jako někteří faráři – se do správy kostelů pouštějí s vědomím **společenské odpovědnosti**. O kostelu se často vyjadřují jako o „**našem dědictví**“, které chtějí zachovat dalším generacím. To se týká především těch míst, kde jsou kostely v havarijním stavu a obce se snaží stavbu alespoň zajistit/zastřešit, aby úplně nespadla. Často se do oprav pouští s dojmem, že církev kostel a jeho osud absolutně nezajímají – nebo pokud ano, tak že neumí se svými majetky hospodařit:

„Tak já jsem věřící, sice jsem jiné víry, nejsem katolík, ale samozřejmě že kostely pro mě mají velký význam (...) já jsem šla starostovat vlastně kvůli kostelu. Církev na něj poprvé dostala dva miliony dotace, to vrátili, pak milion, zase to vrátili a teď dostali asi pět a půl milionu na zastřešení a zase to chtěli vrátit, tak to mě rozvzteklilo a tím jsem se dostala vlastně k starostování. A jak vidíte, tak jsme zastřešili.“ (zastupitelka obce, tachovský vikariát, srpen 2021)

Společenská odpovědnost se promítá i do uvažování o kostelu jako vizitky obce. Kostely nejsou opravovány pouze pro viditelné zatraktivnění obce. Opravený kostel je znamením funkčního komunitního života – je dominantou obce, nikoliv jednotlivců –, znamením, že se lidé dokázali spojit ve víře v něco, co je jako jednotlivce přesahuje:

„Pro mě kostel je furt nejvyšší možný, prostě co člověk může dokázat postavit, bytovku postaví každý blbec, ale udělej klenby, ať si to vyskládají nahoře, nebo kdo tam vůbec vlez, to je pro mě nepředstavitelné. Nebo jak to vůbec dokázat, já jsem to asi dokázal, já jsem udělal na baráku 24 klenb z cihel, ve dvaceti letech jsem s tím začal blbnout na starém baráku a říkám jako dobrý, dá se to, ale to je takováhle klenbička a co tohle. Takže to je neskutečné, ty lidi opravdu museli být pro něco přesvědčený.“ (zastupitel obce, tachovský vikariát, květen 2021)

Kostel také vyzařuje ducha místa, **genia loci**, který nemusí mít co do činění s katolickým pojetím víry, nicméně nese jiné než materiální hodnoty, které do společnosti a obce jednoduše „patří“.

Problematické momenty správy: Mít či nemít

Podobně jako farnosti považují obce za hlavní problém při správě sakrálních staveb nezáměr místních a zostření hranic mezi soukromou a veřejnou sférou. Lidé se nezajímají o duchovno ani o kulturu, sedí ve svém soukromí doma u televize. Venkov trpí odlivem mladých lidí do měst, bývalé Sudety k tomu ještě zpětrhanými vazbami k místu a historii.

Kostely v havarijním stavu jsou zároveň velkým **finančním závazkem**, který si na sebe zastupitelstva nechťejí a nemohou brát:

„(Kostel) nepatří obci, ani oficiálně patřit nikdy nebude. Kdyby to byl náklad 10 milionů, tak ano, ale tohle je náklad 100 milionů, to si obec určitě nemůže vzít na svůj hrb. A hlavně v zastupitelstvu je sedm nebo devět lidí a nemůže za rozhodnout o tom, že si vezmeme takový náklad do budoucna na starost.“ (zastupitelka obce, tachovský vikariát, srpen 2021)

V takovém kontextu si starostové a starostky převzetí kostela těžko obhájí. Musí se přizpůsobovat přáním elektorátu, aby byli v dalším volebním období zvoleni:

„Samozřejmě že existuje i možnost převodu kostela na obec, ale druhý den by starosta nepřežil. (...) samozřejmě že by zastupitelstvo mohlo rozhodnout, že ano, kdyby bylo mínění voličů, jaký chtělo, tak je akorát příště nebudou volit.“ (zastupitel obce, vikariát Plzeň-jih, únor 2021)

Zároveň se potýkají s podobným problémem jako farnosti – obce s více katastrálními územími mají i jiné kostely (a jiné výdaje) a investice si musí neustále před občany obhajovat.

Co jim leží na srdci? Zpráva pro biskupství

V rozhovorech s obecními zastupiteli a zastupitelkami často zazníval dojem, že **církvi na kostelech nezáleží**. Nikoliv, že se církev nemůže nebo nemá kapacity starat, ale že se jednoduše **nechce starat**:

„Změna vlastníka byla velice důležitá, protože město začalo vyvíjet aktivity k získání dotací na opravu, vyvinulo v tom daleko větší aktivity než římsko-katolická církev, i když tím příjemcem těchto dotací může být kdokoliv. Městu víc záleželo na vzhledu kostela než původnímu vlastníkovi.“ (zastupitel obce, tachovský vikariát, únor 2021)

Tomu se tak děje dokonce v případech, kdy probíhá úzká spolupráce na správě s místními faráři. Farář může být považován za „fajn člověka“ a kamaráda, církev za neproniknutelnou instituci.

Obce sice mohou rozumět tomu, že církev nemá dostatečné finanční zdroje, ale zároveň se domnívají, že by mohla a měla prokázat péči jinými cestami (například lepší komunikací či vyvíjením tlaku na státní instituce). A to především proto, že kostely jsou přece jen stále **dominantou církve** – to bývá často zmiňováno jedním dechem s tím, že kostel je **dominantou obce**. Tyto dvě roviny tedy nejsou nutně považovány za oddělené. Pro biskupství to může být podnětem k hledání vhodných platforem spolupráce a komunikace.

Z rozhovorů s obecními zastupiteli a zastupitelkami také vytanulo důležité téma **udržitelnosti**. Církev by mohla zastupovat proklamovanou roli dobré hospodářky, která dokáže přemýšlet a konat z hlediska dlouhodobé udržitelnosti, tj. roli, kterou v zastupitelské demokracii, závislé na volebním mínění, nikdo jiný nezastoupí.

Církev jako správkyně veřejného prostoru: Perspektiva spolků

V této podkapitole představujeme hlavní témata, která zaznívají v rozhovorech s občanskými iniciativami, komunitami a jednotlivci z občanské společnosti, kteří se správě sakrálních staveb a veřejného prostoru církve nějakým způsobem věnují. Na mnoha místech misijního území se občanské iniciativy ujímají správy kostelů v havarijním stavu a přilehlých far a farních zahrad. Často jsou to lidé, kteří stojí mimo církevní struktury, přitom ale v sakrální stavbě spatřují hlubší duchovní hodnoty. Jaké jsou jejich motivace? Co pro ně ustavuje sakralitu místa? Jakým výzvám čelí a co by chtěli vzkázat na biskupství?

Proč se správy ujímají?

Vztah ke kostelu bývá založen na vědomí **důležitého dědictví**. Občanské iniciativy pracují s **pamětí místa**, jeho historií a ctí přitom jeho sakrální charakter. Místo zároveň nějak působí, má svého *genia loci*:

„Vzpomínám si na jednu anekdotu úplně zezáčátku, když jsme tady začínali opravovat kostel (...) a my jsme se tam dostali do nějakého sporu s památkáři o tom, jak mají vypadat dveře. A mně v tu chvíli došlo, že jsem tam byl jediný člověk, který tam je z jiného důvodu, než že by to bylo jeho zaměstnání. A když jsem to zmínil, tak ten památkář se hrozně podivil a říkal: ‚No, tak někdo přece chová akvarijní rybičky‘

a někdo opravuje kostel.' A mně došlo, že ten člověk vůbec nechápe tu motivaci. Považuje ji vlastně za hobby. **A u sebe jsem si to pojmenoval jako volání místa. Něco, co člověka nutí se sem vracet, něco, co člověku umožňuje tady překonávat obtíže, pracovat, podílet se na něčem. Tedy rozhodně to není záliba ani hobby, je v tom spíš nějaký vědomí nevyhnutelnosti, v tom volání místa.**" (zástupce občanského sdružení¹, tachovský vikariát, říjen 2021)

Kostel je považován za **dědictví**, které není pouze sekulárního charakteru. V úctě ke kostelu jako kulturní památce se promítá vyšší duchovno, sakrální stavba a její historie člověka přesahují. Proto je také nutné pro její správu skládat oběti, které budou sloužit obecnému blahu: „Kdyby v minulosti nebylo takových cvoků, jako jsem já, tak žijeme v jeskyních, (...) lidé se museli obětovat, to není zadarmo“ (zástupce občanského sdružení, Letiny).

Častou motivací pro převzetí správy kostela v havarijním stavu bývá dojem, že **církev kostel nezajímá**. Sakrální stavbu pak přebírají do vlastnictví nebo zápůjčky kvůli jejímu zajištění a lepší deklaraci statutu při žádání o dotace. Správy kostelů se ujímají také pro jeho **komunitní funkci**, kostel je považován za místo setkávání a za jedno z posledních míst na venkově, které může tuto funkci naplnit.

Problematické momenty správy

Výzvy, kterým občanské iniciativy čelí, se v lecčem shodují s problémy, kterým čelí i faráři. Jedná se zejména o problém spoluúčasti při žádání o dotace a pocit, že v současnosti je na dotace těžší dosáhnout. V případě, že je kostel kulturní památkou, správu také znesnadňují nároky památkové péče. Podobně jako u ostatních aktérů (farností, obcí) se i v těchto rozhovorech opakovaně vyjevovaly hlavní slabiny venkova a bývalých Sudet, tj. zprětrhané vazby k místu a historii a odliv lidí do měst. To se pojí na odumírající nadšení a problém participace. Nadšení poháněné v 90. letech pocitem, že lidé mohou spoluvytvářet veřejný prostor, postupně opadá. Lidé nemají čas, docházejí jim síly. Společnost je silně individualizovaná a vyostřují se hranice mezi soukromým a veřejným.

„A postupem času došlo k nějakému vyprázdnění, ty lidi to už nebavilo (...) najednou se to ve společnosti tak převrátilo, že lidi chtěli být každý sám. A to obecně vidím všude, že chybí taková ta touha nebo chuť se spolčit, něco dělat společně.“ (zástupce občanského sdružení, tachovský vikariát, únor 2021)

Opravy sakrálních staveb také bývají prováděny na úkor společenství a jiných činností:

„Jak jsem správce fary, tak (...) hodně vidím to, že ta fara trpí, protože veškeré peníze, které jsme schopni získat, investujeme do kostela. Takže se dost těším na to, až kostel zakonzervujeme, aby nebyl v havarijním stavu, a vrhneme úsilí na faru.“ (zástupce občanského sdružení, tachovský vikariát, únor 2021)

Podobně jako obce se i občanské iniciativy brání přebírání kostelů do svého vlastnictví, protože to znamená **velký finanční závazek** a zodpovědnost.

Kromě praktických problémů týkajících se správy sakrálních staveb se jako naprosto zásadní jeví otázka, **co s kostelem dál, když je opraven**. Tedy jakým smyslem ho naplnit a jak se postarat o to, aby s péčí o sakrální místa pokračovaly další generace. Tyto otázky si kladou všechna občanská sdružení a jedinci z občanské společnosti, kteří se správy kostelů ujali, a je vidět, že nad odpověďmi přemýšlejí v hlubších souvislostech. Byť se často jedná o lidi, kteří stojí mimo církevní struktury a nehlásí se ke katolické víře, v jejich úvahách se na různých úrovních vyjevuje důraz na **posvátnost** místa jako opozice vůči jeho sekulárnímu², materiálnímu charakteru.

1) Aktéři, kteří se správou sakrálních míst zabývají a se kterými jsme provedli rozhovory, jsou většinou členy zapsaných spolků, nicméně to není pravidlem, proto jsme se rozhodli používat výraz „občanské sdružení“.

2) „Sekulárním“ zde rozumíme patřícím k přítomnému, viditelnému světu, na rozdíl od věčného nebo duchovního světa (Bartle, 2009).

Jaké hodnoty do správy sakrálních míst vkládají?

Důraz je kladen především na **vztah člověka k místu, historii a paměti a vytváření komunity**. To se ukazuje zejména na území bývalých Sudet, kde se občanské iniciativy snaží navázat na společnou česko-německou historii, pořádat akce pro německé rodáky, navázat na zapomenuté tradice, oživit staré farní zahrady a hřbitovy a pěstovat vztah k místu mezi místními obyvateli, kteří sem byli dosídleni po válce.

„Dělali jsme tam třeba česko-německé workshopy a to mi přijde, že je fakt cenné a že to tomu místu dává něco hodně navíc (...). A že třeba někdy i na tu mši přijdou ti místní, kteří jsou často ti dosídlení lidé, respektive jejich druhá nebo třetí generace, které to žítí tady taky mají často (...) a že to je skvělé, co se tam děje.“ (zástupce občanského sdružení, tachovský vikariát, únor 2021)

Je důležité zmínit, že přitom často spolupracují s farnostmi, farníci i faráři se stávají členy neziskových organizací, které se revitalizaci venkova věnují, a dochází tak k přirozenému vzájemnému působení církve a občanské společnosti.

Správu sakrálních míst doprovází důraz na úctu ke kostelu a přilehlé krajině, kterou je třeba pěstovat od dětství. Ti, kteří se o kostely starají, považují za důležité, aby se o ně zajímali a navštěvovali je i jejich děti. Ne nutně za účelem bohoslužby, ale aby si vytvořili vztah k místu, které je nějakým způsobem přesahuje. Samotná péče o místo je pro ně totiž součástí **duchovna** – historie, duchovno, osobní příběhy a vytváření společné komunity se v konceptualizaci spolků a občanských iniciativ vzájemně propojují. S obnovou povstává i nový obsah a místa se stávají znovu posvátnými jednoduše proto, že na ně lidé začnou znovu chodit, společně se o ně starat a prožívat v nich něco hezkého. Na správu sakrálních míst se tak napojuje důležité téma **udržitelnosti** (viz kap. *Krajina a restituce*, str. 97): *„Nejsme ti Plzeňáci, kteří přijdou a tady si něco udělají a zase odjedou, ale už tady máme nějaké vztahy s lidmi, kteří tady bydlí, a s tou krajinou tady“* (zástupce občanského sdružení, únor 2021). Péče o posvátné místo je péčí o udržitelnost, o něco, co trvá déle než jeden lidský život a vychovává člověka ke specifickému – společensky zodpovědnému – přístupu ke světu.

Co to přináší církvi?

Činnost občanských iniciativ na misijním území kolem sebe kumuluje společenství věřících i nevěřících a nese v sobě **pastorační a preevangelizační potenciál**. Pokud by takové iniciativy neexistovaly, lidé – včetně těch, kteří chodili do kostela jako děti – by se o kostel už dál nezajímali. Člověk v těchto místech může **prožívat svou víru**:

„Mají děti, které do nějakých 12 let chodí do kostela, ale pak se jim na to vykašlou, protože nemají takováta místa, která by je táhla (...) nábožensky je to hrozně zajímavé v tom, že třeba s tím spolkem tam jezdíme a pak tam jsou v okolí lidé, kteří (...) bydlí v Sudetech a jezdí na naše akce a někteří z nich jsou třeba buddhisti a někteří jsou nevěřící a někteří jsou nějak věřící. A je to vždycky hrozně dobré, mi přijde, že to soužití tam je (...) buď spolu jdeme do kostela, nebo nám někdo připraví čajový rituál (...), je to takové bych řekl hezké, že člověk tam může prožívat tu svoji víru, jak chce a není to nějak divné.“ (zástupce občanského sdružení, vikariát Plzeň-jih, únor 2021)

Sakrální místa, která si našla nové správce z řad občanské společnosti, poskytují platformu pro setkávání věřících a nevěřících. Nevěřící lidé se díky spolkovým aktivitám do kostela často dostávají poprvé v životě, setkávají se s vírou a zjišťují, že **věřící jsou normální**:

„Jsou lidé, kteří se díky tomu do kostela dostávají prvně v životě. Plus se tady potkají třeba s lidmi, kteří jsou aktivní věřící a zjistí, že jsou normální. Já jsem zažil něco podobného ve skautu, já jsem vlastně ve svém okolí nikoho věřícího neměl a pak jsem v patnácti potkal první lidi, a právě si pamatuji, že jsem nad tím hodně přemýšlel. Oni to myslí vážně? Takhle v něco věří? Pak jsem říkal, vždyť jsou docela normální. A to je celkem běžný postup pro člověka, který je z nevěřících kruhů.“ (zástupce občanského sdružení, tachovský vikariát, únor 2021)

Kostel je přitom považován za místo, které vybízí k jinému módu setkávání. Spolky si uvědomují, že člověk se v kostele chová jinak, a snaží se z kostela udělat prostor, kam lidé budou chodit rádi, kde jim bude příjemně – kostel se snaží otevírat různými kulturními akcemi. Jakmile se pak člověk do kostela dostane, „*duchovno ho doběhne*“ (zástupce občanského sdružení).

Občanské iniciativy, jejichž členové se hlásí k církvi, se revitalizací sakrálních míst a akcemi pořádanými pro širší veřejnost na misijním území podílejí na rozbíjení předsudků o církvi a věřících. A to s pocitem, že jinými cestami, než **přirozenou přítomností ve společnosti**, se tak činit ani nedá:

„V práci mi říkají – jsem slyšel, že jste jehovista. V regionu se každý věřící považuje za jehovistu. Když se jim to budete chtít za každou cenu vysvětlit, tak je utvrzujete v tom, že na tom něco bude. Musíte tomu nechat volný průběh, zasmát se. Lidé nejsou vzdělaní, je to laický názor, nic si o tom nepřečtou. Bojovat se s tím nedá, to by měli dělat místní faráři. (...) Jsme na tom lépe, než když jsme přišli. Jeden lidský život na to nestačí. Více lidí chodí na výstavy, na naše dětská, křesťansky pojatá vystoupení. (...) Je to hezké, že se naučili chodit.“ (zástupce občanského sdružení, chebský vikariát, říjen 2019)

Správou sakrálních staveb, která probíhá aktivitami zdola, se zároveň stírá hranice mezi věřícími a nevěřícími. Samotná péče o kostel znamená, že člověk v něco věří:

„...je to zajímavé, je tady několik lidí, kteří přijdou a podstrčí mi vyloženě peníze na kostel, aby to dcera neviděla nebo dětičky anebo nikdo, aby to nevěděli ze vsi, že něco dali na kostel. Takže to v nich trochu je. To je ta otázka, jestli někdo věří, nevěří. Jsem říkal, vy všichni věřte a nevíte o tom.“ (zástupce občanského sdružení, vikariát Plzeň-jih, únor 2021)

Co jim leží na srdci? Zpráva pro biskupství

V rozhovorech občanské spolky často vyjadřují dojem, že **farnost/církev nezajímá přidaná hodnota**, kterou v těchto místech spolková činnost vytváří. Mnozí z nich mají pocit, že církev zajímají pouze čísla a finanční návratnost, přičemž chápou, že takový přístup je logickou součástí postrestitučního procesu, ve kterém se biskupství stává samostatným ekonomickým aktérem a potřebuje spravovat majetky tak, aby generovaly zisk a biskupství si zajistilo finanční udržitelnost. Spolky si ale zároveň bolestivě uvědomují nedostatek komunikace ze strany církve a domnívají se, že se tím biskupství připravuje o něco důležitého – kdyby biskupství vědělo, co se na těchto živých místech děje, mohlo by pochopit jejich pastorační a preevangelizační potenciál a podpořit je. I když se často jedná o lidi, kteří se nehlásí k církvi, vkládají do správy sakrálních budov hlubší **duchovní hodnoty a motivace**, které podle nich biskupství – ke své škodě – absolutně nezajímá.

„Já jsem tam šel vlastně s paní z památkové péče tady ze Stříbra a s tím, že jsou to lepší lidi, s nějakým posláním, prostě že tam je nějaké duchovno a že když se jedná o jejich svatostánek, když to řeknu jakoby z pohledu starosty a jakoby člověka, který je v uvozovkách nevěřící, tak mi to jednání přišlo strašné.“ (zastupitel obce a občanského sdružení, tachovský vikariát, květen 2021)

Ke správě sakrálních míst se váže pocit, že spolky **suplují roli církve**. Byť některé mají lepší přehled o hospodaření biskupství a chápou jeho strategii se kostelů zbavovat, sakrální stavby pořád považují za církevní a domnívají se, že církev by za ně stále měla nést zodpovědnost – anebo tuto zodpovědnost alespoň nějakou formou proklamovat. Tyto názory často vyvěrají ze špatné zkušenosti s **neproniknutelností církve**. Ukazuje se, že často by spolkům stačily nastavené platformy pro komunikaci nebo jasné vymezení toho, koho stran různých problémů spojených se správou sakrálních míst na biskupství kontaktovat.

Biskupství by podle spolků mohlo vyvinout zájem i o místa, ve kterých se sakrální stavby staly komunitním centrem, jehož religiózní funkce nemusí nikoho příliš oslovovat. Kolem těchto míst se totiž ustavuje život, který překračuje hranice materiální správy a soukromé sféry. Kostely jsou považovány za stavby, které slouží obecnému blahu, při správě se tedy vychází z etosu obecné prospěšnosti, který by biskupství podle spolků mohl zajímat, ale neděje se tak.

Náš výzkum přinesl různorodé pohledy na roli církve jakožto správkyně veřejného prostoru a na potenciál naplňovat prostřednictvím správy církevní poslání a být ve společnosti relevantním aktérem. Nejzásadnějším tématem, kterému jsme věnovali většinu této kapitoly, je správa sakrálních staveb, a to zejména kostelů, které se nachází na misijním území a které jsou často v havarijním stavu. Co s těmito kostely, jak je naplnit životem, popřípadě komu (jakému vlastníku) je předat, jsou akutně žité a v rozhovorech neustále se opakující otázky, které vyvolávají různé odpovědi – ty členíme dle jednotlivých aktérů:

- **Biskupství** rozumí potenciálu správy sakrálních míst naplňovat církevní poslání, finanční neudržitelnost ho však nutí uvažovat v číslech, kostelů se zbavovat a činnost centralizovat v tzv. živých farnostech. Kostely by v ideálním případě převádělo na obce. Otázkou ovšem je, co dělat, když tendence obcí přebírat kostely do svého vlastnictví v posledních letech klesá.
- **Faráři či administrátoři farností** často nechtějí anebo vůbec nemají kapacitu se správě kostelů na misijním území věnovat. Nicméně na některých místech tuší důležité průsečíky spolupráce s okolní společností a ve správě sakrálních staveb vidí pastorační a preevangalizační potenciál. Tyto úvahy mohou být doprovázeny praktickým řešením – i na misijním území, kde si obce kostely z rozličných důvodů neberou do svého vlastnictví, může spolupráce s obcemi fungovat dobře v případě, že je farnost otevřena komunikaci a sakrální stavby propůjčuje obecním akcím.
- **Obce** si uvědomují, že by mohly být ideálním vlastníkem sakrálních staveb, zejména co se týká žádání o dotace a skládání spoluúčástí, nicméně kostel je pro ně často velkým finančním závazkem, který si nemohou vzít na bedra či obhájit před svými voliči. Správě kostelů se ale přesto věnují a vkládají do ní různé motivace, jejichž identifikace může farnostem a biskupství pomoci při další spolupráci. Jde zejména o pocit společného kulturního dědictví, společenské zodpovědnosti a potenciál sakrálních míst překračovat hranice soukromého, tj. vytvářet obecní život.
- Kolem správy sakrálních staveb se na mnoha místech aktivizují jedinci z řad občanské společnosti. Tato **spolková činnost** bývá vedena jinými než sekulárními motivacemi a vytváří na misijním území nové formy duchovna, které do venkova a opuštěných sakrálních staveb vlévají nový život a poskytují platformy pro setkávání věřících a nevěřících a vzájemné působení církve a společnosti. Často tak suplují roli, kterou by chtělo zastávat biskupství, tzn. schopnost církve být **přirozeně přítomna ve společnosti**. Spolky se při správě potýkají s dosti podobnými problémy jako farnosti nebo obce, nejožehavější otázkou ovšem zůstává, jak v sakrální stavbě udržet život i poté, co je opravena a zajištěna. Tato otázka se váže na hlubší úvahy o tom, co ustavuje nebo v čem by měla spočívat posvátnost místa.

Doporučení

Ačkoliv se správa sakrálních staveb na misijním území zdá z pohledu biskupství jako finančně neudržitelná a kostely tak chce předávat do cizího vlastnictví (obcím), vznikají kolem jejich správy komunity a obecní život, které by pro církve mohly být zajímavé z několika důvodů:

- Některé obce kostely do svého vlastnictví jednoduše přebírat nebudou, protože se potýkají se stejnými problémy jako církve. Kostelů může být na jednu samosprávu desítky a pro obce je převzetí kostela velkým finančním a před voliči těžko obhajitelným závazkem.
- Obce jsou nicméně často ochotné se na spolupráci podílet. Z rozhovorů se vyjevuje, že biskupství i obce chápou správu kostela jako **společenský závazek**.
- Obce však mají pocit, že církvi na kostelech vůbec nezáleží. To může souviset s určitou **neproniknutelností církve**. V takové situaci doporučujeme nastavit lepší platformy pro komunikaci a zapojení se do správy alespoň formou styčného člověka na biskupství, který by vyslechl potřeby obecních zastupitelů a zastupitelek a **aktivně s nimi komunikoval**. Leckde se totiž ke správě sakrálních staveb staví obce s nechtí právě kvůli pocitu, že suplují roli církve, kterou její majetek nezajímá, a nejsou schopny dohlédnout, že církve jednoduše nedisponuje dostatečnými zdroji se o sakrální stavby postarat.

- Biskupství by si také mělo vést lepší přehled o tom, **jak a kde se spolky podílejí na správě sakrálních míst**. Ukazuje se, že na mnoha místech misijního území vznikají nové formy duchovního života a komunity, které – byť se jejich členové nemusí hlásit k církvi – uvažují nad **posvátností místa a rolí církve ve společnosti**. Péče o sakrální místa pro ně znamená péči o duchovní život a udržitelnost, která překračuje jednotlivce.
- Bohužel mají pocit, že se církev o tuto přidanou hodnotu vůbec nezajímá a nedoceňuje ji. Podobně jako u obcí, i zde by biskupství mohlo otevřít **platformy pro lepší komunikaci a podporu spolkové činnosti**. To nemusí nutně znamenat finanční pomoc, ale např. administrativní.
- Jak se ukázalo na workshopu Loci Sacri, který jsme organizovali v říjnu 2021 v Domaslavi (viz úvod, <https://cirkev.fss.muni.cz/aktuality/worskhop-loci-sacri>), spolky by také uvítaly, kdyby biskupství pomohlo jednou za čas zorganizovat podobné setkání, na kterém lidé z občanských iniciativ mohou překročit každodenní problémy, se kterými se při správě potýkají, a věnovat se **dlouhodobějším konceptualizacím správy sakrálních míst**, včetně vyjednávání toho, co činí místo posvátným.
- Právě zde by také spolky uvítaly přítomnost zástupce z biskupství, který by s nimi vedl **otevřený dialog o posvátnosti míst** a pochopil a docenil jejich hlubší motivace.

Literatura

Bartle, G. (2009). *Sacred Places: Public Spaces (Supervised Research Project)*. McGill University, Montreal. <https://www.mcgill.ca/urbandesign/files/urbandesign/SRP-FINAL-Bartle.pdf>, 29. 9.

O pojednávání problematice vypovídá také vizuální audiodokument Loci sacri, který vznikl během projektu: <https://loci-sacri.format.com/>

Barbora Benešová je sociální antropoložkou.
E-mail: barbora.benesovska@gmail.com

CÍRKEV A RESTITUCE VE VYBRANÝCH MÉDIÍCH

VERONIKA FRANTOVÁ, PETR HAAS

OBSAH

Výzkumný záměr	77
Metodologie a data	77
Omezení závěrů analýzy	78
Analýza	79
Deník Blesk	79
2012: Restituce napraví křivdy a budou pro stát výhodné	79
2013: Církev si činí nároky	80
2018: Nedanit finanční náhrady	80
2019: Ano, nedanit	81
MF Dnes	82
2012: Restituce splatí dluh komunismu	82
2013: Jak dopadne odblokování pozemků?	83
2018: Spory i dohody	84
2019: Církev relativně chudá, a ne vždy srozumitelná	85
Deníky	86
2012: Restituce jako volební téma	86
2013: Církev hospodařící a spolupracující	87
2018: Nadějně vztahy církve a obcí	87
2019: Církev je chudá, náhrady nedanit!	88
Internetové zdroje	88
Shrnutí závěrů analýzy	89
Doporučení pro další komunikaci tématu církevních restitucí	90
Zdroje	91
Data	91
Příloha: Příběhy, emoce a bohatost perspektiv jako příklad dobré praxe	93

Výzkumný záměr

Tato kapitola shrnuje výsledky analýzy mediálního referování o církevních restitucích¹ a s nimi spojeném obrazu katolické církve ve vybraných tištěných celostátních a regionálních denících. Věnuje se také způsobu zobrazování plzeňské diecéze v souvislosti s restitucemi na několika internetových platformách.

Proč nás zajímal obraz církve právě ve vztahu k církevním restitucím? Jak vyplývá z předchozí analýzy, kterou zpracovala jedna z autorek této kapitoly v rámci projektu GAČR *Proměny církevních morálních ekonomí v ČR a SR v kontextu restitucí a odluky od státu*, církevní restituce lze v České republice považovat za emblematické téma, které v české společnosti rezonuje, a do jisté míry tak formuje vztah mezi církví, státem a občanskou společností (Frantová, 2022). Analýzu psaní o církevních restitucích proto považujeme za zásadní východisko pro porozumění aktuální role církve v mediálním prostoru.

Naši informanti z plzeňské diecéze předpokládali, že média skrze restituční optiku nevytvářejí příliš lichotivý obraz církve. Měli ale zároveň za to, že zprávy, které se nevěnují restitucím v obecné rovině, ale zaměřují se na konkrétní aktivity církve na lokální úrovni, mohou případný nepříznivý obraz postupně měnit. Cílem analýzy je proto ověřit, nakolik mediální obraz církve v souvislosti s restitucemi odpovídá těmto očekáváním. Zajímají nás témata a argumentační schémata, která jsou v námi sledovaných médiích nejčastěji spojována s restitucemi jak ze strany sekulárních, tak církevních aktérů. Chceme pochopit a reflektovat širší mediálně prezentované společenské diskurzy, které spoluutvářejí vztahy církve a společnosti na celostátní i lokální úrovni. Předpokládáme totiž, že spoluurčují jak typ, tak průběh konkrétních aktivit, které se ve spojení s restitučním procesem v lokálním kontextu odehrávají.

Praktickým cílem pak je navrhnout, jak by Biskupství plzeňské, aplikační garant projektu, mohlo prezentovat svou činnost ve vztahu k restitucím tak, aby výsledný obraz tuto agendu co nejvěrněji zachycoval a měl zároveň potenciál oslovit širší publikum.

V analýze se zaměřujeme na následující otázky:

- Jak se proměňuje mediální obraz katolické církve ve spojitosti s restitucemi?
- Je o restitucích častěji referováno v obecné rovině nebo se objevují spíše zprávy popisující konkrétní lokální „restituční“ aktivity církve?
- Jací aktéři, jaká témata a jaké typy argumentací se v souvislosti s restitucemi v médiích objevují?
- Jak se ve zprostředkování tématu církevních restitucí liší jednotlivá zkoumaná média?

Praktickým cílem mediální analýzy je podpořit spolupráci církve s médii. Klademe si proto následující otázky:

- Co si ze zjištěného odnést pro další referování o činnosti církevních aktérů plzeňské diecéze v médiích?
- Jaké komunikační strategie mohou vhodně reflektovat zájem médií a veřejnosti o dění v církvi, resp. v plzeňské diecézi?
- Jaká témata volit a jakým způsobem o nich psát/komunikovat se zástupci médií?

Metodologie a data

Představená analýza vychází ze dvou typů zdrojů: a) tištěných deníků Blesk, MF Dnes a Deník a b) „vnitrocírkevních“ elektronických zdrojů – Christnetu a Twitteru biskupa plzeňské diecéze Tomáše Holuba a oficiálního Twitteru plzeňského biskupství.

Při výběru tištěných zdrojů jsme se zaměřili na mainstreamové tištěné deníky, které jsou navenek politicky spíše indiferentní a přitahují širokou čtenářskou základnu. Liší se od otevřeně středopravicově (Lidové noviny) a středolevicově (Právo) zaměřených seriálních názorových deníků,

1) V souladu se v ČR zavedeným územ používáme v celém textu pro proces majetkového vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi (viz Zákon č. 428/2012 Sb. Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů) obecně vžitě označení „církevní restituce“.

pro něž jsou typické delší komentáře vyjadřující očekávatelnou politickou orientaci a zároveň se vyznačují relativně nižší čteností. Pro účely analýzy jsme naopak vybrali české tištěné deníky s dlouhodobě nejvyšší čteností – ty zasahují značnou část populace, a pomáhají tak výrazně utvářet veřejné mínění. Při výběru jsme se soustředili na zachycení jak seriózní, tak bulvární optiky a na deníky, které vycházejí v regionálních mutacích a zprostředkovávají tak obecná témata i lokální kauzy.

Deník Blesk a MF Dnes drží dlouhodobě prvenství ve čtenosti mezi celostátními deníky a zároveň zastupují bulvární (Blesk) i seriózní (MF Dnes) tisk. V roce 2019 byla čtenost Blesku 870 000 na jedno vydání a čtenost MF Dnes 517 000 na vydání (Mediaprojekt 2019). Z regionálních periodik je pak dlouhodobě nejčtenější Deník. Zaměřili jsme se na ty jeho regionální mutace, které vycházejí na území plzeňské diecéze: Chebský, Sokolovský, Karlovarský, Tachovský, Domažlický, Klatovský, Plzeňský, Rokycanský, Rakovnický, Žatecký a Lounský.

Analýze jsme podrobili pouze roky, ve kterých se téma restitucí objevovalo nejvíce – šlo přirozeně o roky 2012 a 2013, kdy vrcholila restituční diskuse a zároveň došlo k přijetí Zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi (Zákon č. 428/2012 Sb.). Druhý zlomové období nastalo v letech 2018 a 2019, kdy se řešilo a Ústavním soudem bylo finálně zamítnuto zdanění finančních náhrad, které církve obdržely v rámci kompenzací za majetek, který nemohl být z různých důvodů vydán.

Pro vytvoření datového korpusu jsme využili databázi Newton Media Search. Zařadili jsme všechny články (zprávy, glosy, rozhovory, dopisy čtenářů apod.), které obsahovaly klíčová slova *církev* nebo *zdanění* a zároveň *restituce*, *odluka*, *majetek*, *náhrada* nebo *financování*. Následně jsme data pročistili o duplicitní články, které vycházely v totožném znění v různých regionálních mutacích, a samozřejmě o články, které sice obsahovaly klíčová slova, ale českých církevních restitucí se netýkaly. Takto jsme získali celkem 1417 článků, které jsme podrobně pročítali a kódovali s využitím excelových tabulek, které nám zároveň umožnily provádět různá třídění dat. Pro analýzu využíváme metodu kvalitativní obsahové analýzy (Kohlbacher 2006, Mayring 2000) v kombinaci s postupy argumentační analýzy Maartena Hajera (2003, 2009) a teoriemi zpravodajských hodnot Galtunga a Ruge (1965).

Jak ukazuje tabulka níže, ve srovnání s lety 2012/2013, kdy byl Zákon č. 428/2012 Sb. přijat, atraktivita tématu restitucí v letech 2018/2019 poklesla. Ani diskuse nad možným zdaněním finančních náhrad už nezaplňily mediální prostor natolik, jako v době schvalování zákona. Nejatraktivnější přitom byly restituce pro deník MF Dnes.

Tab. 1: Počet analyzovaných zpráv (bez regionálních duplicit)

	2012	2013	2018	2019	celkem článků
Blesk	48	34	14	15	111
Deník	190	180	46	27	443
MF Dnes	372	279	100	112	863
celkem článků	610	493	160	154	1417

Na žádost aplikačního garanta jsme těsně před finální fází našeho zkoumání rozšířili datovou základnu o internetové zdroje, s cílem zjistit, jak je referováno o restitucích konkrétně ve vztahu k plzeňské diecézi. V rámci této drobné dílčí analýzy jsme se zaměřili na vnitrocírkevní platformy. Hledali jsme články zabývající se církevním majetkem nebo církevními restitucemi v plzeňské diecézi. Zdrojem byl zpravodajský server Christnet.eu, kde jsme se zabývali roky 2003–2021, dále jsme zkoumali Twitter Tomáše Holuba a Twitter plzeňského biskupství, kde jsme se zabývali roky 2018–2020. V tomto sledovaném období se na Christnetu objevilo celkem 13 článků zabývajících se majetkem nebo restitucemi v plzeňské diecézi. V tweetech se restitucí týkalo pouze 5 textů.

Omezení závěrů analýzy

Výzkum je omezen na data týkající se restitucí církevního majetku. Data proto neposkytují informace o celkovém mediálním obrazu katolické církve a/nebo jejích jednotlivých částí, ale soustředí se na způsob, jakým jsou komunikovány církevní restituce a témata s nimi bezprostředně související.

Do výběru tedy byly zařazeny pouze zprávy s explicitní nebo důraznou implicitní vazbou na restituce. U článků, ve kterých jsou popisovány aktivity církve, ale zároveň není používán slovník

běžného veřejného diskurzu, který se k restitucím vztahuje buďto přímo (*restituce, náhrady*) nebo opisně přes pojmy jako *majetek, hospodaření, správa*, nelze apriori předpokládat, že si je čtenáři s restitučním procesem spojí. Jen u článků, které – byť třeba minimálním způsobem – reflektují vazbu na restituce, můžeme s určitou mírou jistoty předpokládat, že si je čtenáři vztáhnou ke svým již existujícím představám o důsledcích restitucí.

Analýza

Deník Blesk

rok	obecné téma	lokální téma
2012	48	1
2013	33	1
2018	14	3
2019	14	1

V roce 2012 převažovala v deníku Blesk neutrální informativní sdělení o restitucích, počet názorových textů byl vyrovnaný. V roce 2013 opět převládaly neutrální články, které vyváženě zprostředkovávaly názory pro a proti restitucím. Stejně jako v předchozím roce zastupovaly protirestituční linku dopisy čtenářů. V roce 2018 se tématem přirozeně stává možné zdanění restitucí – z celkových 14 článků bylo v této otázce 9 neutrálních, informativních a poměr názorů pro a proti zdanění restitucí byl vyvážený. V roce 2019 se objevily pouze články informativní, přičemž čtyři z celkového počtu 15 se zabývaly především důvody proti zdanění finančních náhrad. Vyjma dopisů čtenářů v prvních dvou sledovaných letech Blesk v celém analyzovaném období nabízel spíše mírně pozitivní vnímání církví a restitucí rámované antikomunistickou rétorikou.

2012: Restituce napraví křivdy a budou pro stát výhodné

V roce 2012 převládalo v Blesku informativní referování o restitucích. Vyvážený byl počet informativních zpráv o postojích politiků a političek pro/proti restitucím, resp. o konkrétních vyjednávacích aktech týkajících se restitucí.

31. 8. se v rubrice Bleskem v několika lokálních mutacích objevuje následující zpráva zdůrazňující **ekonomickou výhodnost restitucí pro stát**:

„Výhodné restituce PRAHA – Církevní restituce budou podle ekonoma a člena NERV Jiřího Schwarze pro stát výhodné a podpoří ekonomický růst. Odevzdání majetku církvím podle něj za 50 let vynese státu 28 miliard korun. Církev budou s majetkem hospodařit a platit z něj daně.“ (map, 2012)

Tento typ argumentu – ekonomické výhodnosti pro stát, resp. celou českou společnost, může přirozeně vytvářet pozitivní očekávání. Důležitý je zde nejen apel na ekonomický růst, ale také použití pojmu „hospodaření“. Podobný argument hospodářské výhodnosti restitucí v dlouhodobém horizontu vznáší v rozhovoru vstřícném vůči restitucím i církvi také Petr Gazdík, v té době předseda hnutí Starostové a nezávislí. Vyznění článku výstižně shrnuje název: *„Stát na restitucích nakonec vydělá!“* (Tichý, 2012).

K vstřícnému vnímání restitucí směřovaly také zprávy, které nabízely protichůdné názory na restituce, nicméně poměr počtu aktérů vyjadřujících pro- versus protirestituční postoje v nich byl vychýlen ve prospěch prorestitučních, jako např. v článku *„Dělej z nás voly!“*, který konfrontoval vystoupení zpěváka Janka Ledeckého proti restitucím s opačnými názory Dagmar Havlové a herce Davida Švehlíka (höh, 2012).

Názorové články a rozhovory nesly vůči restitucím i církvím výhradně pozitivní konotace. Stanovisko listu reprezentuje šéfredaktor Pavel Šafr ve dvou komentářích, kde restituce rámuje antikomunistickým apelem na nápravu křivd spáchaných vůči církvi za minulého režimu a kritizuje, že restituce přišly příliš pozdě. Otevřeně prorestitučně laděný text s titulkem *„Udělalí dobře“* uvozuje následující větou:

„Poslanci schválili zákon, díky kterému mají církve šanci dostat alespoň část toho, co jim komunisté ukradli. Z řady důvodů je to dobře nejen pro církve, ale pro celou společnost.“ (Šafr, 2012)

Restituce popisuje jako žádoucí jak z morálních důvodů – jakožto vrácení ukradeného –, tak z důvodů praktických. Jako jejich pozitivní důsledek zmiňuje **odblokování majetku obcí i budoucí samofinancování církevní činnosti**.

Ostrý kontrast vůči pozitivně konotovaným článkům vytvářejí dopisy čtenářů. Pisatelé v nich odsuzují restituce prostřednictvím zpochybňování vlastnického nároku církve na majetek, případně kritikou nejasnosti jeho objemu. Pozitivní stanovisko vůči restitucím posiluje šéfredaktor Šafr v článku *„Vrátit majetek církvím? Ano“* apelem na racionalitu svých čtenářů:

„Nemyslím si, že by moudří čtenáři neunesli následující řádky: Ano. Majetek, který komunisté církvím ukradli, by se měl vrátit. Prostě proto, že šlo o zločin, který přispěl ke zplundrování země.“ (Šafr, 2012)

Téměř všechny zveřejněné články řešily téma restitucí v obecné rovině. Výjimkou byl článek o položení základního kamene zábavního centra v Říčanech, který informoval o úspěšné spolupráci obce s církví a soukromým investorem – gró této spolupráce vycházelo z převedení blokováného pozemku na církve a následného prodeje soukromému investorovi. Vedle rozvoje obce demonstrovaného zahájením projektu i opravou fary, kterou církve financovala z prodeje pozemku, zde pozitivnímu vnímání církve pomáhá i přímé citování Dominika Duky ze slavnostního požehnání projektu a položení základního kamene. Jde zároveň o jedinou přímou citaci církevních aktérů za rok 2012.

2013: Církve si činí nároky

V roce 2013 se informování o restitucích do značné míry omezilo na neutrální informativní, resp. vysvětlující zprávy týkající se legislativního vývoje – např. zprávy o nezdánění náhrad, ale zdanění v případě, že církve nabytý majetek prodá.

Latentně bylo v článcích redakce přítomné téma **příliš vysokého zájmu církve o majetek**. To bylo posilováno průběžným agenda settingem – postupně se například objevovaly zprávy o tom, na co vše si církve činí nárok. Mírně negativní konotace zde byly podporovány např. v rubrice Bleskem, která v regionální mutaci pro severní Čechy informovala o žádostech církví o navrácení pozemků a staveb a použila obraty jako *„stranou nezůstávají ani lesy“*, nebo v regionální mutaci pro střední Čechy *„církvím (se) zachtělo např. obrazů – Paula Rubense nevyčísitelné hodnoty“* (ČTK, 2013). Obdobně byly např. v článku *„Jednání s Dukou“* restituce spojovány s přívlastkem „sporné“ (ČTK, 2013). Celkové vyznění zpráv ale zůstalo neutrální – v případě zájmu církví o navrácení Vyšebrodského oltáře nebo Rubensových obrazů, kterými disponuje Národní galerie, např. redakce dodává: *„NG doufá, že se jí podaří uzavřít dohodu, aby zůstaly v expozicích. Církve to již přislíbily“* (ČTK, 2013). Vyhraněně kritické vůči restitucím byly pouze dva dopisy čtenářů.

Objevila se jen jedna zpráva popisující lokální kontext restitucí týkající se jednání o nemovitostech katolické církve v areálu Pražského hradu. Církevní aktéři nebyli v žádném z článků přímo citováni.

2018: Nedanit finanční náhrady

Jakožto tabloid pracuje Blesk v titulcích svých článků především s negativitou (*„Církve by měly přibrzdit!“*, *„Kováčik: Zdaňte náhrady nebo je šmytec“*, *„Hádka o restituce“*), překvapením (*„Církve si otevřela SUPERHOTEL!“*) a personalizací (*„Duka zkritizoval zdanění“*). V titulcích je obraz církve lehce kritický, nevybočuje ale v míře kritiky od zobrazování jiných veřejných aktérů a institucí. Samotné zprávy byly neutrální, s vyváženým počtem názorů pro a proti zdanění finančních náhrad. Preferované čtení přitom nabízelo spíše pozitivní výklad restitučního procesu a **odmítnutí zdanění**. Příkladem může být výše zmíněný článek *„Církve si otevřela SUPERHOTEL!“*, který i přes vůči církvi negativně vyznívající titulěk odkazující k esenciální představě o ideálu chudé církve vyváženě informuje o přestavbě zámku v Dolních Břežanech, který církve mohla uskutečnit díky restitucím. Redaktorka Kalkusová v článku popisuje mj. pohnutou minulost zámku, kdy sloužil v 70. letech jako ubikace takzvaných červených baretů, které se podle autorky *„nechvalně proslavily 17. listopadu 1989 při zásahu proti demonstrantům“* (Kalkusová & ČTK, 2018). Tento typ kontrastování

představuje oproti očekávání, které může vzbuzovat titulek, opravu zámku jako krok správným směrem. Antikomunistickou optiku uplatňuje redakce i v rozhovorech s tehdejšími premiéry Babišem. Zejména článek „S Babišem se vrátí i komunisté!“ (jt, 2018c) může vyvolat pochyby nad zdaněním náhrad. Redakce v něm upozorňuje na (podprahově nežádoucí) vliv komunistů, který ilustruje právě Babišova domluva s nimi na podpoře zdanění restitučních náhrad výměnou za tichou podporu vlády.

Církevní aktéři byli přímo citováni ve dvou článcích, jeden z nich nabídl v kontextu krátké informace o mši na Mariánském náměstí ve Staré Boleslavi, která byla součástí svatováclavské pouti, citaci kardinála Dominika Duky kritizující zdanění restitucí. Redakce nepřipojila další komentář, čtenáři tak mohou spíše souznít s předloženou interpretací:

„Je na výsost pokrytecké pod praporem TGM bojovat proti křesťanům a našim církvím, upírat plné právo na částečné vyrovnání státu s církvemi“, řekl kardinál.
(Duka in jt, 2018b)

Esencializující obraz církve se objevoval výjimečně, nikoli jako stanovisko redakce, ale zprostředkovaně. Církve se podle tohoto stereotypu příliš důrazně orientují na majetek, vyvolávají zbytečné majetkové spory, a působí tak na společnost negativně. Příkladem je následující úryvek z debaty kandidátů do senátu z platformy Blesk.cz, Ivana Pilného (ANO) a Lukáše Wagenknechta (Piráti). I zde nicméně kritika církví zazněla jako součást narativu proti zdanění finančních náhrad:

„Církevní restituce jsou správné. Nelíbí se mi ale, jak k tomu církve přistupují, vyvolávají spoustu zbytečných sporů a to působí negativně na lidi. Církve by měly přibrzdit ve sporech. Je tady nějaký právní stát a to bychom neměli porušovat ani jako poslanci,“ řekl svůj názor na dodatečné zdanění církevních restitucí Pilný. „Já bych hlasoval proti zdanění. Abychom se nedostali do situace, kdy se něco odsouhlasí a za rok zase budeme nějaké peníze vracet“, sdělil Wagenknecht. Podle Pilného ale znovuotevřené téma církevních restitucí není úlitba KSČM, jak se v politických kruzích říká. „Je to spíš chyba církví, že jdou po majetku tak razantně, a to působí dost negativně“, řekl.“ (jt, 2018a)

2019: Ano, nedanit

V roce 2019 je informování o restitucích převážně neutrální, role církví není komentována. Blesk průběžně informuje o tom, jak se vyvíjí návrh KSČ zdanit církevní náhrady. Ve chvíli, kdy je návrh zamítnut, využívá redakce expresivního titulku *Prezident Zeman i komunisté utřeli*, s perexem *„Ústavní soud řekl NE zdanění církevních restitucí“* (jn, 2019). Finální politické odmítnutí zdanění jakožto protiprávního aktu redakce nerozporuje. V souvislosti s odmítnutím zdanit náhrady je citován ministr zdravotnictví Adam Vojtěch. Na své hlasování proti zdanění není tázan náhodou, vzhledem k tomu, že jeho domácí strana ANO byla jednou z těch, které zdanění prosazovaly. V rozhovoru, který s ním vedl redaktor Blesku Jakub Kopřiva, využívá Vojtěch typické postupy personalizace, kdy své postoje nevztahuje ke stranické ideologii, ale popisuje je jako důsledek osobní historie, ve které je volba proti zdanění restitucí logickým důsledkem příběhu vnitřní autonomie a integrity. Právě tyto personalizované obraty mají potenciál čtenáře zaujmout a přesvědčit:

„Nejsem úplně přesvědčen o tom návrhu jak z pohledu právního, tak i z nějakého mého přesvědčení. (...) Jsem absolventem biskupského gymnázia v Českých Budějovicích, mám nějaké zázemí a svoji historii. Někdy člověk nemůže hlasovat proti svému přesvědčení, byť ve Sněmovně hlasuje na základě koaličního kompromisu o různých věcech. Ale tady převážilo moje přesvědčení, že to není dobrý krok.“
(Vojtěch in Kopřiva, 2019)

Jediná lokální zpráva informovala o požadavku olomouckého arcibiskupství na vrácení Květné zahrady v Kroměříži; její konotace byla neutrální. Přímé citace církevních aktérů se v článcích neobjevily.

rok	obecné	lokální	obecné/lokální
2012	220	100	52
2013	206	50	23
2018	49	54	–
2019	54	57	1

Ze sledovaných periodik bylo pro MF Dnes téma restitucí nejzajímavější. Zvláště v letech kolem přijetí zákona je počet článků vysoký. Po celé analyzované období pak MF Dnes upřednostňuje prorestituční postoje, v letech 2018 a 2019 dává více prostoru článkům odsuzujícím možné zdanění finančních náhrad. Zástupci církví jsou ve všech letech často citováni a dostávají prostor v obsáhlých rozhovorech.

2012: Restituce splatí dluh komunismu

Rétorika redakce byla v roce 2012 vůči restitucím vstřícná. Restituce jsou rámovány spravedlnostně, spontánně popisovány jako „**dluh komunistického režimu**“. Takto restituce rámuje např. redaktor Luděk Navara, jehož články také často reflektují, že **majetek je církví vrácen ve špatném stavu** (Navara, 2012a).

Prostor, který v MF Dnes dostávají kritici restitucí, je velmi omezený. V druhé polovině roku se protirestituční názory objevují v rozhovorech s některými kandidáty na hejtmány, jelikož restituce představují jedno z klíčových politických témat. V malé míře dostávají kritické názory prostor v dopisech čtenářů a článcích externích komentátorů – obvykle politiků z řad ČSSD. V některých dopisech čtenářů jsou církevní restituce vnímány jako nespravedlivé vzhledem k upozadění restitučních nároků jiných aktérů, např. zemědělců (Poláchová, 2012). Tyto názory zprostředkovává skrze rozhořčení dotčených osob i samotná redakce. Nevyvozuje z nich ale automaticky kritiku samotných církevních restitucí – popisuje je naopak jako možný precedens k dalšímu narovnávání křivd (Navara 2012b).

Pozitivní obraz církví a restitucí je vytvářen jak stylem psaní článků, tak volbou aktérů vyjadřujících se k problematice restitucí a formou vedení rozhovorů. Části rozhovorů s proponenty protirestitučních postojů jsou tak vedeny mírně konfrontačně; je z nich patrné, že se redakce snaží držet linku **prorestituční a obecně vstřícnou vůči církví**. Jako ilustrace mohou sloužit otázky, pokládané v rozhovoru s tehdejší předsedou sociální demokracie Bohuslavem Sobotkou:

„Jak hodnotíte kampaň ČSSD proti církevním restitucím? Nebyl motiv ruky sápadající se po měsíci na plakátech trochu hysterický? (na odmítavou reakci Sobotky) Jasně, ale kdybych teď mluvil trochu jako ministr financí Miroslav Kalousek, řekl bych vám, že co bylo ukradeno, má být vráceno a bez zbytečných průtahů. Jde o ten morální apel.“
(Pokorný, 2012)

Nejčastěji jsou restituce popisovány z perspektivy obcí – jsou vítány, protože umožní odblokovat pozemky, které obce do přijetí restitučního zákona nemohou plně využívat. V těchto typech výpovědí jasně převládá **pragmatické hledisko obecního blaha** – starostové a starostky se obvykle nevyjadřují k tomu, zda jsou restituce morálně správné, ale otevřeně je vítají díky jejich praktickým důsledkům pro obec. Zároveň se této budoucnosti obávají, protože v době schvalování zákona jsou náležitosti dalších jednání a dohod s církvemi zatím nejasné. Vedení obcí obvykle předpokládá neproblematickou domluvu s církví (například na pronájmu pozemků). Církve je ve vztahu k restitucím líčena jako **nadějný partner pro jednání na lokální úrovni**. Důraz, který je v Česku kladen na soukromé vlastnictví, podporuje pozitivní očekávání, že nasazení členů církve při péči o navrácené objekty bude vysoké – jak to např. ukazuje už ověřený příklad cisterciáků v článku s příznačným názvem „*Spolupráce s cisterciáky je výborná*“:

„Nikdo se o klášterní areál nebude starat líp než jeho vlastník. Na jeho vzhledu je to jasně vidět,“ říká vyšebrodský starosta Milan Zálešák. Proto spolu s cisterciáky doufá, že díky novému zákonu o církevních restitucích se budou moci mniši už brzy pustit i do oprav zbylé třetiny zdevastovaného areálu.“ (lim, 2012)

Objevují se ale také **obavy, jak církev správu navrácených pozemků zvládne**. Tyto obavy souvisí na lokální úrovni především se zatím nejasným výhledem na to, jak budou restituce po schválení zákona reálně probíhat. Obavy o to, jak se církev se správou restituovaného majetku vypořádá, míří ale i na obecnější úroveň – spekuluje se o budoucích problémech s tunelováním církevního majetku. V pravidelném názorovém sloupku tak činí např. Martin Stropnický, pišící v této rubrice pod přízviskem „divadelník a diplomat“:

„Církev nemá kapacitu tak velký majetek manažersky zvládnout. Budou potřebovat pomoc. Budou se muset s někým dohodnout. Nebo se majetku obratem zbavit. Dal bych ruku za to, že přechoťní „řádní hospodáři“ už se v přítmí houfují (...)"
(Stropnický, 2012)

Články, ve kterých dostávají prostor zástupci církve, nejčastěji tematizují jejich očekávání – kolik a co vlastně v restitucích získají, co budou nárokovat a co s majetkem zamýšlejí. V těchto výpovědích je církev popisována jako připravená a zároveň zatím vyčkávající, protože není jasné, jak se situace vyvine. Jak např. uvádí arcibiskup Jan Graubner na dotaz redaktorky Zlínského kraje Petry Procházkové, která rámuje restituce jako administrativně náročné – církev má připravené základní doklady k doložení vlastnických práv, zatím ale nepodniká další kroky (Procházková, 2012). Církevní aktéři byli relativně často citováni, v 56 článcích byly využity přímé citace, šlo o rozhovor nebo byli přímo autory textu.

Kritika ze strany redakce se omezuje na nedostatečně sdílnou a **netransparentní komunikaci ze strany církve**. Vedoucí redakce Královéhradeckého kraje Petr Škarda (2012) kritizuje přílišnou uzavřenost katolické církve, která má negativní dopady na všechny dotčené subjekty, kterých se restituce týkají. Jan Veselý, vedoucí severočeské MF Dnes v podobně laděném expresivním článku apeluje na to, aby církev byla v otázce restitucí sdílná, a naznačuje také, že neochota poskytovat informace se týká spíše vyšších církevních struktur:

„Včera jsme obvolávali římskokatolické vikariáty kvůli církevním restitucím. Ne s nějakými prudkými dotazy, ale s prosbou o radu, abychom se v problematice zorientovali a mohli přibližně popsat, co tahle církev jako největší restituent v rámci schváleného navrácení majetku dostane. Někde poradili, někde ne. Zajímavá situace byla v Krušnohorském vikariátu. Stavební technik, pan Buřt, o tématu mluvil velmi zajímavě. Sekretář vikáře ale jakékoli informace tvrdě odmítl podat. (...) Restituce jsou také citlivá věc a církev by v této otázce měla být maximálně citlivá, sdílná a transparentní. Tak to vidím.“ (Veselý, 2012)

Podobným směrem jde i kritika ze strany čtenářů, která míří na komunikační uzavřenost církve a její neschopnost referovat o svých aktivitách vtaující způsobem:

„Mnozí kněží a většina aktivních katolíků se za svou víru skoro stydí a už vůbec ji nedokážou vysvětlovat a propagovat v nevěřícím prostředí. Natož aby vyvrátili jiráskovské bajky o tom, že církev vždy stála na straně zla. Velikonoce by měly být obrovskou příležitostí, aby se církev ukázala v nejlepším světle i pro nevěřící. Aby je nezávazně pozvala ke své slavnosti. Jen sama může zbořit falešné představy, které o ní i často slušní lidé mají. Dělá to však špatně a málo. V tom se, pohříchu, podobá premiéru Nečasovi.“ (Komárek, 2012)

2013: Jak dopadne odblokování pozemků?

I v roce 2013 převládá v MF Dnes prorestituční étos rámovaný důrazem na morální rozměr restitucí. Redakce se vyjadřuje proti referendu, které chtějí o majetku církví vyhlásit komunisté, opakovaně zdůrazňuje ústavní právo na restituce.

Zásadním tématem je počínající proces vznášení nároků církve na pozemky a objekty v důsledku zrušení blokačního paragrafu. Tyto informace jsou obvykle zasazeny do ambivalentního kontextu – na jedné straně přináší odblokování konečně nové možnosti, jak s majetkem naložit, na druhé straně je situace líčena jako stále nejasná. Starostové obcí s mírnými obavami očekávají, jak se spolupráce s církví vyvine, často je spolupráce již ale rámována jako dobrá – jako např. v článku „Velká voda by neměla mít šanci. Žamberku pomohly restituce“ (Růžička, 2013).

Aktérská role církve posiluje. Církevní aktéři jsou opět relativně hojně citováni (ve 45 článcích se objevují citace nejméně jednoho zástupce církve, často je prostor dán více osobám), rozhovory jsou s nimi vedeny ve vstřícném duchu. Příkladem může být rozhovor s arcibiskupem Janem Graubnerem „*Graubner: Námitky vůči restitucím jsou hloupé*“ (Klimková, 2013) nebo obsáhlý medailonek a rozhovor s páterem Zdeňkem Marešem, „*kteřý miluje Řím a italské kapučino*“ (Nezvalová, 2013). Pestrou paletu porestitučních výhledů z perspektivy zástupců církve nabídl např. článek „*Církev už se připravuje na vrácení pozemků*“ (Plechátá, 2013), který výstižně shrnul restituční výzvy i naděje. Článek osvětluje obtíže s dohledáváním církevních pozemků a konstatuje, v jak špatném stavu jsou vráceny některé pozemky a objekty. Na příkladu premonstrátů z Teplé zdůrazňuje ale také schopnost církve efektivně investovat, ekologicky hospodařit a fungovat jako lokální zaměstnavatel. Ze strany lochtovských evangelíků je také zmíněna nezastupitelná role církve v sociální oblasti. Ta je zdůrazněna i jako deviza římskokatolické církve, konkrétně v plzeňské diecézi, v článku „*Výročí diecéze a recept proti rozčilení*“ redaktora Jaroslava Nedvěda:

„Charita, hospic, Salesiánské středisko mládeže, církevní školy, pomoc františkánů, péče o památky... Je toho hodně. Zřejmě tu není instituce, která má srovnatelný záběr zejména v sociální oblasti a navíc dokáže leckterým lidem prostřednictvím víry pomoci lépe žít. Platí to i v kraji, kde se k církvi hlásí málo lidí.“ (Nedvěd, 2013)

Kritika vůči církvi se objevovala zřídka, stejně jako v roce 2012 se ovšem týkala **komunikačního deficitu římskokatolické církve**:

„A pak je tu také komunikační deficit a malá otevřenost římskokatolické církve. Není to příliš důležité, avšak příznačné – autor textu například loni osmkrát prosil, zda by se někdo z představitelů nevyjádřil k církevním restitucím v kraji, tedy ke společensko-politické otázce roku. Oficiální odpověď z vikariátů – natož názor – nedostal. Jednou byl seřván, co to vůbec chce.“ (Veselý, 2013)

2018: Spory i dohody

V roce 2018 se hlavním tématem na obecné úrovni stává **zdanění restitučních náhrad**, ke kterému se redakce staví jednoznačně odmítavě. Z lokálních témat dominují články popisující průběh nárokování církevního majetku. Nejvíce zpráv popisuje dohody obcí s církvemi ohledně **výkupu a správy** pozemků a objektů. Objevují se zprávy o dlouhodobých, ale zdárně ukončených sporech o pozemky nebo nemovitosti, časté jsou články o (často již v minulosti proběhlých) předávkách kostelů do obecního vlastnictví (např. kostel sv. Jana Křtitele v Hajnicích, kostel sv. Vavřince v Chodově nebo sv. Linhart v Údrči), ke kterým byla církev vedena z důvodu nedostatku prostředků na jejich rekonstrukci a údržbu. Výjimkou nejsou články popisující problematické lokální vztahy církve a obcí ve vztahu k péči o sakrální památky, kdy se kritika vztahuje k jisté **nepředvídatelnosti církve a netransparentnosti její komunikace**, jako např. v Bedřichově Světci na Mostecku, kde po změně faráře církev rozvázala dlouholetou spolupráci s místními dobrovolníky rekonstruuujícími kostel sv. Jakuba (Mendlová, 2018).

Objevují se ale také **příklady dobré praxe**, které explicitně popisují, jaké konkrétní možnosti otevřelo církvi navrácení části jejího majetku. Příkladem mohou být články o domově sv. Alžběty pro seniory v Jablunkově na Frýdecko-Místecku „*Sestry alžbětinky se věnují seniorům*“ (ČTK, 2018b), o prostoru pro setkávání, který nabízí kavárna Ode v centru Olomouce provozovaná františkánkami „*Františkánky v Olomouci zvou do klášterní kavárny*“ (ČTK, 2018), nebo ty, kdy církev funguje jako místní zaměstnavatel, např. při správě lesů – „*Biskupství hledá kočího*“ (les, 2018).

Nedostatek finančních prostředků církve se táhne jako červená linka celým rokem 2018, ilustrací nejsou jen chátrající památky, ale také např. nízké platy kněží. Jen málo článků vysvětluje tuto problematiku detailněji. Výjimkou je obsáhlý článek „*Zaplat si faráře. Peníze od státu nahrazují dary*“:

„Brněnské biskupství vydělává na platy svých kněží prostřednictvím sbírky. Věřící letos poslali do speciálního fondu přes 2,6 milionu korun. Nejchudší biskupství v zemi tak řeší, jak ufinancovat mzdy farářů po odluce od státu. (...) Vystudovali vysokou školu, mají mnohaletou praxi, přesto jim měsíčně na účtu přistává třeba jen patnáct tisíc korun. Kněží mají vůbec nejnižší platy mezi lidmi s vysokoškolským vzděláním.“ (Solařiková, 2018)

I v roce 2019 se články zaměřovaly zejména na otázku případného **zdanění finančních náhrad**. Církevní představitelé jeho reálné schválení nepřipouštějí (jako například sekretář České biskupské konference Stanislav Přibyl citovaný v článku „Církev: Po zdanění propouštíme“ (Pokorný, 2019), přesto jde přirozeně o silně rezonující téma. MF Dnes přistupuje k tématu neutrálně (84 zpráv), výrazně více prostoru dává reakcím, které zdanění odsuzují (23 pozitivně vůči 5 negativně laděným zprávám). Články proti zdanění restitucí jsou **rámovány antikomunistickou rétorikou**, často zdůrazňují konkrétní dopady zdanění, zejm. fakt, že by církev musela propouštět své zaměstnance (Suchomel, 2019). Církevní aktérství je i v tomto roce silné, objevují se rozsáhlé rozhovory s církevními představiteli, přímé citace, i články zaměřené výhradně na perspektivu církví. Ve vztahu k náhradám tak např. vedoucí majetkového odboru královéhradeckého biskupství Petr Kábrt vysvětluje, proč se církev zaměřuje na investování:

„Diecéze by sice mohla sáhnout po penězích z restitučních náhrad, to však interní směrnice zakazuje. Biskupství, kapituly ani farnosti je na provozní výdaje použít nesmí. Veškeré peníze z restitucí musí dál investovat. Stejná pravidla platí i při prodeji navrácených pozemků. Farnost tyto peníze nemůže dát do opravy kostela, nemůže je projít. Musí je investovat do majetku, který přináší pravidelný zisk. Může třeba koupit byty na pronájem a teprve z výnosů opravit kostel,“ popisuje Kábrt.“ (Hejtmánek, 2019)

Z lokálních témat se nejčastěji objevují neutrální zprávy o sporech církve se státem nebo obcemi o pozemky nebo budovy (např. o Květnou zahradu zámku Kroměříž, o Chrlický zámek, o hrad Bouzov, spor o rybníky v Třeboni nebo o městské pozemky ve Vimperku). Dále články popisují **dohody o spolupráci mezi obcemi a církví**. Zde se často objevují jako problém chybějící finance, typicky na renovace kostelů. Důvody, proč církev někde nad spoluprací váhá, nejsou ale vždy místním aktérům srozumitelné. Ilustrativní může být vyjádření Petra Brabce ze spolku Přátelé Markvarticka, který se zasazuje o renovaci místních vzácných varhan:

„Spolek, jenž vznikl před čtyřmi lety, hledal zastání a pomocnou ruku u církve, která varhany vlastní. Varhany jako celý kostel jsou kulturní památkou. První krok, než jsme sbírku vůbec spustili, bylo získat památku do majetku obce, ale třeba mobilíář až na pár výjimek a nástroj jsou stále majetkem církve, od níž je máme v zápůjčce. Bohužel církev nám žádné peníze na opravu neposkytne, protože, jak nám bylo řečeno, podobných kostelů, jako je ten náš, má stovky,“ uvádí Brabec.“ (Vaničková, 2019)

V obecné rovině tento **problém komunikační distance** zmiňuje v jednom z mála vůči církvi kritických textů publicista Martin Komárek, když tvrdí, že „(...) církve, zejména katolická, nedokázaly na poptávku po moderní víře dát žádnou přitažlivou nabídku. Církve jsou uzavřené do sebe, jako by ani nechtěly zasahovat do života společnosti, když zrovna nejde o majetek“ (Komárek, 2019).

Pozitivně naopak spolupráci s církví glosuje například Kateřina Machová ze Správy CHKO Žďárské vrchy: „Před dvěma lety do hry navíc vstoupily církevní restituce. Ty pro nás znamenaly vznik nového partnera z řad větších vlastníků. Zatím je s nimi spolupráce dobrá, mají velmi zodpovědný přístup,“ říká Machová“ (Nedělková, 2019).

Obecně se ale články o spolupráci omezují na krátké informativní zprávy. Specifický je proto v tomto kontextu článek „V klášteře Porta coeli se opět vaří pivo“ o nově založeném minipivovaru Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova, který příběhově popisuje genezi vzniku celého nápadu, a zároveň ukazuje spolupráci církve s místními v novém světle, kdy nápad na spolupráci přichází zvenčí a církev se stává nadšeným partnerem místních aktivistů (Osouch, 2019).

Sociální témata jsou k restitucím vztahována zřídka. Výjimkou je např. článek o vzniku nových sociálních bytů v budově evangelické fary v Trinci „Fara se změnila na sociální bydlení“ (Jag, 2019), zmínka o sociálních službách plánovaných v prostorách bývalé jezuitské koleje v Luži v článku „Diecéze skupuje pozemky a kanceláře“ (Hejtmánek, 2019), který podrobně popisuje investiční záměry církve, nebo informace o záměru vybudovat soukromý domov pro seniory v bývalém klášteře a domově řádových sester v Koclířově na Svitavsku, kde aktuálně sídlí Českomoravská Fatima (Latislav, 2019).

rok	obecné	lokální	obecné/lokální
2012	136	44	6
2013	114	27	5
2018	28	2	13
2019	21	4	1

V roce 2012 převažovaly v Denících články s neutrální konotací. Mezi články s jinou než neutrální konotací převažovaly články obsahující negativní hodnocení nebo mírně negativní hodnocení restitucí. Těch bylo několiknásobně více než článků s pozitivním vyzněním. V roce 2013 opět převládalo neutrální hodnocení, počet protirestitučních článků zůstal téměř identický. Došlo však k velkému nárůstu mírně negativních článků na úkor silně negativních, což je změna oproti roku 2012. Zároveň došlo k drobnému nárůstu počtu prorestitučních článků. V roce 2018 už je situace podstatně jiná – převahu mají stále neutrální články, které řeší restituce v obecné rovině, nicméně poprvé dochází k tomu, že jsou církev a církevní restituce vnímány převážně pozitivně. V Denících za rok 2019 se až na výjimky nevyskytují zprávy vykreslující církev negativně. Převahu mají stále články s neutrálním zabarvením, nicméně pozitivní konotace se v článcích vyskytuje také, ačkoliv v menším měřítku. Důležité je také zmínit, že došlo k velkému úbytku celkového počtu článků obsahujících naše klíčová slova. Dění v církvi tak zřejmě pomalu přestává být hodnoceno restituční optikou.

2012: Restituce jako volební téma

V roce 2012 převládalo v Denících neutrální referování o restitucích. Většina článků je informativního charakteru. Hlavním tématem těchto článků jsou diskuse ohledně změny restitučního zákona a restitucí jako volebním tématu souvisejícím jak s krajskými a senátními volbami, tak i s nadcházející prezidentskou volbou. Toto je typické hlavně pro články, které se zabývají restitucemi v obecné rovině. U lokálně zaměřených zpráv vidíme mnohem větší názorové zabarvení, které často plyne z osobní angažovanosti v dané kauze.

Celkový obraz církve a církevních restitucí byl **mírně vychýlen v neprospěch prorestitučních postojů**. Větší prostor byl dán odpůrcům restitucí, přičemž článků vyjadřujících se v neprospěch církevních restitucí a církví bylo 36. Pozitivně laděných zpráv se v Denících v roce 2012 objevilo pouze 10 a většina z nich pocházela z rozhovorů s církevními aktéry. Negativně laděné články píše několik často se opakujících autorů (Štván a Procházková).

4.2. se v Denících objevil rozhovor s odpůrkyní církevních restitucí, spisovatelkou a signatářkou Charty 77 Lenkou Procházkovou, která v něm zdůrazňuje **zpochybňování vlastnického nároku církve na majetek**, což přímo v rozhovoru nazývá „pokusem o krádež“:

„Jedna krádež má být nahrazena druhou? Tohle má být navíc krádež posvěcená zákonem. A i když státní zástupci nemohou předběžným opatřením zabránit přijetí zákona, bude navždy zapsané, že tady byla aspoň jedna osoba, která na nezákonný převod upozornila. Doufám, že bude možné vše revokovat a můj výstřel do tmy probere poslance ze spánku.“ (Perknerová, 2012)

Argument **chamtivé a marnotratné** církve se objevuje napříč celým rokem. V několika článcích z rubriky U nás doma se autor František Štván profiluje jako výrazný odpůrce církevních restitucí. Ve velmi provokativním protirestitučním článku s názvem „Je kardinál Duka zlodějem ve stádiu pokusu?“ píše:

„Nebyl to náhodou sv. Matouš, který nepochybně i v zájmu psychoterapie kléru kázal, co získáš na majetku, ztratíš na klidné mysli? Neměl náhodou pravdu, když nelze přehlédnout, jak zjištěným zástupcům církve a jejich fandům v Parlamentu tečou ze strachu, že jim, nebojím se napsat, restituční podvod nevyjde, nervy?“ (Štván, 2012)

V lokálním kontextu jsou restituce kritizovány zejména z perspektivy obcí, které jsou v roli obětí nedokončeného restitučního procesu. Zmiňovány jsou zejména zablokované pozemky a s tím spojené finanční ztráty a stagnace infrastruktury. Pozitivně laděné jsou naopak články, ve kterých

je církev vyobrazena jako **lokální aktér a nositel duchovních a tradičních hodnot**, což je zmíněno například v článku „Z Rokycan si s sebou odvezu hodně vzpomínek“ (Šopejstalová, 2012), kde vikář římskokatolické farnosti Jaroslav Hůlle hovoří o důležitosti spolupráce mezi obcemi a církví. Z pozitivně laděných zpráv lze zmínit argument, o který se opírají zejména církevní představitelé, kteří říkají, že **církev je dobrý hospodář**, který bude s majetkem zacházet lépe než stát.

2013: Církev hospodařící a spolupracující

V roce 2013 došlo k mírnému poklesu celkového počtu článků, z nichž většina stále zachovává neutrální informativní tón. Počet výrazně protirestitučních zpráv klesl, narostl naopak počet článků, které mají mírně negativní konotaci. Z toho lze odhadovat, že došlo k částečnému uklidnění radikálních protirestitučních narativů, pravděpodobně v souvislosti s ukončenou protirestituční kampaní ČSSD. Větší prostor dostali v Denících církevní představitelé, díky tomu také mírně vzrostl počet prorestitučních článků. Aktivita církve jsou vyjádřeny více explicitně. Vyzdvihována je zejména sociální a charitativní práce, podíl na kulturním životě obcí, správa památek a kvalitní hospodaření církve. Deníky informují i o nedořešených restitucích, které brzdí další rozvoj obcí. V tomto kontextu se ale o restitucích mluví spíše s pozitivní konotací, kdy je zmiňována **dobrá spolupráce mezi obcemi a církví**, které se snaží vyjít obcím vstříc s **odblokováním restitučních majetků**.

V Karlovarském deníku se např. objevuje článek „Festival adrenalinových filmů v kostele? Dobrý nápad“, kde starosta obce Boží Dar v rozhovoru popisuje dobrou spolupráci obce s církví:

„Při převzetí kostela od katolické církve do majetku města v lednu tohoto roku, jsme sdíleli stejný názor, že božídarský kostel musí do budoucna zase začít žít. A to jak církevními obřady, tak kulturní nebo jí podobnou náplní. Kostel musí sloužit lidem a my pouze hledáme cesty, jak toho docílit. Dle našeho názoru můžeme takto s katolickou církví existovat v dobré symbióze.“ (Kalinová, 2013)

Většina negativně laděných článků pochází z pera stejných autorů jako v předchozím roce, a to již zmíněného Františka Štvána a Kateřiny Perknorové, kteří dostávají v Denících pravidelně prostor. Jejich kritika církevních restitucí je založena na vyobrazení církve, která je „chamtivá a parazituje na nevěřící většině“.

2018: Nadějně vztahy církve a obcí

V roce 2018 se výskyt článků referujících o církevních restitucích značně snížil. V letech 2012–2013 se v obou případech jednalo o počet převyšující 100 článků za rok. V roce 2018 jich bylo již pouze 28, z nichž se většina zabývala restitucemi na obecné úrovni. Tématem, které v člancích nejvíce rezonovalo, bylo **zdanění církevních restitucí**. Největší změnou oproti roků 2012 a 2013 je **téměř úplná absence článků s negativní konotací**. Nejvíce bylo stále článků informativních s neutrálním laděním, ve kterých lze sledovat posun jednotlivých politických kauz. Přibýlo naopak článků s prorestituční tematikou, ve kterých je církev zobrazována poměrně pozitivně.

Pozitivní hodnocení lze sledovat zejména v rozhovorech se starosty nebo zastupiteli obcí, ve kterých došlo k odblokování církevních majetků, nebo ve kterých církev aktivně participuje na veřejném životě. Aktivita církve jsou vnímány pozitivně v kontextu jak hmotné, tak i sociální pomoci obcím.

V článku „Benediktýni darovali Libočanům sto tisíc na rekonstrukce cest“ reaguje starosta obce Libočany na dar, který obdržel na opravu silnic od řádu benediktinů:

„Obec si velice váží daru, který je určen na místní komunikace v Libočanech. O to více to potěší, když jde o vůbec první dar, který kdy obec na cesty dostala.“ (pk, 2018)

Vzhledem k těmto faktorům jsou pak i samotné církevní restituce vnímány pozitivněji a reflektovány jako „náprava křivd“. Celkově vzato jsou **vztahy církve a obcí vykresleny mírně pozitivně**. Prostor vyhrazený církevním a profánním aktérům je zhruba stejný a obě strany v člancích nejčastěji hovoří o vzájemné pomoci a spolupráci.

V roce 2019 dochází k dalšímu drobnému poklesu počtu sledovaných článků. Informování o restitucích je převážně neutrální, se silnou převahou pozitivních konotací nad těmi negativními. Pozitivně o restitucích referuje především sama redakce, dále pak zástupci církví a jednotlivých obcí. Negativní zprávy se v Denících za rok 2019 až na výjimky nevyskytují. Většina článků psaných z pohledu redakce se snaží zachovávat neutrální pohled, ale poměrně často poskytuje prostor pro rozhovor církevními představitelům, případně je cituje. Hlavním tématem je stále **politický boj o zdanění církevních náhrad**.

Pozitivní vykreslení církve se v člancích také vyskytuje, ale v menším měřítku. Vyzdvihována je **spolupráce s obcemi**, podíl církví na kulturním životě v obcích, snaha udržovat památky v dobrém stavu a ochota předat svůj majetek obcím, pokud na jeho správu nejsou peníze. V souvislosti se zmiňovanou symbiózou s obcemi je ale také zmiňován další aspekt, a to, že je církev příliš **chudá** na to, aby se mohla o svěřené majetky kvalitně postarat, tudíž je nutná i pomoc samotných obyvatel obcí a dobrovolníků. To ilustruje například článek s názvem „*Spolky i obce zachraňují kostely*“. V něm hovoří páter Alexander Siudzik z podbořanského děkanství:

„Je dobře, že se najdou lidé, kteří si váží věcí, které nám odkázali předci. Bez jejich pomoci by obnova památek neprobíhala tak, jak probíhá. Sami bychom na ni neměli síly ani prostředky.“ (Kinšt, 2019)

Církev byla výrazněji negativně vykreslena pouze v jednom článku, kde autor připomínal roli katolické církve v čarodějnických procesech.

Internetové zdroje

Poptávka analýzy internetových zdrojů přišla v poměrně pozdní fázi našeho výzkumu, takže jsme se museli pokusit zakomponovat ji do již rozpracované analýzy. V rámci analýzy internetových zdrojů jsme se zaměřili na články zabývající se církevním majetkem nebo církevními restitucemi v plzeňské diecézi. Pro analýzu jsme zvolili dva hlavní zdroje: (1) zpravodajský server Christnet.eu, kde jsme se zabývali roky 2003–2021, a (2) Twitter Tomáše Holuba a Twitter Biskupství plzeňského. V těchto případech jsme se zabývali roky 2018–2020.

Většina článků má informativní a neutrální charakter. **Popisují stav věcí a nepouští se do kritických názorů**. Součástí článků je často výpis pozemkových změn, oprav nebo získaných majetků. Příběhově laděné články zde téměř nenacházíme. Články jsou psány spíše stroze a formou výčtu informací nebo stručné reportáže. Na twitterových účtech se píše o restitucích velmi málo. V člancích na Christnet.eu je už restitučních zpráv více, ale je z nich zřejmé, že jsou orientovány především vnitrocírkevně a při jejich čtení je často nutná předchozí znalost jednotlivých kauz.

Nejvíce zmiňovaným tématem v člancích je špatný stav kostelů a církevních památek v Plzeňském kraji a s tím související **nedostatek církevních financí na jejich údržbu a opravu**. Toto téma se vyskytuje napříč celým analyzovaným obdobím. V této souvislosti se objevují články informující o levném prodeji církevních objektů plzeňské diecéze (Zdechovský, 2003) nebo o převádění kostelů na obce a spolky (juml, 2020). Tematizován je také problém s vykrádáním kostelů, kdy dochází ke krádežím církevních statků (ozdob, soch a dalších) nebo ke krádežím vzácných kovů. Druhým důležitým tématem vyskytujícím se ve zprávách je hospodaření církvi a nakládání s nabytým restitučním majetkem. Nejčastěji se vyzdvihuje investice do koupě nebo stavby bytů, které pak budou sloužit k pronájmu. Nejedná se jen o klasické nájemní bydlení, ale i sociální bydlení, hospice nebo domy pro seniory. Často vyskytujícím se tématem je pak snaha o zhodnocení získaných pozemků, to se děje nejčastěji skrze pachtovní smlouvy. Články s tímto tématem se objevují mezi roky 2014–2020. Jsou zmíněny i další druhy investic, konkrétně do opravy památek a do církevního vzdělávání.

Okrajově byly zmíněny dva problémy, se kterými se církev v posledních letech vypořádává. Prvním z nich je příliš pomalé vrácení restitučních majetků, což je důvodem, kvůli kterému ho nemůže církev náležitě zhodnotit. To je typické zejména pro roky těsně po schválení restitucí, tedy 2012 a 2013. V pozdějších letech (od 2016) je kladně vnímána spolupráce s obcemi a s tím spojené odblokování pozemků. Druhým zmíněným problémem je postupný úbytek věřících, se kterým se plzeňská diecéze potýká. V článku *Credidimus caritati – Osobní list biskupa všem věřícím Plzeňské*

diecéze tehdejší biskup plzeňské diecéze František Radkovský (2014) vyzývá, aby kněží hledali cesty k tomu, jak úbytek věřících zastavit.

Vyskytovaly se dva typy vazeb k restitucím. Prvním typem je vazba spojená s **financováním** – kdy autoři článků předkládají to, jakým způsobem církev s nabytým majetkem hospodaří, do čeho investují, jak restituční procesy probíhají a podobně. Druhým typem vazby je **spolupráce s obcemi** – kdy je tematizováno, jakým způsobem církev po restitučních procesech spolupracuje na rozvoji obcí, jakým způsobem obcím pomohlo odblokování majetku atd. Velká část článků pak restituční procesy přímo nezmiňuje, ale zabývá se církevními majetky a vztahy s obcemi.

Shrnutí závěrů analýzy

Ve všech sledovaných denících se objevovaly odkazy na obecné povědomí, které vůči restitucím chová nedůvěru a církev považuje za hamižné. Přestože sledované deníky podprahově pracovaly s některými klišé, odkazujícími k církevním restitucím jako emotivnímu a zpolitizovanému tématu nebo k představě chudé a zároveň po majetku bažící církve, mediální obraz, který vytvářely, byl – možná překvapivě – vyrovnaný, vůči církvi i restitucím neutrální. U názorových článků **převládaly ty s pozitivní konotací**. Vstřícné mediální prostředí budovali prostřednictvím antikomunistické rétoriky zejména redaktoři jako Pavel Šafr (Blesk) nebo Luděk Navara (MF Dnes).

Zvláště v případě deníku Blesk může být toto zjištění nečekané – i přes využívání postupů typických pro bulvár (důraz na emoce, negativitu či překvapení) nabízela redakce vyvážené informace o průběhu schvalování restitučního zákona i jednání o případném zdanění finančních náhrad. Negativní rámování bylo mírně výraznější jen v případě Deníků v letech 2012 a 2013, i zde ale s projednáváním náhrad v roce 2018 nastal výrazný obrat směrem k pozitivnímu informování o církvi i restitucích.

V obecné rovině všechny zkoumané deníky staví na **antikomunistické** rétorice. Analogicky restituční rámují jako výraz spravedlnosti a církev jako potenciálně lepšího hospodáře nežli stát.

Jednu z názorových koalic kritiků restitucí (patrnou např. v MF Dnes 2012 a 2013) vytvářejí obavy okolo správy restituovaného majetku. Kritici chápou restituční procesy jako upřednostňující církev vůči jiným restituentům, zejména zemědělcům a drobným podnikatelům. Obávají se, že církev nezvládne nabytý majetek efektivně spravovat. Blokování majetku je do roku 2013 chápán jako důvod stagnace rozvoje obcí. S jeho návratem jsou tak spojena vysoká očekávání týkající se budoucí spolupráce církve s obcemi. V době řešení zdanění finančních náhrad po roce 2018 trvají pozitivní očekávání a objevují se příklady dobré praxe, zmiňována je ale také mnohdy netransparentní domluva s církvi v této oblasti.

V letech 2012 a 2013 jsou tedy hlavními aktéry restitučních zpráv obce. V letech 2018 a 2019 se výrazným lokálním aktérem mediálních příběhů stává církev. **Nevystupuje však jako lokální partner, ale spíše jako lokální solitér** – nabízející pracovní místa nebo různý typ služeb –, méně patrná je její aktivní partnerská role ve spolupráci s místními spolky a dalšími lokálními subjekty.

Agenda zkoumaných internetových vnitrocírkevních médií byla velmi podobná jako u tištěných necírkevních médií – zaměřovala se na obtíže s financováním církvi a na spolupráci s obcemi, nabízela ale detailnější, insidersky orientované informace. Články byly **informativní, často stroze výčtové, nenabízely hlubší příběhové linky**.

Z výzkumu vyplývá následující:

- Restituční téma v médiích stále rezonuje.
- Objevují se obavy, že pro církev bude hospodaření s objemným majetkem administrativně natolik náročné, že hrozí i jeho zneužití třetími stranami (například při přeprodeji, pronájmech apod.).
- Obce se ocitají v nejistotě, jak bude vypadat další spolupráce s církvi v jejich lokalitě.
- Opakovaně se objevuje kritika nedostatečně otevřené komunikace církve vůči veřejnosti.

Doporučení pro další komunikaci tématu církevních restitucí

Spíše než snaha téma restitucí zcela opustit může k pochopení komplexnosti důsledků restitucí pomoci naopak zdůrazňování vazby aktuálních církevních aktivit právě na restituční proces.

Mediální prezentace církve by se měla zaměřit na následující oblasti:

- Ukázat, jakou činnost církví pomohly restituční procesy usnadnit. Jaké konkrétní aktivity byly díky restitucím zprostředkovány, rozšířeny, zachovány či obnoveny?
- Vtahujícím, atraktivním způsobem popisovat aktivity vázané na finanční náhrady nebo navrácení restituovaných objektů a pozemků, které jsou provozovány ve spolupráci s různými lokálními aktéry (obcí, občanskými sdruženími, dobrovolníky, spolky).
- Zprostředkovat konkrétní „osudy“ církevních nemovitostí a osobních příběhů lidí, kteří se podílejí na péči o ně.
- Klást důraz na mnohost perspektiv, které církev v médiích zastupují (mluvčí, řadová farníci, spolupracující dobrovolníci...).

Stěžejním tématem další mediální komunikace by se měl stát důraz na lokální spolupráci. Církev by se v něm měla ukázat jako vstřícný aktivní partner, nikoliv, jak k tomu svádějí interpretace zřídka se objevujících, ale přesto nezanedbatelných článků, vystupovat jako chudý, nečitelný a lokální komunitě vzdálený subjekt. V této interpretaci církev využívá laskavosti obce, protože se sama nezvládá o majetek starat, případně – ještě hůře – na spolupráci s místními z nepochopitelných příčin rezignuje. Linka spolupráce s obcemi a místními spolky by proto zasloužila v mediální komunikaci posílit².

Typickým tématem lokálně orientovaných článků je chátrající církevní majetek, na jehož renovaci nebo správě chybí církvi prostředky. Zároveň však tato specifická situace zůstává pro běžné publikum nesrozumitelná. Pomoci mohou příklady popisující náročnost konkrétních oprav, ideálně ilustrované fotografiemi a detailními rozhovory s dobrovolníky, kteří s církví spolupracují. V případě péče o rozsáhlý a často zchátralý majetek je třeba konkrétně a srozumitelně vysvětlovat, co správa budov obnáší. Stejně tak je dobré vysvětlovat – a církev se o to v několika článcích pokusila –, co se děje s výtežky z investic, tedy vysvětlit, že výnosy nejsou účelem samy o sobě, ale slouží jako prostředek k duchovní/sociální/kulturní činnosti.

Při komunikování témat týkajících se restitucí je možné využít personalizaci – převyprávět „velký restituční příběh“, resp. jakékoli jeho aktuální důsledek, optikou osobního příběhu konkrétního aktéra. Zprostředkováním nejen výsledku, ale i prožitku (toho, jak se konkrétní člověk cítil, když byl při tom) pomůže čtenářům situaci kolem restitucí věrněji přiblížit a pochopit – lépe se vžít do role, která jim může být velmi vzdálená. Podrobný rozbor narativně bohatého článku, který může sloužit k inspiraci, jak psát o obtížných tématech, nabízíme v [příloze](#) (str. 93).

Při volbě strategie, jak komunikovat o církevních restitucích a jejich důsledcích, je třeba zvážit, že i v periodících, která jsou jinak zaměřena výrazně prorestitučně (MF Dnes, Blesk, Deníky v letech 2018 a 2019), jsou restituční procesy automaticky popisovány jako akt na veřejnosti nepopulární. Takto obecně přijímanou rétoriku je možné narušit snahou o přesměrování agendy (agenda setting) – nabízí se představování příkladů dobré praxe, které ukazují různé formy spolupráce s obcemi nebo místními organizacemi.

Jestliže je jedním z hlavních bodů kritiky, která se v médiích objevuje, jistá netransparentnost církevní komunikace, je třeba promýšlet, jak se církev může stát prostřednictvím médií otevřenější a čitelnější. Otázky, které je možné si v této souvislosti na základě výsledků analýzy klást, jsou následující: Má a chce církev vystupovat jako homogenní aktér? Jak by na čtenáře působila případná názorová diverzita? Jaké dopady by mělo, kdyby vedle církevních mluvčích více prostoru v médiích zaujímali řadová farníci? Je možné nabídnout společnosti plastičtější obraz jak z hlediska širší činnosti církve, tak z hlediska různých hierarchických pozic v jejím rámci? Lze bezprostředně přiblížovat běžnou, rutinní činnost farníků – včetně laiků, kteří se podílejí na správě majetku?

2) Inspirativní je v tomto smyslu také kapitola Barbory Benešové [Církev jako správkyně veřejného prostoru](#) (str. 63).

Frantová, V. (2022). *Obraz církve v mediálním referování o restitucích a odluce [rukopis – kapitola v monografii]*. Praha: Karolinum.

Galtung, J., & Ruge, M. H. (1965). The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers. *Journal of peace research* 2(1), 64-90.

Hajer, M. A. (2009). *Authoritative Governance: Policy-making in the Age of Medialization*. Oxford: Oxford University Press.

Hajer, M., Wagenaar, H. (Eds.) (2003). *Deliberative policy analysis: understanding governance in the network society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kohlbacher, F. (2006). The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 7(1).

Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum: Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 1(2).

Mediaprojekt 2019. http://www.unievydavatelu.cz/cs/unie_vydavatelu/medialni_data/vyzkum_ctenosti

Data

ČTK. (2013). Bleskem. *Blesk*. 23. 4., 4.

ČTK. (2013). Bleskem. *Blesk*. 11. 10., 3.

ČTK. (2013). Jednání s Dukou. *Blesk*. 15. 11., 5.

ČTK. (2018a). Františkanky v Olomouci zvou do klášterní kavárny. *Mladá fronta DNES*, 16. 1., 16.

ČTK. (2018b). Sestry alžbětky se věnují seniorům. *Mladá fronta DNES*, 24. 1., 16.

Hejtmánek, T. (2019). Diecéze skupuje pozemky a kanceláře. *Mladá fronta DNES*, 27. 6., 14.

höh. (2012). Dělalí z nás voly. *Blesk*, 4. 9., 9.

jag. (2019). Fara se změnila na sociální bydlení. *Mladá fronta DNES*, 27. 2., 12.

jko. (2018a). Hádka o restituce. *Blesk*. 14. 12., 5.

jko. (2018b). Kováčik: Zdaňte náhrady nebo je šmytec. *Blesk*, 4. 6, 3.

jn. (2019). Prezident Zeman i komunisté utřeli. *Blesk*, 16. 10., 4.

jt. (2018a). Církve by měly přibrzdit. *Blesk*, 12. 9., 2.

jt. (2018b). Duka zkritizoval zdanění. *Blesk*. 29. 9., 4.

jt. (2018c). S Babišem se vrátí i komunisté! *Blesk*, 8. 6., 3.

juml. (2020). Plzeňské biskupství převedlo na obce a spolky přes stovku kostelů. *Christnet*, 3. 2.

Kalinová, I. (2013). Festival adrenalinových filmů v kostele? Dobrý nápad. *Deník*, 15. 10., 3.

Kalkusová, M. & ČTK. (2018). Církve si otevřela SUPERHOTEL! *Blesk*, 21. 9., 6.

Kinšt, P. (2019). Spolky i obce zachraňují kostely. *Deník*, 27. 9., 1.

Klimková, P. (2013). Graubner: Námitky vůči restitucím jsou hloupé. *Mladá fronta DNES*, 18. 3., 1.

Komárek, M. (2012). Mrskut. *Mladá fronta DNES*, 7. 4., 10.

Komárek, M. (2019). Ztracený český Bůh. *Mladá fronta DNES*, 1. 6., 12.

Kopřiva, J. (2019). Ve vedení ANO ani v hnutí (ted) být nechci! *Blesk*, 16. 2., 2.

Latislav, R. (2019). Z kláštera se má stát domov pro seniory. *Mladá fronta DNES*, 6. 11., 14.

les. (2018). Biskupství hledá kočího. *Mladá fronta DNES*, 19. 11., 13.

lim. (2012). „Spolupráce s cisterciáky je výborná“. *Mladá fronta DNES*, 26. 11., 1.

map. (2012). Bleskem. *Blesk*, 31. 8., 5.

Mendlová, Z. (2018). Kultura ne, mše ano. Církve už nechce dobrovolníky. *Mladá fronta DNES*, 1. 3., 13.

Navara, L. (2012a). Konec tahanic. Poslední velký dluh z komunistického režimu bude splacen. *Mladá fronta DNES*, 12. 1., 3.

Navara, L. (2012b). Všechny křivdy stát nenapraví. *Mladá fronta DNES*, 4. 2., 4.

Navara, L. (2013). Prodám hřbitov (kostel a márnice v ceně). *Mladá fronta DNES*, 19. 3., 4.

Nedělková, J. (2019). Zlom přinesl až zákon o ochraně přírody a krajiny. *Mladá fronta DNES*, 2. 12., 60.

Nedvěd, J. (2013). Výročí diecéze a recept proti rozčilení. *Mladá fronta DNES*, 9. 5., 2.

Nezvalová, M. (2013). Vyučil se malířem pokojů, dnes je děkanem katedrály. *Mladá fronta DNES*, 4. 9., 3.

Osouch, M. (2019). V klášteře Porta coeli se opět vaří pivo. *Mladá fronta DNES*, 20. 7., 17.

Perknerová, K. (2012). Když církve dostane majetek, bude to krádež. *Deník*, 4. 2., 14.

pk. (2018). Benediktýni darovali Libočanům sto tisíc na rekonstrukce cest. *Deník*, 11. 5., 3.

Plechátá, J. (2013). Církve už se připravují na vrácení pozemků. *Mladá fronta DNES*, 22. 3., 1.

Pokorný, J. (2012). Komunisty beru. *Mladá fronta DNES*, 1. 10., 4.

- Pokorný, J. (2019). Církev: Po zdanění propouštíme. *Mladá fronta DNES*, 17. 1., 5.
- Poláchová, R. (2012). Fórum čtenářů. *Mladá fronta DNES*, 17. 1., 9.
- Procházková, P. (2012). „Jsme zvyklí na trpělivost“. *Mladá fronta DNES*, 12. 1., 3.
- Radkovský, F. (2014). Credidimus caritati. *Christnet*, 12. 2.
- Růžička, J. K. (2013). Velká voda by neměla mít šanci. Žamberku pomohly restituce. *Mladá fronta DNES*, 19. 7., 2.
- Solaříková, I. (2018). Zaplať si faráře. Peníze od státu nahrazují dary. *Mladá fronta DNES*, 28. 7., 17.
- Stropnický, M. (2012). Restituční otazník. *Mladá fronta DNES*, 5. 9., 12.
- Suchomel, P. (2019). Zdanění církví: bolševik si v Česku zapomněl přezůvky. *Mladá fronta DNES*, 24. 1., 9.
- Šafr, P. (2012). Udělali dobře. *Blesk*, 9. 11., 2.
- Šafr, P. (2012). Vrátit majetek církvím? Ano. *Blesk*, 11. 1., 3.
- Škarda, P. (2012). Nepříjemná nejistota, sladká nevědomost. *Mladá fronta DNES*, 18. 7., 2.
- Šopejstalová, B. (2012). Z Rokycan si s sebou odvezu hodně vzpomínek. *Deník*. 16. 8., 2.
- Štván, F. (2012). Je kardinál Duka zlodějem ve stádiu pokusu? *Deník*, 25. 6., 10.
- Tichý, O. (2012). Stát na restitucích nakonec vydělá. *Blesk*, 9. 11., 2.
- Vaničková, K. (2019). Markvartickým na nástroji záležití, chtějí pozvat mistry. *Mladá fronta DNES*, 17. 6., 14.
- Veselý, J. (2012). Ukradené má být vráceno. To je jasné, ale... *Mladá fronta DNES*, 12. 1., 2.
- Veselý, J. (2013). V co věří Severočeši? 1 200 lidí se hlásí k řádu rytířů Jedi. *Mladá fronta DNES*, 5. 1., 1.
- Zdechovský, T. (2003). Církevní majetek na prodej za levný peníz. *Christnet*, 18. 12.

Veronika Frantová je socioložka se zaměřením na kvalitativní analýzy narativů a diskurzů v občanské společnosti. Z perspektivy kulturní sociologie a kulturních válek bádá zejména v oblasti témat, která vzbuzují společenské kontroverze. Podílela se např. na výzkumech o islamofobii – kniha *Countering Islamophobia in Europe* (2019).
E-mail: veronika.frantova@fsv.cuni.cz

Petr Haas je student sociologie na Fakultě sociálních věd UK v současné době dokončující magisterské studium. Výzkumník podílející se na kvalitativních výzkumech pro Univerzitu Karlovu i soukromé zadavatele.
E-mail: phaas11@seznam.cz

PŘÍLOHA: Příběhy, emoce a bohatost perspektiv jako příklad dobré praxe

Kauza Trmice: hospodářská naivita, netransparentní komunikace církve, „obyčejní věřící“ vs. biskupství

Obavy z neschopnosti hospodařit s nabytým majetkem a kritizování komunikačního deficitu církve se objevují i v textech redaktorů velmi vstřícných vůči církvi a restitučnímu procesu. Následující analýza článku o zkrachovalé faře v Trmicích (popis kauzy viz níže) ukazuje, jaké argumenty a rétorické prostředky jsou v tomto kontextu využity. Pro svůj nadstandardní rozsah a relativní bohatost perspektiv byla vybrána reportáž Ludka Navary, která vyšla v roce 2013 v MF Dnes – *Prodám hřbitov (kostel a márnice v ceně)*. Přestože případ trmické farnosti lokálně vybočuje z plzeňské diecéze, může analyzovaný článek sloužit jako příklad dobré praxe komunikování složitých lokálních kauz s širším obecným přesahem, protože se nesnaží možný kritický obraz církve bagatelizovat, ale ukazuje celou kauzu – tedy situaci, na kterou je poměrně nelichotivý obraz církve navázán – v jejím širším kontextu. Tuto kritiku tak postupně pomáhá mírnit.

Způsob vyprávění splňuje charakteristiky napínavého narativu, jeho postavy nejsou černobílé, přes různé peripetie nabízí smířlivý konec. Zástupci církve (trmický farář, sedlčanský kněz, mluvčí Biskupství litoměřického) jsou přímo citováni, stejně jako lokální aktéři (insolvenční správce, místní občané). Vyprávění se snaží zprostředkovat emoce zúčastněných, včetně pocitů redaktora, a ukázat kauzu z jejich různorodých úhlů pohledu. Osa příběhu je poskládána z aktérských perspektiv – nevypráví se „o někom“, každý má „svůj“ hlas.

Zájem vzbuzuje hned napínavý úvod, který využívá potenciál *překvapení* jakožto slibné zpravodajské hodnoty (opravdu je možné prodávat hřbitov?):

Obyvatelé Roudníků na Ústecku žasnou: realitní kancelář nabízí jejich hřbitov k prodeji včetně kostela a márnice. Jak se to mohlo stát? Po krachu severočeské farnosti Trmice se začal rozprodávat její majetek. A mezi něj patří i jejich hřbitov s kostelem...

Postupně se dozvídáme, jak celou situaci vidí jednotliví aktéři kauzy (v závorce u každého úryvku je vždy uvedena odpovídající konotace ve vztahu k církvi: + pozitivní, – negativní, 0 neutrální):

- **(-) občanka z Roudníků: rozčarování, rozhořčení z nenadálé situace**

„Mám tam své předky tři generace zpět. To přece nejde, aby to někdo koupil a šlapal nám tam po hrobech,“ říká Jaroslava Račáková z Roudníků. „To je to nejhorší, co nás mohlo potkat,“ dodává.

- **(-) dobrovolník starající se o kostel v Roudníkách: rozčarování, neadekvátnost a nedůstojnost situace**

Vzadu je márnice. „Máry jsou ještě uvnitř,“ upozorňuje Karel Otcovský, který v Roudníkách bydlí a o hřbitov se ve volném čase stará. Jak se vůbec něco takového mohlo stát?

- **(0/-) insolvenční správce: bezprecedentnost situace, (dobré) kněžství neslučitelné s (dobrým) podnikáním**

„Je to velmi zvláštní případ, který nejde s ničím srovnat,“ říká insolvenční správce Aleš Klaudy. (...) „Já si myslím, že když má být někdo dobrým knězem, nebude dobrým podnikatelem,“ říká diplomaticky Klaudy.

- **(+/-) trmický farář Voleský: sebekritika a obhajoba**

„Průšvih se stal za mne. V roce 2007 jsme začali podnikat se správou lesů, pak nám nabídli údajně výhodně koupit pilu,“ popisuje nešťastný farář.

A také vypráví, jaké to bylo, když farnost zkrachovala: „Ten první rok byl hrozný. Kdybych věděl, že tím ohrozím majetek farnosti i kostel! Byl jsem vynervovaný. Vícero lidí mi to vyčítalo a vyčítá dodnes. Ale já do toho nešel sám, šel jsem do toho s biskupstvím,“ hájí se.

• **(+/-) redaktor: důvěra ve farářovu morálku; kritika jeho naivity**

„A také vypráví, jaké to bylo, když farnost zkrachovala: ‚Ten první rok byl hrozný. Kdybych věděl, že tím ohrozím majetek farnosti i kostel! Byl jsem vynervovaný. Vícero lidí mi to vyčítalo a vyčítá dodnes. Ale já do toho nešel sám, šel jsem do toho s biskupstvím,‘ hájí se. Sedíme spolu na faře v Trmicích a pana faráře je mi upřímně líto. Věřím, že se osobně neobohatil. Ale...“

Zápletka: problematická interní i externí komunikace církve

• **(-) redaktor + místní občan: neochota biskupství sdílet informace a neschopnost komunikovat srozumitelně**

Získat stanovisko Biskupství litoměřického k trmickému průšvihů se ovšem zpočátku ukazuje jako obtížné. Pak nemožné. Mluvčí Jana Michálková píše, že informace mají interní charakter a nebude je zveřejňovat. Majitelům hrobů v Roudnících vzkazuje: „Pokud jde o užívání hrobového místa, pak v souladu s § 25 zákona vzniká nájem hrobového místa na základě smlouvy o nájmu hrobového místa uzavřené mezi provozovatelem pohřebiště jako pronajímatelem (tedy obcí, nikoli farností) a nájemcem.“ Schválně, rozumíte tomu? Zjednodušeně řečeno se prý podle ní se změnou vlastníka nic nemění.

Avšak místní na to mají jiný názor. Nejsou většinou věřící a mezi farářem, farností, biskupstvím a katolickou církví moc nerozlišují. A jsou přesvědčeni, že když jim „církev“ kostel a hřbitov „prošustrovala“, má se postarat o jejich vrácení. „Jestliže církev teď dostane peníze, proč to nevykoupí zpět?“ ptá se sugestivně Otcovský.

Na tuto otázku mířící na aktuální téma církevních restitucí ovšem Michálková neodpoví.

A také na mnohem důležitější otázku, zda dnes existují opatření, která by něčemu podobnému do budoucna zabránila, zvláště když jsou restituce v plném proudu. Nemůže se něco podobného opakovat třeba i ve větším? Nebo někde jinde?

Avšak představitelé biskupství se rozhodli pro mlčení.

• **(-) občanka Trmic: neschopnost hospodařit, naivita**

„S panem farářem jsme vedli mnoho rozhovorů, některé byly i vyostřené. On odpovědnost jistě nese, podepisoval faktury. Vidím za tím naivitu, důvěřivost,“ říká Gottfriedová.

• **(-/+) občanka Trmic: problém církve nikoli v jednání, ale v odstupu, neochotě komunikovat**

„Připomíná, že ‚její‘ sdružení jedná v souladu s biskupstvím. ‚Pan biskup nás podporuje, ale nechce se k té věci vyjadřovat. Což není postoj, který bych považovala za správný. Ale možná jen nevíme všechno,‘ říká Gottfriedová. Ale s názorem, aby biskupství peníze z církevních restitucí investovalo do vykoupení kostelů a hřbitova, zas tak úplně nesouhlasí. ‚Není to tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Církev se musí starat i jinde,‘ říká.

• **(-/0) sedlčanský kněz: pochybení biskupství (nedostatečná supervize), nikoli morální selhání faráře**

„Byla tam celá řada chyb. A já jsem si stoprocentně jistý, že farář se na tom neobohatil. Jiní možná ano. Ale biskupství to mělo víc hlídat,“ soudí Zápotocký.

Záchrana zdola (obyčejní lidé a obyčejní věřící):

Jestliže postoj biskupství v Litoměřicích potvrzuje tradiční přesvědčení mnoha Čechů, že od vrchnosti (ať už jakékoli) nelze čekat pochopení, příběh přes dva roky trvající insolvence trmické farnosti nabízí mnohem nadějnější pohled. Díky obyčejným lidem, obyčejným věřícím není katastrofa tak hrozná, jak se na počátku zdálo.

• **(+) sedlčanský kněz: nezištná pomoc**

„Dozvěděl jsem se z novin, že farnost je v insolvenci, tak jsem tam zajel, promluvil si s farářem a faru vykoupil,“ říká sedlčanský kněz Stanislav Zápotocký. Ze své kapsy dal tři miliony. „Dostal jsem od otce za pozemky nějaké peníze. Vykoupil bych i kostel, ale tolik už nemám,“ říká.

• **(+) vedoucí místního občanského sdružení: náprava jako iniciativa věřících**

Iniciativu ovšem vyvinuli také farníci v Trmicích. Založili sdružení, podali výzvy na všechny

strany a začali sbírat peníze. Samozřejmě, chtějí kostel zpátky. „Přemýšleli jsme, co dělat. Zkoušeli jsme mecenáše, lidi, firmy. Ale hlavní skupinou dárců jsou věřící, často z Moravy, drobní dárci. Třeba důchodci pošlou dvě stě korun. Říkáme tomu druhé Národní divadlo,“ popisuje Marie Gottfriedová z Trmic, která stojí v čele sdružení.

(Následující část textu tu podrobně nerozebíráme. Věnuje se méně šťastné situaci v obci Roudníky, která na rozdíl od Trmic nezaujala v kauze aktivní postoj.)

(Částečné) rozuzlení:

- **(+/-) ekonom pražského arcibiskupství: selhal lidský faktor, nejde o systémový problém; církev se poučila**

Případ zkrachovalé trmické farnosti pochopitelně nastolil otázku, zda se něco podobného nebude opakovat poté, co katolická církev získá další majetky v rámci církevních restitucí. Především kritici restitucí na tento případ rádi poukazovali. Ale skutečnost je, že nakládání s majetkem se v poslední době zpřísnilo, a to hned dvojnásobně. Jednak kvůli Trmicím, jednak kvůli samotným restitucím. Farnosti sice mají právní subjektivitu, ale vše musí ještě schvalovat ekonomové na biskupstvích. „Selhal lidský faktor,“ říká Karel Štícha, ekonom pražského arcibiskupství. Poukazuje, že církev naopak vždy hospodařila uvážlivě. „Vemte si, kolik je v Praze různých šlechtických paláců a jak různě měnily majitele. Ale ten arcibiskupský stojí pořád na stejném místě!“

Tento závěrečný odstavec nevypichuje jen obavu týkající se bezprostředně trmické kauzy, ale odkazuje i k té, která se v MF Dnes pravidelně objevovala z úst kritiků restitucí (v dopisech čtenářů nebo ve vyjádření politiků, se kterými byly vedeny rozhovory): dokáže církev spravovat restituovaný majetek? Redaktor zcela „samozřejmě“ nabízí pozitivní odpověď, kterou vysvětluje zpřísněním schvalovacích procesů v rámci církevní hierarchie. Ekonom pražského arcibiskupství Karel Štícha k tomu v závěrečné citaci dodává, že uvážlivé hospodaření je jednou z tradičních charakteristik církve. Pouze finální „odlehčení“ – nadhled vyjádřený v odkazu na arcibiskupský palác – může vzhledem k závažnosti tématu na čtenáře působit spíše rozpačitě. Celkově je ale text dobrou ukázkou předestření tématu z různorodých perspektiv a snahy vypořádat se s kritikou církve ve vztahu k trmické kauze nikoli pádností argumentů, ale zprostředkováním relativně komplexního emotivního příběhu.

Důraz na emoce, v obecném povědomí spojený s technikou psaní typickou především pro bulvární periodika, nese mnoho výhod – dokáže téma čtenáři nabídnout v přístupnější formě, vtáhnout ho do děje a lépe zprostředkovat perspektivu zúčastněných aktérů. Příběh, který je napínavý, nese krizové zvraty a zároveň nabízí „šťastný konec“, „poučení“, umožňuje čtenáři prožít i jeho případné pochybnosti a zároveň mu nabízí možnost se s těmito pochybami vypořádat.

V článku ovšem nenajdeme rozuzlení týkající se komunikačního deficitu církve. Kritická sebe/reflexe je tu namířena vůči kompetencím faráře, širší kontextuální problém nedostatečné sdílnosti církve rozřešen není.

KRAJINA A RESTITUCE CÍRKEVNÍHO MAJETKU: STAV A STRATEGIE PÉČE

JAN ALBERT ŠTURMA

OBSAH

Úvod a kontext	99
Analýza současného stavu pozemků	99
Stručná charakteristika přírodních podmínek	99
Prostorová struktura	99
Dynamika krajiny	100
Poválečná historie	100
Současnost	101
Typologie krajiny a její hodnota	102
Lesy	102
Bezlesí	102
Greenfields	103
Suburbánní krajina a brownfields	104
Zemědělská krajina	104
Kulturní a sakrální krajina	104
Návrh strategie péče o pozemky	106
Vývoj strategie v průběhu projektu a zodpovězení výzkumných otázek	106
Doporučené organizační změny	106
Současné využití potenciálu a úroveň hospodaření na církevních pozemcích	106
Návrh krajinného plánu	107
Struktura krajinného plánu	107

98	Případové studie	107
	Svatá Anna – současnost a vize zahrady	107
	Současný stav areálu	107
	Transformace areálu v novou zahradu	108
	Návrh zahrady vzešlý z chebské farnosti	109
	Pomezí nad Ohří a Svatý Kříž – využití nevyužitelného	110
	Idea	110
	Současný stav a hodnota pozemků	110
	Pomezí nad Ohří	111
	Popis	111
	Potenciál a návrh využití	112
	Svatý Kříž	112
	Popis	112
	Potenciál a návrh využití	113
	Příklady dobré praxe	114
	Hřbitovy	114
	Brownfields	116
	Zemědělská půda	117
	Intravilán	118
	Travní sady	118
	Relikty staveb	119
	Řízená sukcese v Sudetech	120
	Solitérní stromy	120
	Přirozená dynamika	120
	Shrnutí	121
	Doporučení	121

Úvod a kontext

Tato zpráva je souhrnem převážně přírodovědných a ekologických poznatků, shrnujících nejpodstatnější rysy zrestituované církevní krajiny plzeňské diecéze. **Jedná se o více než 6 tisíc drobných pozemků, pokrývajících téměř 6 tisíc hektarů krajiny.**

Proč je podrobnější krajinářská a přírodovědná analýza zrestituovaných pozemků potřeba? Je jich opravdu hodně a často jsou ve špatném stavu – 40 let konfiskace a následných 20 let dalšího nevyužívání, či naopak příliš intenzivního využívání, udělaly své. Církev si jistě uvědomuje zodpovědnost, jež je spojena s péčí o zděděné pozemky a v obecnější rovině s péčí o stvoření (viz kapitola Vnímání restitučního procesu, str. 45). Krajina totiž naprosto nezná pojem fyzického vlastnictví a špatně spravované pozemky jsou problémem krajiny celé, nikoliv jen dotčených pozemků. Biologické invaze, půdní eroze, splachy herbicidů, skládky, zbytečné ničení biotopů... To vše je vhodné začít řešit hned, a ve spolupráci se státem i s vlastníky ostatních pozemků. Je to zároveň i příležitost – pokud by se na většině pozemků povedlo zavést šetrnější a smysluplné hospodaření, mohla by jít církev příkladem ostatním vlastníkům a získat zpět sympatie obyvatel.

Vzhledem k roztříštěnosti i vysokému počtu pozemků nebylo zdaleka možné projít fyzicky většinu z nich. Pro popis a podrobnější analýzu byly vybrány typické úseky krajiny tak, aby zahrnovaly většinu zastoupených typů i maximum kontextů, v nichž se vyskytují.

Cílem výzkumu bylo odpovědět na tyto otázky:

- Co vlastně církev zrestituovala – jaká je krajinná hodnota, struktura a kontext pozemků?
- Jaká je úroveň současné péče o tyto pozemky?
- Jakou zvolit strategii péče?

Na tyto otázky pak navazuje série podotázek, shrnutelná takto:

- Jsou s pozemky spojeny nějaké výrazné problémy, jež je potřeba okamžitě řešit?
- Je v nově nabyté církevní krajině skryt potenciál, jež případně časem chátrá?
- Jak se na stavu církevních pozemků projevilo posledních 60 let?

Na tuto kapitolu navazují tři případové studie, které podrobně dokumentují stav a potenciál tří zrestituovaných lokalit.

Analýza současného stavu pozemků

Stručná charakteristika přírodních podmínek

Plzeňská diecéze zahrnuje velmi odlišné krajiny se – v českém kontextu – zcela kontrastními klimatickými i ekologickými charakteristikami. Nejvýše položenými úseky diecéze jsou oceanické, montánní pozemky na hřebeni Krušných hor, nejnižší polohy již sahají do nejteplejších a nejsušších oblastí České republiky (na Podbořansku). Tomu odpovídá i velmi široká škála biotopů, jež jsou na pozemcích přítomny, i velmi diverzifikovaná „natural history“, jež jednotlivé konkrétní pozemky odlišuje a je vždy vhodné brát ji v úvahu. Odlišná „natural history“ je totiž v pozadí variabilní reakce stejně vypadajících úseků krajiny na stejný typ hospodaření, představuje tedy jakousi na první pohled neviditelnou „paměť“, jež může právě zkoumání „natural history“ odkrýt.

Prostorová struktura

Zajímavá a podstatná je i prostorová struktura církevních pozemků. **Průměrná velikost pozemku je okolo 1 hektaru, ale tyto hodnoty výrazně kolísají a mohou být i výrazně vyšší nebo nižší.** Někdy se pozemky vyskytují ve shlucích, často ale bývají zcela osamocené a zcela postrádající logické umístění v kontextu dnešního stavu krajiny, jelikož tyto pozemky „zamrzly“ oproti současnému stavu o téměř 70 let.

Ukázka fragmentace restituovaných církevních pozemků z pohraniční oblasti západního Slavkovského lesa

Výrazným rámcem budoucí práce se získanou krajinou by tak měla být v první řadě **maximální „defragmentace“ pozemků a jejich adaptace na stav a fungování krajiny**, což zmiňujeme v závěru této kapitoly. Dnes je ucelených, větších a na sebe navazujících celků pozemků pouze několik desítek, tedy zlomek celkového počtu. Takové **rozdělení neumožňuje efektivní správu a využití krajiny**, nemluvě o citlivém hospodaření nebo využití krajinného a biologického potenciálu. Současný stav motivuje k tomu, aby byly pozemky v otevřené krajině z 95 % donekonečna pronajímány tomu, kdo na nich hospodařil dosud a kdo hospodaří také na pozemcích v okolí.

Ukázka pozemku z kategorie „nepoužitelné k čemukoliv“ z okolí vodní nádrže Jesenice nedaleko Chebu. Pozemek je na rozhraní různě využívaných území a prochází jím přístupová cesta. Vymezení pozemku odpovídá v lepším případě stavu krajiny v 19. století (tj. době, kdy byl pozemek vymezen) a v současném kontextu nedává smysl.

Dynamika krajiny

Poválečná historie

Území plzeňské diecéze zahrnuje dvě zcela odlišné oblasti: **vnitrozemskou oblast Čech a tzv. „Sudety“**, jejichž hranice zde vede velmi hluboko ve vnitrozemí. Je to však hranice nejen historická a kulturní, ale i krajinná a přírodní – **Sudety prodělaly kromě demografického i výrazný krajinně-ekologický zlom**, při němž došlo často na několik desetiletí k opuštění velké části krajiny, včetně rozsáhlých sídel, komponovaných nebo kulturních krajin.

Ve vnitrozemské části Čech je poválečný vývoj krajiny také narušen a zasáhla do něj všeobecná kolektivizace zemědělství a krajiny, jež však měla místy podobně intenzivní dopady jako poválečný odsun; místy se tyto procesy vzájemně překrývaly a znásobovaly. Není to však případ velké části plzeňské diecéze, v níž byla krajina členitá a přestavba na kolchozy náročnější a často – naštěstí – nedokončená.

V krajině Sudet se však projevily oba fenomény synchronně a vzájemně se zesilovaly – upuštění od extenzivního hospodaření často probíhalo spolu s velkoplošnými melioracemi, intenzivním hnojením, scelováním pozemků a vznikem nových vojenských prostorů, případně masivní těžbou hnědého uhlí. Výsledkem je fragmentace, vznik rozsáhlých greenfieldů (brownfieldů mimo urbánní oblasti) i plošné rostlinné invaze, k čemuž se dostaneme dále.

Současnost

Současnost nelesních restituovaných pozemků je velmi pestrá. Není to žádné klišé, ale výsledek faktu, že jednak byly před restitucemi využívány různými subjekty, ale i toho, že jsou dodnes pronajímány a právě pronájem je nejčastější formou jejich využití. Trpí proto stejnými problémy, jež jsou definovatelné následujícími body:

- Intenzivní zemědělství
Zemědělsky využívané pozemky jsou často součástí rozsáhlých, intenzivně obhospodařovaných celků, kde se praktikují ke krajině a půdě nejméně citlivé zemědělské metody (přílišné hnojení, masivní používání herbicidů). To vše má za následek značnou míru eroze.
- Průmyslové lesnictví
Jako jiné lesy v ČR jsou i církevní lesní pozemky zasaženy průmyslovým lesnictvím, spojeným s tvorbou stejnověkých monokultur, a následnými negativními jevy, jako je acidifikace půdního profilu, náchylnost k povětrnostním podmínkám nebo napadení kůrovcem. Méně postižené jsou přitom montánní úseky v Krušných horách, Slavkovském lese a Ašském výběžku, zatímco níže položené jehličnaté kultury – například v okolí Plzně – patří mezi ty nejohroženější.
- Suburbizace
Některé pozemky jsou v rozsáhlých a dynamicky se rozvíjejících urbánních celcích, například v okolí centra Plzně. Zde je samozřejmě obrovský tlak na jejich urbanizaci (případně se to již před restitucemi stalo).
- Rostlinné invaze
Značná část krajiny plzeňské diecéze trpí rostlinnými invazemi. Výrazné populace zde mají některé neagresivnější invazní druhy – bolševník velkolepý, křídlatka japonská nebo netýkavka žlaznatá. Tuto problematiku zmiňujeme dále v textu.

Následující popis není vyčerpávajícím výčtem všech typů krajiny, vyskytujících se na církevních pozemcích, ale náčrtem těch nejvýraznějších procesů, jež na nich z krajinně-ekologického a biologického hlediska probíhají.

Lesy

Lesní pozemky tvoří zhruba třetinu všech pozemků a jsou asymetricky umístěny především v okolí Plzně, přičemž výrazná část spadá do CHKO Křivoklátsko. Rozloha lesních pozemků v pozemkovém katastru však striktně neodpovídá rozloze s pozemky lesních ekosystémů, neboť velká část existujících lesů na území bývalých Sudet roste na neobhospodařovaných pozemcích, klasifikovaných jinak. Proto se těmito lesy zaobíráme především – jde o relativně **mladé porosty s vysokou dominancí pionýrských dřevin**, jejichž stáří je z více jak 90 % nižší než 70 let. V těchto porostech se typicky střídají zbytky ještě nezarostlého bezlesí (především vlhkých nebo acidofilních trávníků) a mladá lesní společenstva. Jedná se o lesy – sice – nepěstované, ale zato – nebo právě proto – biologicky i **krajinářsky velmi hodnotné**, a jejich paušální převod na „správnou“ kategorii krajiny je často kontraproduktivní. To se často děje a je to spojeno s odstraněním současné, hodnotné vegetace a jejím nahrazením kulturami dřevin, které mají často téměř nulovou krajinnou a biologickou hodnotu.

Mladý „sukcesní“ les nedaleko vodní nádrže Stanovice

Bezlesí

Pod termínem „bezlesí“ je zde míněna krajina mimo ornou zemědělskou půdu, suburbie a les. Nejčastěji se jedná o sečené louky, a to všech typů a managementů – od pastvin po travní kultury, od horských luk po teplomilné trávníky. Poměrně výrazná, pestrá a cenná je skupina horských luk ve vrcholových partiích Českého lesa, Slavkovského lesa a Krušných hor. Velká část je tudíž uvnitř velkoplošných chráněných území, ačkoliv spíše v okrajových, méně přísných ochranných zónách (IV. a III.).

Konkrétně „sudetská“ bezlesí čelí velkému množství nečekaných až bizarních krajinných jevů – například velkoplošnému zatápní v důsledku vzniku soustav bobřích hrází (například

pozemky v okolí Železné), rostlinným invazím (nejčastěji se jedná o bolševník velkolepý a netýkavku žlaznatou, místy i o porosty křídlatky japonské), nebo rychlé sukcesi lesních společenstev.

Nelze stanovit jednotný indikátor kvality a hodnoty bezlesí, neboť se jeho klasifikace rozpadá na obrovské množství kategorií. Pod tuto kategorii také spadá necelých 7 % všech pozemků, tedy výrazná menšina, a je proto dost zásadní, aby byly maximálně sjednoceny do větších celků.

Extenzivní pastvina na podmáčených loukách nedaleko Hroznětína. Jedná se o jeden z mála větších krajinných celků, kde nejsou církevní pozemky fragmentovány.

Greenfields

Pod pojmem greenfields máme na mysli území bez konkrétního určení, na nichž probíhají alespoň zčásti spontánní renaturační procesy, a které obsahují reliktů původního určení – tedy ruiny staveb, zaniklou zemědělskou krajinu a podobně. Takových pozemků je opět nejvíce v širším pohraničí, a některé mají dokonce velmi vysokou biologickou a/nebo historickou hodnotu. Patří k nim i komplex Svaté Anny u Chebu (popsaný v první [případové studii této kapitoly](#), str. 107) nebo některé úseky krajiny, přiléhající k bývalé železné oponě nebo k jejímu zázemí.

Typické je prolínání nově vzniklé sukcesní krajiny a historických rudimentů, například starých ovocných stromů, a značně jemná mozaikovitost (tj. malá zrno mozaiky, kdy malá plocha obsahuje značnou strukturní diverzitu) takových míst. Cílené hospodaření zcela nebo z větší části neexistuje.

Greenfield na reliktu železné opony poblíž hraničního přechodu Pomezí nad Ohří

Suburbánní krajina a brownfields

Menší část pozemků se nachází v suburbánní krajině obsahující brownfields. Jde ale i o některé úseky krajiny v okolí dálnic nebo nově vzniklých nákupních center. Ačkoliv je takových pozemků menšina, jsou velmi podstatné – například proto, že je často velký tlak na jejich zastavění nebo konverzi. Brownfields jsou totiž krajiny bez jasného užitného určení, navíc často obsahují překvapivou, někdy i biologicky velmi cennou krajinu, mohou však být také zdrojnícemi invazních druhů. Krom obligátního prodeje nebo pronájmu tak lze z nevhodné krajiny brownfields vytvořit i výrazně netradiční biotopy, parky nebo hospodářsky využitelnou krajinu.

Zemědělská krajina

Zemědělská krajina – orná půda a sady – dnes **zahrnuje cca 40% pozemků**. Opět se jedná o dost heterogenní úseky krajiny, obecným trendem je však intenzivní zemědělské hospodaření, jež se dotýká většiny zkoumaných pozemků. Intenzivní polní kultury poznamenané masivní erozí a degradací půdního profilu jsou dominantním společenstvem a skýtají výrazný prostor pro zlepšení, tj. šetrnější hospodaření spojené s obnovením pestré, extenzivní zemědělské krajiny, jež byla často poničena kolektivním hospodařením.

Kulturní a sakrální krajina

Velká část současných církevních pozemků je tvořena sakrální krajinou – kostely, hřbitovy, kláštery nebo poutními místy (o správě sakrální krajiny také viz [kap. Církev jako správce veřejného prostoru](#)). Z krajinářského hlediska se jedná o **velmi významné krajinné prvky, které jsou centry nebo uzlovými body komponovaných krajin** nebo jejich poválečných reliktnů.

Kostely byly často umístovány na viditelné terénní tvary tak, aby tvořily pohledovou dominantu, a v jejich okolí bývá **nadprůměrná koncentrace cenných dřevin**. Mezi nimi absolutně dominuje lípa (*Tilia sp.*); někteří jedinci dosahují monumentálních rozměrů.

Důvodem výsadby lip bez ohledu na kulturní nebo i klimatickou oblast může být jejich poměrně rychlý růst, ale možná i značná schopnost regenerace – velká část z nich totiž nese stopy

současného i historického seřezávání „na hlavu“ a cíleného vytváření nízko položené, košaté koruny. Vysoké stromy vedle staveb byly také obecně pěstovány jako tzv. „hromové stromy“, tedy jako ochrana před bleskem. I zde lípa exceluje nad ostatními dřevinami, protože po zásahu bleskem snadno a rychle regeneruje. Posledním důvodem preference lip je jejich měkké a voňavé dřevo, jež mohlo být snadno využito při řezbářských pracích v kostele samotném.

Ve vyšších polohách se ovšem lípě daří opravdu hůře, a tak je nahrazována jasanem ztepilým a oběma javory – javorem klenem i javorem mléčím. Jasan ztepilý je typický pro církevní pozemky v Českém lese, Krušných horách i na Chebsku. Je to klimaticky odolný strom, který ovšem trpí posledních cca 10 let **epidemií „chalarózy“** (houbovou nemocí, způsobovanou houbou *Chalara fraxinea*), jež má za následek masivní odumírání korun stromů a jejich nestabilitu a značnou nebezpečnost. Z toho důvodu je pro další obnovu stromořadí i solitérních stromů na církevních pozemcích vhodné se této dřevině vyhnout.

Stromořadí jsou v analyzovaných pozemcích také častým velmi cenným krajinným prvkem, který má výraznou krajinnotvornou, ale i biologickou hodnotu, především jako hnízdiště a biotop ptáků, ale i jako biokoridor a pestrý biotop pro velké množství lišejníků. Ke způsobu péče o stromořadí se vracíme v návrhu krajinného plánu.

Výrazná alej, tvořená starými jasanem a javory, poblíž Maria Loreta na Chebsku. Jasanová část aleje je v havarijním stavu díky chalaróze (nekróze jasanu) většiny stromů, a v blízké budoucnosti bude její stav potřeba řešit.

Vývoj strategie v průběhu projektu a zodpovězení výzkumných otázek

V běhu tohoto projektu prošel náš přístup k uchopení takto složité a pestré mozaiky pozemků a krajinných typů komplikovaným vývojem. Prvotní ideou bylo široké zpřístupnění všech dostupných informací o pozemcích v rámci jednoduchého rozhraní v GISu (geografických informačních systémech), doprovázené papírovým „klíčem“ na rozpoznávání základních hodnot krajiny. Zájemci z řad církve by pak byli schopni – pomocí soustavy terénních indikátorů – nejen jednotlivé pozemky v terénu zmapovat, ale i vyhodnotit strategii, jak s nimi v budoucnu naložit.

Tato představa ale narazila na technickou zdatnost potenciálních uživatelů, jejich časové vytížení a vlastně i nedostatek lidí na kurii, kteří by se mohli věnovat tématu údržby krajiny.

Proto byl vyvinut prototyp plug-in software MAR ve spolupráci s paralelně probíhajícím projektem TAČR (TL 01000025 – *Mezioborový design rozvoje měst*), jež funguje na bázi volně stažitelného software Qgis (Qgis: <https://qgis.org/en/site/>; MAR: www.meziobor.cz), a byla do něj přidána vrstva církevních pozemků tak, aby s ní bylo možno v rámci analýzy a tvorby strategie péče o pozemky zacházet.

Tento modifikovaný plug-in byl představen a ozkoušen na workshopu „Využití MAR a mapování krajiny při zjišťování hodnoty zrestituovaných pozemků“. Workshop představil jak metodu terénního mapování, tak i analýzu nasbíraných i veřejně dostupných dat modulem MAR. Majetkové oddělení biskupství nakonec zvolilo jiný nástroj pro propojení veřejně dostupných dat s majetkovým programem.

Jako nejvhodnější formát a strategický dokument, jež by poskytl velmi potřebný ideologický i praktický rámec, navrhujeme **sestavení krajinného plánu**. K odstranění výše zmíněných problémů i nastartování sofistikovanější péče o církevní krajinu jsou však zásadní následující kroky.

Doporučené organizační změny

Z výše popsaného vyplynulo, že plzeňské biskupství nemá v současnosti dostatek sil ani vhodné odborníky k vytváření strategie péče o zrestituované pozemky. Doporučujeme proto **vznik „zeleného oddělení“**, jež by zaměstnávalo profese jako krajinný ekolog–botanik, zoolog, lesník, odborník na ochranu přírody (environmentalista), odborník na GIS, a také zkušeného antropologa/mediátora, jenž by koordinoval celý „zelený projekt“ mezi jednotlivými farnostmi. Samozřejmě by měl být i odborník na fundraising, jehož úkolem by bylo na jednotlivé menší projekty, popsané v krajinném plánu, hledat finanční prostředky.

Současné využití potenciálu a úroveň hospodaření na církevních pozemcích

V současnosti neexistuje jednotný koncept péče o velmi rozmanité církevní pozemky, ani rámcový směr, kam by se takový vývoj mohl ubírat. Určitý pokrok je patrný ve změně přístupu k pachtovním smlouvám, do nichž jsou postupně zakomponována pravidla šetrného hospodaření. To je nicméně dílčí a velmi nedostatečné řešení, neboť je čistě technického rázu, bez možnosti modifikace v době trvání smlouvy, a zároveň se týká jen části pozemků a nezabývá se kontextem okolní krajiny.

Patrné je to z pozorovaného hospodaření na církevních pozemcích, jež obsahuje všechny myslitelné kategorie na škále od zániku nevhodného hospodaření po příliš intenzivní zemědělské využívání. Většina v terénu pozorovaných pozemků trpěla nějakou formou nevhodného zacházení nebo naopak naprostou absencí jakékoliv péče. Výsledkem je často buď naprostá exploatace a/nebo rozvoj některých dosti negativních jevů, například biologických invazí. To se děje především v Karlovarském kraji, kde jsou dodnes obrovské populace křídlatky japonské a bolševníku velkokolepého, k jejichž invazi nezasahování a absence hospodaření výrazně přispívá.

Je bohužel jasné, že to není jenom problém církve, jelikož například **biologické invaze** neznají hranice pozemků, a pokud jsou církevní pozemky jejich zdroji (což často jsou), působí pak nevhodné zacházení a absence strategie péče velké problémy i ve zbytku krajiny.

Navrhujeme proto **vypracování strategického dokumentu – tzn. „krajinného plánu“**, jež by hospodaření na pozemcích udal směr a rámec. Následující kapitola popisuje, co by mohl obsahovat.

Návrh krajinného plánu

Krajinný plán pro tak složitou a fragmentovanou soustavu pozemků je velmi komplikovaným dokumentem. **Je zjevné, že naprosté rozdrobení církevních pozemků téměř znemožňuje jejich cílené využití**, a proto v první fázi navrhujeme napřít veškeré úsilí k jejich maximálnímu sjednocení. Ideální je využít tzv. „**komplexní pozemkové úpravy**“, do jejichž průběhu je vhodné aktivně vstupovat a vytvářet směnou pozemků co největší plochy v souvislém církevním vlastnictví. Vhodné je využít již existující shluky pozemků a na ně nabalovat další. V tomto procesu scelování pozemků by byla více než vhodná **spolupráce mezi farnostmi, pokud možno koordinovaná z biskupství**, aby scelená území byla co největší a hospodaření na nich bylo efektivní a smysluplné.

Výsledný scelený pozemek by měl být co nejrozsáhlejší a zahrnovat co nejpestřejší škálu krajinných typů – a tedy co nejkompaktnější. Komplexnější ekosystémy jsou obecně rezistentnější vůči negativním jevům a výkyvům klimatu a jejich správa je efektivnější.

Cílem takového plánu by pak měla být **vize udržitelného rozvoje péče o krajinu**, která kombinuje její citlivé ekonomické využití a vysokou biologickou diverzitu. Většina církevních pozemků je v kulturní nebo bývalé kulturní krajině, proto lze zčásti využít osvědčené způsoby hospodaření, jako je extenzivní pastva, seč, výsadba a dosadba ovocných stromů a tlumení rostlinných invazí.

Plán by měl obsahovat **cíle, jichž je třeba dosáhnout** (biologicky pestrá a ekonomicky výtěžná krajina), **hrubý harmonogram** potřebných kroků (mohou trvat desítky let) i **databázi** všech pozemků s rozpracovaným detailním návrhem péče. K představě, jak takový návrh péče může vypadat, slouží následující případové studie. Jak by potom mohl vypadat výsledek, naznačuje poslední kapitola s ukázkami dobré praxe.

Struktura krajinného plánu

Krajinný plán navrhujeme jeden pro všechny pozemky vlastněné jednotlivými farnostmi. Navrhujeme jeho rozdělení do dvou částí: obecné a praktické.

Obecná část by byla analytickým a strategickým dokumentem, popisujícím stav a zásady péče o všechny typy krajin a biotopů obsažené v diecézi (vlastněné biskupstvím a jednotlivými farnostmi).

Praktická část by obsahovala jednotlivé dílčí plány péče (podobné těm v případových studiích) a databázi pozemků (ideálně propojenou s majetkovým programem), kde by bylo možné detailně plánovat praktické zásahy. Databáze by také byla zásadním dokumentem pro fundraisera a koordinátora scelování pozemků a byly by z ní extrahovány skupiny podobných pozemků pro jednotlivé dílčí zásahy v rámci obecnější části krajinného plánu. Jednotlivé farnosti by do plánu také mohly nahlížet v případě nejistoty, jak zacházet s konkrétními pozemky.

Případové studie

V této kapitole představujeme popis a potenciál tří modelových území i s popisem jejich dalšího vhodného směřování. Území byla vybrána tak, aby ilustrovala pestrost řešení a obtížnost návratu některých úseků krajiny do srozumitelného, citlivého využívání, případně aby tato nově nabytá krajina fungovala po hospodářské i biologické stránce. Svatá Anna je pozitivním příkladem plánované transformace zaniklé kulturní krajiny, zatímco Pomezí nad Ohří ukazuje možnosti zcela nového využití kontextu zbavené a izolované postagrární krajiny. Svatý Kříž pak představuje extrémní typ zrestituovaného pozemku, kde je opravdu obtížné představit si jeho další využití, ačkoliv i ten obsahuje poměrně značné krajinné a biologické hodnoty.

Svatá Anna – současnost a vize zahrady

Tento návrh byl vypracován ve spolupráci s chebskou farností, jež se jej chystá využít při brzké revitalizaci území.

Současný stav areálu

V současnosti se jedná o opuštěnou kulturní krajinu kolem ruiny kostela sv. Anny. Okolní krajinu tvoří převážně otevřená pole bez výrazných krajinných dominant, s dalekými rozhledy, jež by bylo vhodné

při tvorbě nové krajiny zohlednit. Samotný bývalý kostel se nachází cca 4 km západně od Chebu, na nevýrazném plochém hřbetu, poblíž státních hranic a polozaniklé obce Horní Pelhřimov.

Celý areál je vlastně různě hustým remízem, tvořeným z větší části spontánně vyrostlou, tzn. „pionýrskou“ vegetací s různě hustým korunovým zápojem a se stále ještě poměrně častými zbytky dřívě zde pěstovaných dřevin i okrasných bylin – nejčastější jsou šeřiky, pámelník nebo brčál menší, jež zaniklá sídla doprovází téměř vždy.

Vegetační kostru území tvoří mohutné exempláře javoru mléče, javoru klenu a lípy srdčité, jež mohou být i přes sto let staré a byly – hlavně při západním okraji – vysázeny do husté řady podél zdi. Tento krajinný i urbanistický prvek je nejzachovalejší částí území a měl by tvořit kostru rekonstrukce zdejší krajiny. Z významných přeživších dřevin lze zmínit ještě skupinku jírovců maďalů, jež dodnes přežívají u bývalého vchodu do kostela, a několik ovocných stromů a jejich torz v místě bývalé zahrady.

Území bylo pro praktické potřeby rozděleno do pěti částí, jak naznačuje mapa:

Transformace areálu v novou zahradu

Navrhujeme rámec plánu péče o území, jehož praktickou a konkrétní podobu bude určovat dostupnost prostředků a sil, jichž se chebské farnosti bude dostávat. Vycházíme z předpokladu zachování urbanistického a kulturního dědictví, ale i ze současných přírodních hodnot území, a to i ve smyslu zachování „postsudetské divočiny“, jež je analogem divočin městských, jen v kulisách pásma železné opony. Kombinaci zaniklé staré kulturní krajiny s „novou divočinou“ ve světle nové transformace území považujeme za dostatečně vzrušující, potentní a schopnou posílit genius loci území. V nové zahradě má nové nepřekážet tomu spontánně vzniklému. A jistě nemá jít o nějakou

historickou rekonstrukci. Na rozdíl od dalších v textu uváděných příkladů má Svatá Anna pozitivní renomé a je na frekventované výletní trase z Chebu.

Pro jednotlivé dílčí plochy zde navrhujeme rámcové typy péče dle výše uvedených premis:

1. Sukcesně nejmladší, rozvolněný úsek se „sukcesní savanou“, dominovanou mladými kleny a jasaný, a se značnou rozlohou ruderálních trávníků.

Návrh managementu: Udržení sukcesní savany v současném poměru náletu a bezlesí. Extenzivní zóna s vítanou možností pikniků a občasného trampského přespávání, doporučujeme i řízené umístění ohniště a místa k občasnému přespávání ve stanu – to vše může v extenzivní verzi zvyšovat biodiverzitu trávníků středně intenzivním sešlapem. Navíc bude tato savana tvořit nárazníkovou zónu mezi volnou krajinou a hustě zarostlým interiérem v okolí bývalého kostela.

2. Javoro-březový nálet v předpolí zdi a linie stromů.

Návrh managementu: Ponechání v současném stavu, zásadní je ochrana před klimatickou expozicí.

3. Zachovalá linie stromů a torzo zdi, s převážně javorovým náletem v předpolí směrem k okraji území. Vegetace imituje ruderální verzi suťových lesů a je typická pro „bouračky“ v celých Sudetech.

Návrh managementu: Citlivé prosvětlení stromů trpících zastíněním, jinak bez zásahu – linie stromů a husté vegetace je zde zásadní pro odstínění klimatické expozice západní hrany území.

4. Morfologicky složitý úsek zaniklého kostela se zbytky skupiny jírovců, vše hustě zarostlé velmi vitálním a převážně jasanovým náletem. Ruiny kostela samotného jsou zarostlé sušší vegetací s dominancí bříz, na kterých se silně podepsala léta 2015–2019, a jejich porost je tak silně proschlý a více než z poloviny odumřelý.

Návrh managementu: Zde je nejvhodnějším zásahem silné prosvětlení porostu a odstranění odumřelých dřevin, případně ponechání zdravých a dominantních bříz ve velmi extenzivním sponu. Zbylé struktury kostela je vhodné podřídit „památkářskému“ způsobu péče, tj. takovému, jaký navrhne odborník na památkovou péči/archeolog – viz návrh v další části textu.

5. Předpolí kostela se zbytky starého sadu a hustým jasan-javorovým náletem, v JV cípu zbytky bývalého sadu. V podrostu dominuje večernice vonná, pro Sudety typická stínomilná trvalka.

Návrh managementu: Částečné obnovení sadu v JV cípu území, na zbytku vytvoření lesoparkové struktury „shlukovitou“ selekcí skupin stromů ve stylu anglických krajinářských lesoparků – vznikne tak bezlesí se shluky stromů a keřů, remízky.

Návrh zahrady vzešlý z chebské farnosti

Vlastník území – chebská farnost – přišel s vlastním návrhem využití území:

Patrná je značná snaha po zaplnění vysokým množstvím prvků, rozdělení území do několika zón a vytvoření několika účelových cest (turistická, křížová,...). Domníváme se, že je to na tak malém území škoda a že by bylo vhodnější ponechat území volně a difúzně prostupné – uvedené prvky jako přírodní kaple atd. v nich pak lépe vyniknou. Tento text je však rámcovým návrhem krajinného plánu a nebude řešit mobilitu území. Pro zachování v úvodu zmíněných hodnot, genia loci a biologické i historické hodnoty území je vhodné dodržovat především tato rámcová pravidla, jež jsou poměrně snadno uchopitelná a intuitivní:

- Extenzivní hospodaření. Anglický trávník sem nepatří, vhodné je udržovat celý areál extenzivní pastvou ovcí nebo ovcí s kozami, především plochu č. 1.
- Využití stávajících hodnot. Primární je péče o staré dřeviny a jejich citlivé prosvětlení tak, aby nebyla zbytečně snižována délka jejich dožití, především v případě plochy č. 3.
- Citlivá dosadba ovocných stromů. Obnova sadu ve V a JV úseku pozemku je velmi žádoucí a pomůže zvýšit atraktivitu a heterogenitu území. Platí pro plochu č. 5.
- Myslet na další generace stromů. K obnově stromového patra lze bez problémů využít přirozené zmlazení, především v plochách č. 1 a 2.
- V ploše č. 4 má přednost památkářsko-archeologický aspekt. Navrhujeme údržbu reliktů staveb pomocí zpevnění travním drnem, což však vyžaduje místy výrazné prosvětlení porostů v okolí reliktů tak, aby na nich byl schopen travní drn růst.

Výsledný vzhled území by měl tvořit mozaiku různě rozvolněných, průchozích biotopů s výraznými dominantami, tvořenými nikoliv nově vnesenými prvky, ale stávajícími dřevinami, relikty krajinných a historických stavebních struktur.

Pomezí nad Ohří a Svatý Kříž – využití nevyužitelného

Idea

Pozemky v okolí Pomezí nad Ohří a Svatého Kříže jsou ukázkou typického zrestituovaného církevního pozemku – uprostřed ničeho, bez pochopitelného kontextu a v bizarní, obtížně uchopitelné krajině. Následující text se bude snažit odpovědět na otázku, co s nimi udělat – prodat, ponechat si či směnit?

Současný stav a hodnota pozemků

Oba dva pozemky se nacházejí v těsné blízkosti hraničního přechodu s Bavorskem, poblíž frekventované silnice a na periférii příhraniční infrastruktury – poblíž je benzínová stanice a odpočívadlo, případně kasino a prodejna „levného“ alkoholu a cigaret.

Pozemky v okolí hraničního přechodu Pomezí nad Ohří

Pozemky v okolí Svatého Kříže; rybník je na stejném vodním toku a leží přímo na Bavorské hranici

Pomezí nad Ohří

Popis

Zkoumaný pozemek, jež patří chebské farnosti, leží na vnitrozemském „ostrově“ mezi vlakovou tratí a rychlostní komunikací do Bavorska. Z hlediska pěšího jde o ostrov opravdový, neboť na území se nelze dostat jinak než nebezpečně překračovat frekventovanou silnici bez přechodu pro chodce či nepřehledný úsek vlakové trati. Druhá část pozemku zabírá cípek přilehlého pole, ležící v těsném okolí bývalého signálního pásu železné opony.

Z biologického a krajinářského hlediska se jedná o překvapivě velmi hodnotné území – sukcesní mozaika břízy bělokoré, borovice lesní a dubu letního se prolíná s relikty historické kulturní krajiny, současný industriální charakter území navíc přidává haldu a několik drobných tůňek.

Zelený „ostrov“ u dálnice, vše zde vzniklo spontánní sukcesí. Tůňky mají téměř přirozený tvar, i když vznikly nahodilým bagrováním, pravděpodobně při stavbě sloupů elektrického vedení.

Potenciál a návrh využití

Hodnotou tohoto pozemku je především spontánní sukcesí vzniklá pestrá vegetační mozaika, jež obsahuje i několik starých ovocných stromů. Ty jsou zřejmě zbytky porostů vysazovaných podél železniční tratě. Z biologického hlediska ovšem skýtá atraktivita tohoto biotopu značný skrytý problém – neexistuje žádná bezpečná migrační trasa, kudy by sem a odsud mohly pravděpodobně přítomné organismy přecházet. Jedná se především o obojživelníky a drobné savce, intenzivní dopravní ruch ovšem může ohrožovat i nízko nebo pomalu letící ptáky. Území zároveň nelze využít téměř k ničemu jinému než k ponechání hodnotného biotopu nebo rozšíření zázemí benzinové pumpy. Oba způsoby fungování jdou zdánlivě proti sobě – častí návštěvníci budou rušit především ptáky, nyní chráněné esteticky nemainstreamovou vegetací – hustým a nepřístupně vypadajícím roštím –, jež by ale v případě úprav nejspíš zmizelo.

Doporučujeme však využít obou potenciálů; k extenzivnímu využití a citlivé úpravě s ponecháním „neuspořádaného charakteru“ pozemku stačí velmi málo, a může tak vzniknout unikátní „dálniční přírodní parčík“ s ponecháním biologických hodnot. Proředění stromových náletů a péče o staré ovocné stromy – nebo minimálně citlivé prosvětlení – zároveň pomůže zbrzdit rychlou sukcesí, jež by jinak z plochy vytvořila zanedlouho stinný, březo-dubový nálet. Zásadním krokem je také zlepšit biologickou prostupnost územím pomocí propustku pod silnicí a bioduktem přes vlakovou trať.

Svatý Kříž

Popis

Pozemek u Svatého Kříže v majetku chebské farnosti zde vybíráme proto, že patří mezi nejbizarnější úlovky, jež bylo možné v databázi církevních pozemků najít. Většinu pozemku zabírá nepoužívaná čistička odpadních vod, zarostlá mozaikou mokřadní vegetace ve filtračních nádržích kořenové čističky, a mladý olšový lužní les, jež vyrostl na nepoužívaném anaerobním separátoru. Jedná se o hybridní biotop technické stavby a poměrně povedeného, spontánní sukcesí vytvořeného lesa, jež má potenciál hodnotného refugia pro vodní organismy a ptáky. Na pozemek navazuje lužní les hraničního Třiselného potoka; zaniklá čistička je tak biotopem širšího luhu. Ze severozápadu pak navazuje budova příhraničního obchodního komplexu a velmi frekventovaná silnice.

Interiér pozemku s filtračními nádržemi a mladým olšovým porostem na anaerobním separátoru

Potenciál a návrh využití

Využití tohoto pozemku je skutečný rébus. Z biologického a krajinářského pohledu by bylo vhodné odstranit anaerobní separátory, jež by mohly časem začít fungovat jako past na vše živé, zpozvolnit dnes často strmé stěny filtračních nádrží tak, aby byly přijatelnějším biotopem pro obojživelníky a nefungovaly jako potenciálně smrtící past, odkud se nedá „vydrápat“. Vznikla by tak lužní krajina plná tůní, jež by se připojila k hodnotnému luhu v sousedství. Lepší využití si lze jen obtížně představit – prodej pozemku by zcela jistě vedl k destrukci jeho biologických hodnot. Pokud by bylo cílem prodeje obnovit fungování kořenové čističky, lze takový postup doporučit, neboť se jedná o velmi vhodný a energeticky šetrný způsob úpravy odpadních vod.

Příklady dobré praxe

Na závěr následuje několik ukázek dobré praxe z méně tradičních ukázek péče o krajinu v české i zahraniční krajině, jež mohou sloužit jako inspirace péče o zrestituované pozemky.

Hřbitovy

1. Zaniklý hřbitov v Kraslicích je udržován jako extenzivní horský park. Probíhá ploškovitá seč, význačné dřeviny mají dostatek prostoru. V bylinném patře rostou zbytky okrasných kultur, tvořící součást přírodního i kulturního dědictví na území. Areál je volně průchozí součástí otevřené suburbie na periferii města a tvoří zajímavý krajinný předěl směrem do otevřené krajiny.

2. Hřbitov v Bublavě je udržován jako extenzivní trávník s pozdní sečí a ponecháním jarního aspektu kultur neinvazních zplanělých rostlin. Právě extenzivní hospodaření a otevřenost do krajiny je nejvhodnější způsob péče o tato místa.

3. Moderní komponovaná krajina na okraji nové suburbie v Dolních Břežanech u Prahy přechází do nově vybudovaného hřbitova. Výsadba vegetace druhově odpovídá stanovišti, nechybí ani bohaté bylinné patro. Struktura nové krajiny není nudná ani příliš komplikovaná, nechybí jí ani výrazné pohledové osy. Extenzivní sešlap udržuje druhovou diverzitu trávníků. Tento návrh je inspirací pro nově vznikající sakrální krajiny.

4. Zaniklý hřbitov v zaniklé obci Debrné severně od Trutnova. Revitalizace hřbitova proběhla nejsnazší možnou cestou, jsou však ponechány všechny cenné dřeviny a hřbitov je sečen jednou ročně v pozdním létě, čímž na jeho místě vzniká pestrý extenzivní trávník. Vhodné řešení všude tam, kde je málo peněz a lidské síly, ale chuť alespoň něco udělat.

5. Ukázka dobré praxe na církevních pozemcích. Pasené nivní lado bývalo donedávna příměstským brownfieldem na východním okraji Roudné (okraj centra Plzně). Byla ponechána struktura spontánně zmlazených dřevin a území je zčásti průchozí. Bylo by pouze vhodné ponechat některé úseky bez pastvy a doplnit prostor o skupinky křoví tak, aby zde našli úkryt i drobní savci nebo ptáci.

6. Pláček nedaleko terminálu Černý Most, Praha. I takto lze pojmout suburbizované území – jako volně průchozí prostor s plochami ponechanými spontánní sukcesi, a s ponecháním některých částí území aktivitám vzniklým „zespoda“, tj. místními obyvateli. Obojí vede k sociální i biologické diverzitě, navíc s téměř nulovými náklady.

7. Postindustriální i „sudetské“, sukcesí a invazními druhy zarostlé pozemky lze s minimem úsilí změnit v atraktivní a pestrou kulturní krajinu. Výhodou je organický design, dospělé vzrostlé stromy a neotřelý vzhled a struktura. Praha-Libeň, pod Jabloňkou.

Zemědělská půda

8. Dobrou praxí v zemědělství je ponechávání úhorů na okrajích polí a na přechodech k okolní krajině. Úhory hostí bohatá společenstva rostlin, hmyzu a ptáků a jsou často jediným místem intenzivní zemědělské krajiny, jež není masivně zasaženo používáním herbicidů a pesticidů. Navíc výrazně pomáhají vsaku vody a jsou účinnou ochranou před větrnou i vodní erozí. Pádská nížina nedaleko Mantovy, Itálie.

Intravilán

9. Přímé okolí kostelů a far lze přetvořit v centrum urbánní biodiverzity a po vzoru klášterních zahrad osázet užitkovými i dekorativními druhy rostlin. Veřejná přístupnost takových míst je pak jejich zásadní devízou – bez lidí a za plotem je kulturní krajina mrtvá. Krásná Lípa, okres Děčín.

Travní sady

10. Vhodným a nenáročným způsobem péče o opuštěnou nebo málo využívanou kulturní krajinu je extenzivní hospodaření s využitím diferencované seče a extenzivní pastvy. Mohou vznikat tzv. travní sady s řídkými výsadbami ovocných stromů a pestrými vysokými trávníky. Podhůří Chřibů za Čeložnicí.

11. K reliktním církevních památek lze přistupovat i jako k megalitickým stavbám nebo archeologickým památkám. Vizuálně atraktivní zbytky zdí, solitérní kameny, zbytky ohrad nebo i řady náhrobků lze udržovat pastvou a/nebo sešlapem jako otevřené, světlé trávníky, které pak vytváří lokální krajinnou dominantu. Megalitická krajina ve Skåne, Jižní Švédsko.

Řízená sukcese v Sudetech

12. Citlivým prořezáváním spontánně vzniklých sukcesních lesíků může vzniknout velmi atraktivní krajina s vysokou biodiverzitou. Těto metodě se obecně říká řízená sukcese a probíhá ve stylu „krajina provádí sama, my jen dotváříme“. Je to metoda vhodná pro většinu opuštěných nebo zcela zarostlých pozemků a lokalit. Skalka u Vintířova, Sokolovsko.

Solitérní stromy

13. Solitérní stromy jsou častým a velmi cenným prvkem církevních pozemků. Je třeba výrazně pečovat o jejich udržení v krajině, včetně vyjmutí nejbližšího okolí stromu z intenzivního hospodaření, ideální je i pravidelný dendrologický monitoring. Okolí Železné v Českém lese.

Přirozená dynamika

14. Součástí přirozené krajinné dynamiky – nejen – církevních pozemků jsou i nečekané jevy, jako například expanze bobra evropského. Dobrou praxí je v tomto případě moudré nezasahování – nebo jen tam, kde je to z nějakého důvodu nutné. Bobři si dokáží poradit také s otravnými myslivci, jak je poznat z tohoto obrázku – jedná se tedy o dobrou praxi, prováděnou samotnými bobry. Český les.

Shrnutí

Tato kapitola se zabývá zrestituovanou církevní krajinou a jejím potenciálem. Některé církevní pozemky jsou příliš fragmentované a nelogicky umístěné, navíc často v tristním stavu – typicky zanedbaná podmáčená lada v Karlovarském kraji, jež přispívají k šíření invazních druhů do okolní krajiny, nebo pole pronajímaná intenzivně hospodařícím zemědělčům, znečišťující krajinu herbicidy a nadměrným hnojením.

Současně řada dalších pozemků představuje značný potenciál do budoucna. Jde typicky o ucelené větší úseky krajiny nebo cenné krajinné prvky v podobě sakrálních krajin, stromořadí a solitérních stromů nebo hřbitovů. Ty představují zdroje genia loci a někdy také lokální centrum druhové diverzity.

Mezi hlavní zjištění patří:

- Pozemky plzeňské diecéze jsou příliš fragmentované a obtížně využitelné.
- Obsahují velmi pestrou škálu krajinných i kulturních hodnot.
- Většina volné krajiny je pronajímána cizím subjektům, jejichž hospodaření je obtížné usměrňovat.
- Některé pozemky jsou zdrojem negativních procesů, například biologických invazí.
- Kulturní vrstva pozemků obsahuje četné fragmenty komponovaných krajin a cenné solitérní dřeviny.

Doporučení

Doporučujeme proto provést tyto kroky:

- Vytvoření „zeleného oddělení“ v rámci biskupství.
- Fyzické zmapování všech pozemků, případně, pokud jsou již vymapovány, jejich klasifikace dle převažujících krajinných hodnot.
- Postupné scelení pozemků, ideálně v rámci komplexních pozemkových úprav.
- Finálně tvorba krajinného plánu, jež by veškerému budoucímu hospodaření v krajině poskytla rámec.

Inspiraci lze v této zprávě čerpat i z případových studií a závěrečných ukázek dobré praxe.

Jan Albert Šturma je geobotanik a křovinář. Věnuje se analýze a průzkumu krajiny a pomáhá sestavovat strategie péče o ní.

E-mail: albertsturma@gmail.com

Společnost a církve v procesu restitucí církevního majetku: Podpora participace

Souhrnná výzkumná zpráva

Barbora Benešová, Veronika Frantová, Petr Haas, Helena Jurašková, Marek Liška, Vilém Pařil,
Vojtěch Pelikán, Barbora Spalová, Jan Albert Šturma

Jazykové korektury: Alena Schagen

Ilustrace: Tereza Říčanová

Grafická úprava a sazba: Helena Kopecká

2022